

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Mark D. Morrison-Reed Nemzetközi együttműködés az Unitárius Univerzalista Tanács megalakításában (Fordította és átdolgozta Gyerő Dávid).....	111
Jakabházi Béla Botond A lelkipásztori krízisintervenció elméleti alapjai.....	134
Rácz Norbert Zsolt Adalékok a 19. századi liberalizmus unitárius recepciójához. Simén Domokos és Kozma Ferencz vitája a vallás forrásáról	156
Szakál Anna A népköltő Tiboldi István és konfliktusai a helyi társadalomban	171

MŰHELY

Orbán Áron Pohárköszöntő a Berde-serleggel.....	186
--	-----

SZÓSZÉK – ŰRASZTALA – SZERTARTÁSOK

Koppándi Botond Péter Menjete el! – Űravaló beszéd teológusoknak.....	190
Kovács Sándor Az együttérzés áldása.....	195
Pálfi Dénes A szeretet gazdagító ereje. Jászboldogháza és Sinfalva testvérkapcsolatának 20. évfordulójára.....	200

Pálfi Dénes	
Áldott éhség és szomjúság. Úrvacsorai ima őszi hálaadásra	205
Jakabházi Béla Botond	
Ítélet helyett szeretet.	207
Székely Kinga Réka	
Lelked, a jó termőföld	212

KÖNYVSZEMLE

Simon József: <i>Explicationes explicationum. Filozófia, irodalom és egzegetika</i> <i>Enyedi György életművében.</i> Budapest, 2015, Typotex, 367. (Lovas Borbála).	218
Halottaink	225
Kivonatok	226

TANULMÁNYOK

Mark D. Morrison-Reed¹

Nemzetközi együttműködés az Unitárius Univerzalista Tanács megalakításában

(Fordította és átdolgozta Gyerő Dávid²)

Az út Bostontól az essexi konferenciaközpontig majdnem egy órát tartott. Az autóbuszon Ellen Campbell, a Kanadai Unitárius Egyház (Canadian Unitarian Church, a továbbiakban CUC) ügyvezető igazgatója jól szemügyre vehette útitársait, akik Kelet- és Nyugat-Európából, Srí Lankáról és Dél-Afrikából, Kanadából és az Egyesült Államokból, Nagy-Britanniából, Oroszországból és a Fülöp-szigetekről jöttek. Azon töprengett, vajon lehetséges lesz-e egy ilyen sokszínű csoportnak egységes vallási közösséget alkotni? 1995 márciusát írtak, és tizenhárom unitárius és univerzalista egyház képviselői immár másodjára gyűltek össze megtárgyalni egy világszintű szervezet létrehozását. Az ülés végén „a csoportot ritkán tapasztalható közösségi érzés kapcsolta egybe”³ – megalakult az Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsa, angol nevének rövidítése után az ICUU (International Council of Unitarians and Universalists, a továbbiakban ICUU).

Az ICUU létrejöttének évében a legtöbb tageszház viszonylag nagy unitárius vagy univerzalista hagyományokkal rendelkezett. Formájukban és teológiá-

¹ Morrison-Reed, Mark nyugalmazott unitárius univerzalista lelkész, 1979-től Rochester (New York állam, AEÁ), majd Toronto (Ontario állam, Kanada) lelkésze volt, az amerikai egyesült államokbeli Meadville Lombard Theological School oktatója, a Sankofa Levéltár koordinátora, többkötetes szerző. Fő kutatási területe az afroamerikai unitárius univerzalizmus története.

² Gyerő Dávid 1974-ben született Baróton, kolozsi lelkész, a Magyar Unitárius Egyház főjegyzője, 2014 óta az Unitárius Univerzalista Nemzetközi Tanács (ICUU) elnöke.

³ Campbell, Ellen K.: *The International Council of Unitarians and Universalists: Its Founding Meeting*, 1995. 8.

jukban különböztek egymástól, de mindegyiknek volt valamilyen szervezete és vezetése, története és hagyománya, teológiai kultúrája és vallási gyakorlata. 1995-ig e nemzeti egyházak egymástól többnyire függetlenül tevékenykedtek, az újabban létrejött unitárius közösségek pedig nem kaptak szervezett és irányított segítséget szükségleteik enyhítésére. Az ICUU megalakulásával mindez gyökeresen megváltozott.

Jelen tanulmány az ICUU megalapítását és szolgálata első két évtizedét mutatja be. A megelőző nemzetközi unitárius ösvény azonban sokkal régebbi, és meglehetősen kanyargósra sikeredett. Az intézményesült szabad vallások már sokkal korábban, a 16. századtól kiálltak a szabadság mellett, elismerték az értelmet, és a szeretet jegyében gyakorolták a türelmet, és elleneztek az elnyomást. Az ICUU történetének közvetett előzményei a 19. század végére nyúlnak vissza, a Vallásszabadság Nemzetközi Társulata (International Association for Religious Freedom, a továbbiakban IARF) megalakulásához. Az azóta eltelt száz évben az IARF jellegének gyökeres átalakulása – egy unitáriusok vezette közösségből egy vallásközi párbeszédet segítő szervezetté – az ICUU létrejöttét előidéző legfontosabb tényező lett.

Vallásszabadság Nemzetközi Társulata (IARF)

Az első nemzetközi szervezet, Unitárius és Szabadelvű Vallásos Gondolkodók és Dolgozók Nemzetközi Tanácsa (International Council of Unitarian and Other Liberal Religious Thinkers and Workers, a továbbiakban ICUOLRTW) néven, Bostonban alakult meg 1900. május 25-én. Létrejöttét a Vallások Világpárlamentjének 1893. évi ülése ihlette,⁴ amelynek lebonyolításában az universalisták és az unitáriusok vezető szerepet vállaltak, élükön a Parlament titkárával, Jenkin Lloyd Jonesszal. Ő vette rá a Parlament szervezőit, hogy a keresztény egyházak mellett más vallások képviselőit is meghívják. Az ülést követően egy másik unitárius, dr. Charles Wendte lelkész vállalkozott arra, hogy a Parlament ülésének idején létrejött kapcsolatokat fenntartja. Ő lett az IARF első titkára is, szolgálatát „ritka nagy lelkesedéssel és határtalan energiával” végezte húsz éven

⁴ Miller, Russell E.: *The Larger Hope. The Second Century of the Universalist Church in America 1870-1970*, vol. II., Boston, 1985, Unitarian Universalist Historical Society, 1919–1920. A. J. Canfield volt benne a bizottságban, míg Augusta Chapin elnökölt a nőszövetségi bizottságban.

át.⁵ Az alakuló ülést az Amerikai Unitárius Egyház (American Unitarian Association, a továbbiakban AUA) megalakulásának 75. évfordulójára szervezett ünnepéllyel kapcsolták egybe – történetesen ez volt a Brit és Külföldi Unitárius Egyház (British and Foreign Unitarian Association, a továbbiakban BFUA) születésének évfordulója is.⁶ Az IARF megalakulása a világ első nemzetközi vallás-közi szervezetének megalakulását jelenti.

Az IARF első elnöke Joseph Estlin Carpenter angliai unitárius lelkész lett, az oxfordi Manchester College tanára. Az első kongresszust egy évvel később Londonban tartották, a brit unitáriusok meghívására. Közel kétezer személy vett részt, közülük 770-en – 15 ország 21 egyházából – a szervezet tagjai lettek.⁷ A szervezet első neve, Unitárius és Szabadelvű Vallásos Gondolkodók és Dolgozók Nemzetközi Tanácsa, arra utal, hogy az alakulásakor ez magánszemélyek egyesülete volt, és az is maradt 1932-ig, amikor a 10. nemzetközi kongresszuson új alapszabályt fogadtak el, a tagságot pedig „szervezett szabadelvű közösségekké” alakították át.⁸ A kongresszusokat az első és a második világháború időszakát kivéve minden második évben megtartották, Európában vagy az Egyesült Államokban.⁹

Egy másik fontos szervezeti módosításra 1969-ben került sor, a 20. kongresszuson. Az ülést ezúttal is Bostonban tartották, az amerikai Unitárius Univerzalista Egyház (Unitarian Universalist Association, a továbbiakban UUA) főtanácsi ülésével egybekapcsolva. Az IARF kongresszusra érkezők viharos főtanácsi ülésen vettek részt, amelyet a UUA új elnökének megválasztása és a *Kivonulás* néven elhíresült „lázadás” tett emlékeztetéssé. A brit unitárius küldöttek utólagos jelentése szerint „a UUA közgyűlés ténylegesen olyan élénk volt, és időnként olyan robbanékony, hogy mellette az IARF összejöveteleik jelentéktelenné zsugorodtak.” A felfordulás olyan mértékű volt, hogy a legtöbb IARF-eseménynek alig volt a látogatottsága.¹⁰

⁵ Drummond, W. H.: Handbook of the International Association for Liberal Christianity and Religious Freedom, 1937, In Dr. Faber, H. (ed.): *Short History of the I.A.R.F., IARF 16th Congress August 9–13, 1958*, Chicago, 1959. 127.

⁶ Mind az AUA, mind a Brit és Külföldi Unitárius Egyház 1825. május 25-én alakult meg. 1928-ban a BFUA egyesült más ökumenikus jellegű (tag)egyházakkal, így alakult meg a General Assembly of Free and Christian Churches.

⁷ Traer, Robert: *A Short History of the IARF*, In *Centennial Reflections*, Assen, 2001, Royal Van Gorcum.

⁸ Drummond. 128.

⁹ Ibid. 131

¹⁰ *Annual Report 1969*, London, 1969, The General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches. 18.

Mégis, az IARF-közgyűlésen a szervezet nevét immár negyedszer is megváltoztatták, az 1907-es, 1910-es és 1932-es névmódosulás után. A Szabadelvű Kereszténység és Vallásszabadság Nemzetközi Társulata (International Association for Liberal Christianity and Religious Freedom) lerövidült mai formájává: A Vallásszabadság Nemzetközi Társulata. A szabadelvű kereszténységre való hivatkozás elhagyása megkönnyítette a nem keresztény csoportok tagságba való felvételét. Így vált a szervezet tagjává a 3 millió tagot számláló Rissó Kószei Kai (Az Igazságosság és Baráti Kapcsolat Intézménye, a továbbiakban RKK), az Izuói Konko Egyház (Konko Church of Izu) és a Tsubaki Nagy Szentély (Tsubaki Grand Shrine). Mindhárom egyház székhelye Japánban van. E nagyobb befogadásra való készség visszatérést jelentett Jenkin Lloyd Jones 1893-as jövőképehez, amelyből a Vallások Világparlamentje is fogant.¹¹ A brit unitáriusok jelentésükben megjegyezték, hogy: „a japán RKK csatlakozásának jelentőségét egyesek nem tudatosították eléggé.” Ugyanezen az ülésen Dana McLean Greeley-t, az amerikai unitáriusok éppen leköszönő elnökét az IARF új elnökévé választották.

Dana Greeley lángoló szenvedélye a nemzetközi és vallásközi tapasztalatok iránt közismert volt. 1961-ben egyike volt azoknak a kezdeményezőknak, akik megalakították a Vallások a Békéért (Religions for Peace, a továbbiakban RFP) nemzetközi szervezetet. 1962-ben, az Unitárius és Univerzalista Egyházak egyesülésének első évfordulóján Greeley George Marshall, a Church of the Larger Fellowship (A Nagyobb Közösség Egyháza, a továbbiakban CLF) lelkésze kíséretében Párizsba látogatott. A CLF franciaországi tagjaival való találkozás célja az volt, hogy megbeszéljék egy unitárius egyházközség megalakításának esélyeit Párizsban. Greeley Párizsból Nagy-Britanniába ment, a brit unitáriusok közgyűlésére. Közgyűlési felszólalásában megismételte egy korábbi, eredetileg a *Szabad egyház egy változó világban* című jelentésében megfogalmazott javaslatát, egy ún. Világegyházak ügyosztály felállítására a bostoni unitárius egyházi hivatal keretében.¹² 1963-ban Greeley az Amerikai Egyesült Államokban tovább lobbizott

¹¹ Voltak olyanok, akik számára kényelmetlen volt a japán vallások tagsága. Steve Dick szerint a japánok hierarchikus szervezeti felépítése azt igazolja, hogy e vallások nem liberálisak. Richard Kellaway szerint „sokan azzal vádolták a japánokat, hogy nem teljesen szabadelvűek, nem nyitottak az új gondolatokra, sajátos, furcsa rítusaik és ceremóniáik vannak. [Gehrmann] válasza az volt, hogy bármely vallás, amely nyitott egy másik vallással való találkozásra, amely szabad párbeszédet akar folytatni, az szabadelvű csoportosulás.” Kellaway, Richard levele Morrison-Reed, Marknak, 2015. december 5.

¹² *The Free Church In A Changing World: The Reports of the Commissions to the Churches and Fellowships of the Unitarian Universalist Association*, Boston, 1963, The Department of Adult Programs. 155.

javaslatáért, végül a főtanácsi ülésen jóváhagyást is kapott egy tengerentúli és vallásközi részleg létrehozására, igaz ugyan, hogy az unitárius univerzalisták közül ennek „még sokan nem látták szükségét.”¹³ Greeley még ugyanabban az évben meglátogatta az univerzalista egyházat a Fülöp-szigeteken, és azt is kijárta, hogy a UUA és az IARF meghívást kapjon a második Vatikáni Zsinatra. 1965 áprilisában, pár héttel a Selmából Montgomerybe tartó polgári felvonulásról való visszatérése után újból Európába utazott, és a párizsi unitárius egyházközösségekben prédikált. Ezt követően ismét a brit unitárius főtanácsi ülés vendége volt, júliusban pedig az amerikai unitárius főtanácsi ülés után első ízben Vietnamba látogatott. Ezekben az években végig az IARF-et irányító nemzetközi tanács tagja volt.

1969-ben, az amerikai unitárius univerzalisták legviharosabb főtanácsi ülésén Robert Westet az UUA elnökének választották. Akkoriban a UUA volt az IARF költségvetésének legnagyobb fenntartója, a bevételek több mint kétharmadával. A hagyomány szerint az UUA elnöke tagja volt az IARF nemzetközi tanácsának is. „Amikor megkezdtem elnöki szolgálatomat – írta West –, úgy döntöttem, hogy legalább két évig nem utazom külföldre. A hitközség belső kríziseinek egyengetésével voltam elfoglalva.” Szem előtt tartván, hogy elődjét, Dana Greeley-t „szigorú kritikák érték túlzásba vitt nemzetközi utazásai miatt,”¹⁴ West inkább Diether Gehrmannt javasolta saját maga helyett az IARF tanácsába. A UUA takaréklángon működött abban az évben: 1,4 millió dollár költségvetési hiánnyal küszködtek, a felekezeten belül konfliktusba keveredtek a *Black Power* mozgalommal, és perbe keveredtek a Nixon elnök hivatalával, miután az egyház kiadója, a Beacon Press megjelentette a *Pentagon Paperst*. West elnöknek nyilvánvalóan új prioritásokat kellett felállítani. Így történhetett meg, hogy többek közt megszüntette a hivatal tengerentúli és vallásközi részlegét is, annak jogkörét az ügyvezető alelnök irodája vette át.

West viszont támogatta is az IARF-et, például abban, hogy egyengette annak pályázati kéréseit a legjelentősebb amerikai unitárius pénzforráshoz, a North Shore Unitarian Society (Északi Parti Unitárius Társaság, a továbbiakban NSUS) Veatch Alapjához.¹⁵ 1970-ben a Veatch még elutasította az IARF kéréseit, 1972 tavaszán viszont jóváhagytak egy kétéves tervet, és 20 000 dollárt adományoztak az új főtitkár alkalmazása érdekében. Dieter Gehrman 1972-ben kezdte meg

¹³ Ibid. 203

¹⁴ West, Robert Nelson: *Crisis and Change: My Years as President of the Unitarian Universalist Association 1969 – 1977*, Boston, 2007, Skinner House Books. 106.

¹⁵ Ibid. 1972. február 6.

főtitkári munkáját az IARF-nél, Greeley-nek ugyanebben az évben járt le az elnöki tisztsége. Ezt követően West mégiscsak elkezdett járni az IARF tanácsüléseire.

A Veatch Alaphoz benyújtott pályázat új jövőképet fogalmazott meg az IARF számára: „kevésbé akadémikus, inkább az emberekhez szóló egyesület, amely felelősséget érez a tagszervezetek életének alakulása iránt, és azokat kölcsönös kapcsolatokhoz kívánja segíteni.”¹⁶ Az IARF ekkoriban kezdett „tagságra szóló meghívókat küldeni számos új csoportnak, és figyelmesen nyomon követett minden érdeklődést mutató választ.”¹⁷ Ennek is köszönhető, hogy 1972 és 1989 között az IARF tagsága jelentősen megnövekedett, 19 ország 9 vallási hagyományát képviselő 35 tagcsoportról 20 ország 16 vallási hagyományát képviselő 54 tagcsoportra.¹⁸ Az 1980-as években emellett az IARF nemzetközi titkársága Lucie Meijer vezetésével „megszervezte az IARF Szociális Szolgálatát elnevezésű hálózatot, amely a tagszervezetek közösségfejlesztő projektjeinek nyújtott segítséget Észak-Írországon, Kelet-Európában, Indiában és a Fülöpszigeteken.”¹⁹

Ellentmondásos módon éppen ennek az új küldetésnek a sikere és az IARF növekvő sokszínűsége erősítette fel az ICUU-szerű nemzetközi unitárius szervezet iránti igényt.

A UUA számára ez az átmenet az IARF-től a nemzetközi unitárius szervezet felé megpróbálónak bizonyult. Akárcsak a brit unitárius egyház, az UUA önmagát is nemzetközi szervezetnek tekintette, tengerentúli egyházközösségei révén. E meglévő nemzetközi kapcsolatok és elkötelezettségek egymásra tevődtek, ezek pedig elkerülhetetlenül konfliktusokhoz vezettek a UUA-n belül, sőt körülötte is.

Kanadai Unitárius Egyház (Canadian Unitarian Council)

1961-es megalakulása óta a UUA nemzetközi szervezetnek tartotta magát, és akként is viselkedett, főként azért, mert a kanadai unitárius egyházközösségeket

¹⁶ A Long Island-beli manhasseti North Shore Unitarian Society Veatch Alapja 1959 jött létre azért, hogy az egyházközösségi filantropikus célokat szolgálja.

¹⁷ Gehrmann, Diether, Meijer, Lucie: *IARF Secretariat's Report 1987–1990, Proceedings: Religions Cooperating for One World, Proceedings of the 27th World Congress of the International Association of Religious Freedom, Hamburg Germany, 27 July – 2 August, 1990.* 304.

¹⁸ *IARF World Congress Europe. Participants Handbook*, 1990. 24.

¹⁹ Traer, Robert: *A Short History of the IARF*, In *Centennial Reflections*, Assen, 2001, Royal Van Gorcum.

is magában foglalta. Az 1832 és 1982 között Kanadában szolgálatot vállaló 136 lelkésznek fele amerikai volt.²⁰ 1961 előtt a kanadai unitáriusok csak informálisan találkoztak az amerikai unitárius gyűléseken. Ezeket az éves összejöveteleket 1961-től a főtanácsi ülés vagy közgyűlés váltotta fel. 1961-ben azonban nem csak az amerikai Unitárius Egyház és az Univerzalista Egyház egyesült, de megalakult a Kanadai Unitárius Egyház (CUC) is, annak ellenére, hogy „egyes amerikai vezetők a lépést szeparatista törekvések térhódításának látták.”²¹ Létrejötté után a CUC egyik első lépése az volt, hogy felvételét kérte az IARF-be. A kanadaiak „rendellenesnek értékelték, hogy egy nemzeti tagcsoportokból álló nemzetközi szervezetben Kanadát is ugyanaz az amerikai személy képviselje, mint az Egyesült Államokat.”²² A Brit Unitárius Egyház 1964-ben a CUC-nek társult szervezeti státust adott, a UUA azonban megakadályozta az IARF tagjai közé való felvételét. A kérdésben a végső szót Dana Greeley-nek kellett kimondania, ő pedig úgy látta, hogy „a UUA nem volt hajlandó álláspontján változtatni.”²³

Nehezen eldönthető, hogy maga Greeley mennyi figyelmet szentelt a kanadai kérdésnek. Emlékirataiban, a *25 Beacon Street: And Other Recollections* című könyvben először afelett siránkozott, hogy a kanadai egyház miért nem vette fel az univerzalista jelzőt is a nevébe, és miért nem lett CUUC. Ez az elvárás azonban a legtöbb kanadainak nem felelt meg. Ahogy Charles Eddis írta: „az egyesülés idején Kanadában körülbelül 50 univerzalista és 15 ezer unitárius élt. Ebbe a környezetbe az unitárius univerzalista megnevezés egyszerűen nem talált. Amikor amerikai lelkészek Kanadában arról beszélnek, hogy mi mindannyian unitárius univerzalisták vagyunk, az számomra a kulturális imperializmus megszólalása volt.”²⁴

Greeley Kanadát másodszor a könyv *Race Relations* című fejezetében említette. „Kanadai hittestvéreink azt hiszik – írta –, hogy mi Amerikában a nemzeti problémákkal vagyunk elfoglalva. Azon töprengék, ezek után vajon milyen részt

²⁰ Riddell, Ian W.: *Charting a New Course for the Canadian Unitarian Council*, 2008. december 11. 3.

²¹ Hewett, Phillip: *Unitarians in Canada*, I, 1978, CUC.

²² Ibid. 259.

²³ Hewett, Phillip: *Canadian Involvement in the IARF*, <https://iarf.net/wp-content/uploads/2012/04/Summary-IARF-history-written-1999.pdf> (letöltve: 2016. július 7.)

²⁴ Cole, David H., Cole, Iska: *An Oral History of the consolidation of the American Unitarian Association and the Universalist Church of America and the creation of the Unitarian Universalist Association*, 1997, Unitarian Universalist Historical Society, 74. Lásd még: Weaver Horton, Linda (ed.): *What's in a Name? Guarding Sacred Embers: Reflections on Canadian Unitarian and Universalist History*, Toronto, 2011, Canadian Unitarian and Universalist Historical Society. 239–247.

fognak tudni vállalni az Észak-Amerikai Unitárius Univerzalista Egyházban.” A fejezet további részeiben aztán pontosan azt tette, amit előítéletként a kanadaiak szájába adott: az Amerikát foglalkoztató faji különbözőségekről értekezett. James Gibson, aki 1957-ben az Amerikai Unitárius Egyház alelnöke volt, így emlékezett vissza: „Életem első főtanácsi ülésén, ha nem is közömbös, de tudatlan voltam Kanada kormányzásának természetét illetően. Többek között az sem volt világos, hogy a kanadai kormányzás mi mindenben különbözik az amerikaiától.”²⁵ Évtizedekkel később William F. Schulz UUA-elnök is hasonlóképpen panaszkodott: „Az amerikaiak gyakran ostobán, érzéketlenül és parokiálisan viselkednek, és ez érthető módon bosszantja a kanadaiakat.” „Amikor 1978-ban a UUA alkalmazottja lettem, a tanulási folyamatban hangsúlyozták, hogy a UUA nem csak egyesült államokbeli entitás, ezért óvatosságra intettek nyelvhasználatunkban és kulturális feltételezéseinkben egyaránt.”²⁶

1969-ben Dana Greeley tudatában volt annak, hogy a kanadai unitáriusok az amerikai kérdésekben nyugtalan természetűek, de valószínűleg nem számított a *The Canadian Unitarian* egyházi folyóirat tavaszi számának vezető címére: *Szeptatizmus jelei az unitárius Kanadában*. Vajon mi idézte elő ezt a lázadásszerű hangulatot? Az egyik ok az lehetett, hogy a UUA, amely továbbra is akadályozta a CUC tagságának jóváhagyását az IARF-ben, nem kérte ki a helyiek véleményét, amikor kanadai küldötteket nevesítettek az IARF közelgő bostoni kongresszusára.²⁷ Egy másik ok az volt, hogy a költségvetési krízissel küszködő UUA javaslatot tett a különben csekély értékű 1800 dollár visszavonására, amelyet az önkéntesek által működtetett CUC iroda fenntartására szántak. Pár évvel korábban, 1964-ben a CUC teljes kiadása 4700 dollár volt, ebből a UUA-tól 3500 dollár hozzájárulást kértek, de csak 3100 dollárt hagytak jóvá. Most, annak ellenére, hogy a kanadai egyházközsegek összesen 25 000 dollár feletti összeget fizettek be a UUA költségvetésébe, újabb támogatáscsökkentés elé néztek.

A válasz nem váratott magára, 1969 májusában, a kanadai unitárius közgyűlésen konkrét formát öltött. Javaslatot terjesztettek elő arról, hogy a CUC alakuljon át nemzeti szervezetté, a kanadai unitáriusok fenntartása alatt. A határozattervezet végül 21–29 arányban elbukott, de egy elvi kiáltványt a kanadaiak elégedetlen véleményéről a túlnyomó többség támogatott.²⁸

²⁵ Ibid. James Gibson. 104

²⁶ Schulz, William F. e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. március 22.

²⁷ Hewett, Phillip: *Canadian Involvement*, 28, *Unitarians in Canada*, 271, *Canadian Unitarian* (newsletter) Summer, 1969.

²⁸ Boerma, Herman: *Our Evolving Larger Family. CUC Mini-history*, 2002. 2.

Miután Robert West lett a UUA elnöke, csakhamar pozitív változások következtek. Kanadának nagyobb juttatást adtak a UUA költségvetésből, a UUA vezetőtanácsába egy kanadai képviselőt is beválasztottak, és a UUA visszavonta ellenvetéseit a CUC tagszervezetté válásáról az IARF keretében.

A UUA és a CUC közötti tárgyalások folytatódtak. A következő 30 évben több mint egy tucat megállapodás született közöttük, de egyik sem tudta jól megválaszolni azt a nagy kérdést, hogy mely UUA-szolgáltatások váltak valóban a kanadaiak javára is, és melyek nem. A programok egy része ugyan általános jellegű volt, de a legtöbb annyira az Egyesült Államok szükségleteire összpontosított, hogy Kanadában nem volt jelentőségük. Ráadásul a pénzügyi nehézségek sem szűntek meg, két fő okból. Az egyik az volt, hogy a valutaárfolyam ingadozása kiszámíthatatlan maradt, 1986-ban például egy kanadai dollár 0,69 amerikai dollárt ért. A másik pedig az, hogy a kanadai egyházközségeknek az egyházszervezet hármasszintű – területi, nemzeti és földrészi – jellege miatt többletkiadásokat kellett viselniük. Kathleen Hunter, a CUC első ügyvezető igazgatója úgy vélte, hogy ez a többletterhelés „kiherélte a CUC-t.”²⁹ A kontinentális szervezet szükségessége egyre gyakrabban megkérdőjeleződött.

Másfelől az Egyesült Államok nézőpontjából úgy tűnt, hogy a kanadai egyházközségeknek nyújtott programok költségei sokkal magasabbak, mint amivel azok a főhatósági költségvetéshez hozzájárulnak. Ezért is történhetett meg, hogy amikor a CUC a valláserkölcsei nevelés és a gyülekezetfejlesztés szolgáltatásai iránnyításának átvételére ajánlkozott, a UUA visszautasította a kérést. A 2000-es éveknek kellett elérkeznie ahhoz, hogy a UUA belássa a CUC önállósulásának hasznát, és a szervezeti elkülönülés támogatására 1,5 millió dollárt ajánljon fel. A szerény befolyásának megmaradt CUC belátta az elválásról szóló megegyezés hasznát, ezért 2001-ben elfogadták az ajánlatot, és 2002-ben leváltak a UUA szervezetétől.

A CUC és a UUA különválására az ICUU megalakulása után hét évvel került sor, az elkülönülésben pedig az ICUU lényeges, bár akaratlan szerepet játszott. Amikor a CUC végre az IARF teljes jogú tagcsoportja lett, a kanadaiak a lépést önállóságuk elismeréseként értelmezték. Az ICUU megalakításában való aktív kanadai részvétel szintén erősítette a kanadai unitárius öntudatot. E sajátos identitás története az 1978-ban megjelent *Unitáriusok Kanadában*³⁰ című könyvben szépen nyomon követhető. Sajátosságainak további leírására jó példa egy

²⁹ Boerma, Herman e-mailje Morrison-Reed, Marknak, amelyben egy Hunter, Kathleen-nal való, 1985-ös beszélgetést idéz.

³⁰ *Unitarians in Canada*, Revised edition Toronto, 1995, Canadian Unitarian Council.

1985-ben megjelent esszé a „kanadai kontextuális teológiáról.”³¹ A kanadai unitáriusok egyre inkább másként tekintettek önmagukra. Amíg korábban a CUC-t a UUA egyik ágának érezték, az IARF-ben és főként az ICUU-ban elfoglalt helyük és vállalt felelősségük nyomán a UUA társai lettek: a többi tagesházhoz hasonló független nemzeti szervezet. Valóban, az ICUU keretén belül a CUC igazi családtag lett és nem szegény vidéki rokon. A kelletlenül és vonakodva elfogadott szervezeti önállósodást örömteli és felelősséggel elvégzett szolgálat követte.

Európai Unitárius Univerzalisták

Az Európai Unitárius Univerzalisták (European Unitarian Universalists, a továbbiakban EUU) egységes szervezete 20 évvel fiatalabb, mint a CUC, és egyetlen egyházközségének története sem nyúlik vissza a 20. század első felére, míg Kanadában jó néhány közösség gyökerei a 19. század elejére vezethetők vissza. Mégis, a UUA-hoz fűződő viszonyuk tekintetében a CUC és az EUU között sok hasonlóság van.

Kreatív jövőkép és jóakarát alapította meg az EUU-t, de növekedése meglepő módon a UUA-n belüli váratlan súrlódásoknak köszönhető. A felmerült problémák egy része azonos a CUC és a UUA közötti gondok természetével.

Amikor 1962-ben Dana Greeley és George Marshall Párizsba utazott a CLF ottani tagjaival való találkozóra, céljuk egy unitárius egyházközség megalakítása volt. 1963 augusztusára, amikor John Kieley, a brit unitáriusok főtanácsának (General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches, a továbbiakban GAUFCC) főtitkára Párizsba látogatott,³² az ottani csoport tagsága 70 felettire növekedett, és hétköznapi rendszeres találkozókat tartottak. 1964-ben a hollandiai Leidenben is megalakult egy csoport 27 taggal, egy másik pedig Münchenben 15 taggal. A Wiesbadenben létrejött közösség Joan Breen erőfeszítéseit dicséri, aki akkoriban az Egyesült Államok európai légierő-bázisának igazgatója volt. 1965 márciusában a UUA vezetőtanácsa új irányelvet fogadott el a tengerentúli csoportokkal való kapcsolatát illetően. Ebben a kapcsolatok mibenlétét

³¹ Mosher DeWolfe, Mark: *Our Corner of the Mosaic: Unitarian Universalists and Canadian Contextual Theology*, előadás, 1985, In *In the Presence of Majesty*, előadás, 1986, Weaver Horton, Linda (ed.): *Guarding Sacred Embers: Reflections on Canadian Unitarian and Universalist History*, Toronto, 2011, Canadian Unitarian and Universalist Historical Society. 248–261.

³² A londoni *The Inquirer*, „a legrégebbi nonkonformista vallásos újság”, „a brit és ír unitáriusok, illetve a szabadkeresztények hangja.” (1963. február 9. és szeptember 7.)

úgy próbálták meghatározni, hogy az „elfogadható legyen a tengerentúli közösségeknek, és összhangban álljon a UUA alapelveivel.”³³ Két hónappal később Greeley másodszor is Párizsba látogatott.

Az 1960-as évek végén az Európában élő unitárius univerzalisták előbb évente, majd félévente informális hétvégi találkozókra gyűltek egybe, de szervezeti hálózat akkor még nem jött létre közöttük. Amikor 1979-ben O. Eugene Pickett, a UUA elnöke Frankfurtba látogatott az IARF tanácsának ülésére, meghívták egy, a CLF európai tagjaival való találkozóra is. Az összejövetelt Steve Dick személyes kezdeményezésére a frankfurti unitárius templomban tartották. Pickettet elkísérte Diether Gehrmann, az IARF főtitkára és Roy W. Smith, a brit unitáriusok főtitkára is. Nemzetközi kapcsolataiban a UUA ritkán cselekedett önállóan – e találkozón is együtt volt az amerikai, az angol, valamint az IARF triumvirátusa. A bevezető gondolatok után a program nagy részét kérdések és feleletek töltötték ki. Az EUU megalapításának ötlete az egy évvel később tartott európai unitárius hétvégi összejövetelen merült fel, de a tényleges szervezeti megalakulására csak 1982-ben került sor.

Az Amerika-ízű unitárius univerzalizmus európai terjedését három amerikai unitárius: Ron Diehl, Steve Dick and Leon Spencer átköltözése lendítette fel 1979-ben. Abban az évben az 1960-as években megalakult közösségek közül csak Wiesbadenben volt folyamatos a szolgálat. 1980-ban Spencer új csoportot hozott létre Zweibrückenben, 1983-ban Brüsszelben és egy másikat Hollandiában. Hamarosan új közösségek alakultak Genfben, Münchenben, Heidelbergben, Frankfurtban és Kaiserslauternben is. Steve Dick oxfordi teológiai tanulmányai idején lelkeszi oklevele mellett gyülekezetszervező képzést is szerzett. A UUA pénzügyi támogatásával Steve Dick elkezdte szervezni az EUU-t, emellett tanácsadói munkát végzett Párizsban és a holland csoportban. Diether Gehrmann szintén az erősödő EUU mellé állt, Steve Dicket az IARF titkárságon alkalmazta, ahonnan tovább végezhetette az EUU javára szervezői munkát.

Az 1970-es évek derekára egy informális nőszövetségi tevékenységet leszámítva a párizsi egyházközség gyakorlatilag megszűnt. 1985-ben Bill Barraclough az amerikai nagykövetség első titkára lett. Négy másik amerikai házaspárral újraélesztette hát a közösséget, és új elnevezést adtak neki: Párizsi Unitárius Univerzalista Egyházközség (Unitarian Universalist Fellowship of Paris, a továb-

³³ *Policies Relating to Overseas Groups*, Draft 1/11/65, Minutes of the UUA Board of Trustees Meeting, UUA Board of Trustees, 1961–1981 file, bMS 1032/2, Andover-Harvard Theological School

biakban UUFPP).³⁴ A UUFPP 1986-ban a UUA tagja lett, annak a nemzetköziségre törekvő irányelvnek az alapján, amit a vezetőtanács még 1965-ben fogadott el. Az irányelv kimondta, hogy: „azok a tengeren túli csoportok, amelyek tagságának többségét amerikaiak vagy kanadaiak alkotják, jogot nyernek a UUA egyházközségi státusára, amennyiben annak egyéb feltételeit is teljesítik.”

1985 tavaszán a UUA vezetőtanácsa az EUU-t a UUA európai részlegeként ismerte el. Amikor William Schulz a UUA ügyvezető alelnöke lett, Pickett elnökkel fokozott figyelmet fordítottak az EUU-ra, mert ezáltal az unitárius univerzalista közösségek számbeli növekedését remélték. Akárcsak korábban Dana Greeley és Eugene Pickett, most Schulz is az unitarizmus globális szolgálatába állt. Schulz európai családi kapcsolatai nagyon elevenek voltak, ezzel magyarázható „telhetetlen étvágya más kultúrák sajátosságai iránt,”³⁵ ahogy Kay Montgomery, a UUA ügyvezető alelnöke találóan megfogalmazta. Ez az affinitás is segítette abban, hogy Torontóban elindítsa a UUA elnöki tisztségét megcélzó kampányát, amelyet az EUU gyülekezetei is támogattak.

Az EUU tulajdonképpen egy szervezeti hibrid. Tagsága átszövi az egész Nyugat-Európát, ma gyülekezetei vannak Belgiumban, Németországban, Franciaországban, Hollandiában és Svájcban – jellege inkább nemzetek feletti, mintsem nemzeti. Tagságát magánszemélyek alkotják, nem egyházközségek. Tagjainak fele helyi gyülekezetekbe tömörül, a másik fele pedig – közeli közösség híján – közvetlenül az EUU kötelékébe tartozik. Gyülekezetei nem küldhettek teljes jogú képviselőt a UUA főtanács ülésére, kivéve a párizsi és brüsszeli közösséget, amelyek az EUU-nak is, a UUA-nak is tagjai. Az elképzelések, hogy az Európában élő unitárius univerzalisták közelebb kerüljenek az anyaegyházhoz, jónak bizonyultak. Mégis, a megoldás kivételes helyzeteket teremtett azáltal, hogy nem biztosított demokratikus képviselőt minden szervezett közösségnek, és az európai gyülekezeteknek nem nyújtotta ugyanazokat a programokat és szolgáltatásokat. Ellentmondásos módon az EUU közösségei néha könnyebben hozzáfértek bizonyos UUA erőforrásokhoz és szakértőkhöz, mint a hasonló méretű észak-amerikai unitárius gyülekezetek.

Az EUU létrehozta sajátos, jellemző kultúráját. A tagság kezdetben többnyire az Észak-Amerikából szakmai okokból áttelepültekből állt össze, de az évek során ez eléggé átalakult. Ma a tagság nagy részét Amerikából vagy Kanadából végleg átköltözöttek, az európaiakkal vegyes házasságban élők és olyan európai-

³⁴ Barraclough, Bill e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2014. december 26.

³⁵ R. Ross, Warren: *The Premise and the Promise: The Story of the Unitarian Universalist Association*, Boston, 2001, Skinner House Books. 174.

ak alkotják, akik maguk is sok időt töltöttek valamikor Észak-Amerikában. Identitásuk gyakran átnyúlik vagy felülemelkedik az országok, a kultúrák és a nyelvek határain. Gyakran nevezik önmagukat köztes lényeknek vagy internacionalistáknak, azaz nemzetközieseknek is.

Az EUU gyülekezeti élete is különbözik az észak-amerikai normáktól. A közösségek aktív kiscsoportos közösségi életet élnek és társadalmi munkát, szerszolgáltatást végeznek, illetve havonta egyszer istentiszteletet tartanak. Az EUU gyülekezeteinek alacsony létszáma, az állandó lelkes hiánya és az istentiszteletek alkalmasszerűsége okán a félévente tartott EUU-összejövetelek lényeges része az EUU tagok gyülekezeti és istentiszteleti életének. E hétvégi programok szervezése az EUU egyik alapvető tevékenységévé nőtte ki magát. A szervezetet egy Koordinációs Tanács irányítja, tagságát a gyülekezetek választott képviselői alkotják.

Az EUU és a CUC azért is volt érdekelt az ICUU 1995-ös megalakításában mert szervezetileg részei is voltak a UUA-nak, meg nem is. A Fülöp-szigeteki Unitárius Univerzalista Egyház (Unitarian Universalist Church of the Philippines, a továbbiakban UUCP) is az ICUU alapítói között volt, és a CUC-hoz és az EUU-hoz hasonlóan volt tagja a UUA-nek.

Fülöp-szigeteki Unitárius Univerzalista Egyház (UUCP)

A UUA vezetőtanácsa 1965-ös *Irányelvek tengerentúli csoportokkal való kapcsolatokról* című dokumentuma többek között kimondta: „A tengerentúli csoportok is jogot nyernek a UUA társult tagsági státusára, amennyiben annak feltevéleit teljesítik.”³⁶ Ez a viszony megengedte a szellemi erőforrásokból való részesülést, szervezeti ügyekben való koordinációt, de nem biztosított jogot a közgyűlésen való szavazáshoz. 1987-ben ért meg az idő arra, hogy a Fülöp-szigeteki unitárius univerzalista egyház kérhesse a UUA tagjai közé való felvételét. Ekkor megváltoztatták a jogszabályt, és Észak-Amerikán kívül élő nemzeteket is befogadtak az egyházszervezetbe. E lépéssel Schulz elnök egyszerre két célt is követett. Láta, hogy „mennyire parokiális volt a legtöbb amerikai unitárius univerzalista”³⁷ – és eszközöket keresett ennek megváltoztatására. Másfelől támogatni akarta az unitárius univerzalizmus globális növekedését. „Úgy láttam – írta –, hogy a Fülöp-szigeteki közösségünket részben magára hagyta a létrejöt-

³⁶ *Policies Relating to Overseas Groups*. 2.

³⁷ Schulz, William F. e-mailje Morrison-Reed Marknak, 2015. március 22.

tében segédkező amerikai egyházunk, ezért elhatároztam, hogy megpróbálom helyreállítani a viszonyt az egyháztagság rendezésével.”³⁸

Toribio S. Quimada lelkész és az Amerikai Univerzalista Egyház (Universalist Church of America, a továbbiakban UCA) között 1952-ben kezdődött el az a levelezés, amelynek nyomán Quimada amerikai értelemben is univerzalistának ismerte el magát, s amiért csakhamar ki is zárták a szabadelvű katolikus közösségből, az *Iglesia Universal de Christ*ből. Alig három évvel később, 1955-ben már meg is alakította új közösségét, a Fülöp-szigeteki Univerzalista Egyházat (UCP). 1958-ban az amerikai Univerzalista Segélyszervezet (Universalist Service Committee) támogatta tanulmányai megkezdését egy helyi egyetemen.³⁹ Az 1959–1960-as univerzalista egyházi évkönyv az UCP-t „testvéri társulásnak” nevezte öt másik csoport: a Magyarországi Unitárius Egyház, a Japán Szabad Válasos Egyesület, a Japán Univerzalista Egyház, a Koreai Univerzalista Egyház és az Amsterdami Szabad Egyház társaságában.

E nemzetközi kapcsolatokat közvetlenül az Univerzalista Segélyszervezet működtette. Voltak azonban különbségek is: Toshio Yoshioko például, a Japán Univerzalista Egyház lelkésze és ügyvezető igazgatója, az amerikai egyház alkalmazottja volt, Quimada pedig nem. Úgy tűnik, különbséget tettek az irányított misszió területei és azon csoportok között, amelyekkel az egyház csak testvéri társulást kötött. Ettől függetlenül elmondható, hogy az amerikai unitáriusok és univerzalisták 1961-es egyesülése a UUA keretében szerencsétlen következményeket hozott az univerzalizmus nemzetközi kapcsolataira. Az Univerzalista Segélyszervezet formálisan a UUA hivatalának világvallásokkal foglalkozó ügyosztálya lett, egy pár év múlva pedig teljesen beolvadt az Unitárius Segélyszervezetbe (Unitarian Universalist Service Committee, a továbbiakban UUSC). A UUSC ezt követően csakhamar felszámolta a „testvéri társulás” minőséget, megszüntette érdemi kapcsolatait a Fülöp-szigeteken és Japánban működő univerzalista közösségekkel, illetve a Virginia állambeli suffolki afro-amerikai misszióját is megszüntette.

Jory Agate a Peace Corp amerikai alapítású nemzetközi segélyszervezet önkénteseként a Fülöp-szigetek sok ezer szigete közül éppen Negros-on vállalt szolgálatot, ott pedig felkereste Toribio Quimadát is. Így emlékezett vissza a UUA visszavonulására a Fülöp-szigeteki kapcsolatból: „Amikor a Fülöp-szigete-

³⁸ Muir, Fredric John: *Maglipay Universalist: A History of the Unitarian Universalist Church of the Philippines*, 2001, Unitarian Universalist Church of Annapolis. 42.

³⁹ <http://www.uua.org/re/tapestry/adults/river/workshop6/175855.shtml> (letöltve: 2016. július 7.)

kiek elveszítették tagegyházi minőségüket a UUA-ben, Quimada valósággal élet-célul tűzte ki, hogy a viszonyt helyreállítsa. Nagyon sokat áldozott, személyesen is, egyháza megalapításáért és megerősítéséért, még komoly térítő munkát is végzett, és terjesztette az unitárius univerzalizmus jó hírét... Ezt követően azt tapasztalni, hogy az anyaegyház többé nem ismeri el magáénak a Fülöp-szigeteki közösséget, megsemmisítően hatott rá.”⁴⁰ Hogy a kapcsolat a UUA és a UCP között nem szakadt meg teljesen, elsősorban Quimada kitartásának köszönhető. Még 1972 után is, amikor a UCP az IARF tagszervezete lett, Quimada folytatta erőfeszítéseit az amerikai viszony helyreállításáért.

1986-ban az IARF amerikai területi szervezete tudomást szerzett a UUA azon terveiről, hogy szabályzati keretet akar teremteni a más országokban működő unitárius közösségek tagszervezeti minőségéhez. Elnöke, Dianne E. Arakawa további információkért írásban kereste meg a UUA vezetőtanácsát. Levélének fő üzenete az volt, hogy eljött az idő a UUA tengeren túli ügyekkel és vallásközi kapcsolatokkal foglalkozó ügyosztályának helyreállítására.⁴¹ A levél ugyanakkor aggályokat is felvetett, például azzal kapcsolatosan, hogy mennyivel kellene a UCP-nek az amerikai egyházi költségvetésbe befizetni, vagy arról, hogy a kapott szolgáltatások vajon megfelelnek-e a szükségleteknek. Összegzésként megállapította, hogy az IARF amerikai tanácsa szerint „a lépés nem volt kellőképpen végiggondolva, és a UUA vezetőtanácsa nem számolt annak minden következményével.” Gene Reeves, aki akkor szintén tagja volt az IARF amerikai tanácsának, a felmerült kérdésekre ekként emlékezett: „Vajon a UUA igazán nemzetközi és kultúraközi vallásos mozgalommá kíván válni? Ha igen, helyettesíteni fogja az IARF-et, ha nem, milyen lesz a vele való viszonya? Továbbá aggályok merültek fel a UUA által gyakorolt lehetséges imperializmusról, és arról, hogy a Fülöp-szigetiek vajon nem válnak-e másodrendű egyháztagokká egy Egyesült Államok által uralt vallásfelekezetben.”⁴²

⁴⁰ Agate, Jory e-mailje Morrison-Reed Marknak, 2015. november 26. Agate unitárius univerzalista neveltetésben részesült, majd a Peace Corp önkénteseként szolgált a Fülöp-szigeteken 1985–1988 között. Azon a napon hagyta el Negrost, amikor Quimadát meggyilkolták. A hajója épp elindult, mikor a hírt a veje kiáltotta neki a dokkról, arra kérte, hogy továbbítsa a UUA-nek.

⁴¹ Dianne E. Arakawa to Peter Haslund, January 16, 1987, Andover Harvard Theological Library (AHTL), Cambridge, MA., bMs 1015/12 (14) Unitarian Universalist Association, Office of the President. William F. Schulz, Records, 1970–1997. Indigenous Unitarian Universalist Societies, 1986–1987.

⁴² Reeves, Gene e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. szeptember 4.

Arawaka levelére küldött válaszában Schulz, a UUA elnöke azt írta, hogy még az IARF nemzetközi titkársága is „erőteljesen támogatja a Fülöp-szigeteki egyház tagszervezetté válását a UUA-ban. Az IARF egyszerűen nem képes olyan mértékű tanácsadást és gyakorlati támogatást nyújtani a tengeren túli unitárius univerzalista csoportoknak, mint a UUA. A bostoni egyházi főhivatalba számos őshonos közösség képviselője küldött értesítést arról, hogy unitárius egyházköz-ségeket akarnak létrehozni otthonukban. Ilyen kéréseket kaptunk Malajziából, Libériából, Costa Ricából és máshonnan is. Nem szeretném továbbra is az IARF-hez irányítani őket, ahol aztán elkallódnak a szálak...”⁴³

Schulz válasza nemcsak a UUA dilemmájára derített fényt, hanem egy másik nagy kérdést is megfogalmazott. Vajon az IARF hivatása volt segítséget nyújtani a megalakulásban vagy a növekedésben bármelyik olyan csoportnak, amely unitárius univerzalistának azonosította magát? Ha pedig nem az IARF-hez, nem a UUA-hoz, nem a Brit Unitárius Egyházhoz, akkor hová forduljanak segítségért a szükségben levő közösségek? Az erre vonatkozó kérések ugyanis, és a tanácsatlanság, hogy ki válaszolja meg őket, régóta megoldandó problémaként nehezedett minden szereplőre.

1854-ben az amerikai unitáriusok első külföldi misszionáriusa, Charles H. A. Dall lelkész Indiába látogatott, és további szolgálatát ott végezte 1886-ban be-következtett haláláig. 1912-től a jamaikai Ethelred Brown a brit unitáriusok támogatását élvezte 1914-ig, az amerikaiakét pedig 1917-ig. Mihelyt a támogatás megszűnt, a jamaikai unitárius mozgalom összeomlott, Brown pedig 1920-ban az amerikai Harlembe települt át.⁴⁴ Volt szervezett unitárius egyházköz-ség Sierra Leonében is, amiről nem maradtak fenn adatok, leszámítva egy gyülekezeti fényképet, amit Charles W. Wendtének, az IARF titkárának küldtek 1920 körül. 1935-ben, amikor Evaristo Hurtado Mexikóvárosból először kérte az AUA-t, hogy küldjön misszionáriust egyházköz-ség létrehozására, levele megválaszolatlan maradt. Második levelére is csak azt a választ kapta, hogy a gazdasági válság utóéveiben az anyagi alap kevés volt, és senki nem vállalkozott a munkára. 1944-ben a *Unitarian Register* havilap közhírré tette, hogy az AUA vezetőtanácsa jóváhagyta az amerikai Samoa-szigetek Fagatogo egyházköz-ségének kérését „az Egyház tagságába való felvételre. A tagsági díj befizetése a folyó évre megtörtént, és a közösség hivatalosan is a vallásfelekezet részévé lett.”⁴⁵ 1947-ben nyolc magán-

⁴³ William F. Schulz to Dianne Arakawa, February 5, 1987, AHTL, bMs 1015/12 (14)

⁴⁴ Morrison-Reed, Mark D.: *Black Pioneers in a White Denomination*, Boston, 1984, Skinner House Books.

⁴⁵ *Unitarian Register*, 1944/1. 16.

személy a Panama-csatorna térségében megalakította az Isthmian Egyházközséget. Az 1964-es egyházi évkönyv még 24 egyháztagot tart nyilván, a közösség utoljára az 1984-es kiadásban jelenik meg. 1954-ben a *Universalist Leader* egy haiti szervezet létezéséről számolt be: „Robert Mathurin lelkész irányítása alatt nyolc egyházközség működik, négy iskolájuk van és tizenhét kisebb csoportjuk.”⁴⁶ Volt unitárius egyházközség az Ecuador állambeli Guayaquilban is az 1950-es években. 1960-ban a Szaúd-Arábiai Dhahranban unitárius gyülekezet szerveződött 33 egyháztaggal, dr. Gelphi irányításával, akinek felesége egyházi iskolát működtetett 45 gyermekkel. „A Gelphi házaspár azon tűnődött, vajon miért nem látogatja meg őket más országból való unitárius... Szükségük lett volna egy vallásoktatást segítő tapasztalatcserére.”⁴⁷ A *Register* és a *Leader* folyóiratokban, valamint az évkönyvekben évről évre feltűnt egy-egy bennszülött unitárius vagy univerzalista közösség valamelyik távoli országban, aztán a következő években legtöbbször nyomuk veszett.

Ezeket a kapcsolatokat a UUA néha unitárius misszióknak tekintette, de India és Japán kivételével egyik sem a közvetlen amerikai hatásnak köszönhetően jött létre. Ahogy Schulz idézett leveléből is kiderül, a UUA-nak nem volt célja más kultúrák keretében létrehozni unitárius közösségeket, felelősségük nem proaktív volt, hanem reaktív – legtöbbször csak válaszoltak egy-egy megkeresésre, noha ezek számosak voltak. Mindezt tették olyan körülmények között, hogy a UUA-nak vállalt kötelezettsége volt egyik alapítványa, a Holdeen Trust jövedelmének egy részét Ázsiában felhasználni. Ennek is köze lehetett ahhoz, hogy Melvin Hoover személyében a bostoni hivatalba nemzetközi kapcsolatokért felelős munkatársat alkalmaztak. „Még most is érthetetlen számomra – írta Schulz –, hogy éppen azoknak van a legtöbb ellenvetése a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésével, akiket a legalkalmasabbnak véltem a UUA globális felelősségének felismerésére, és a világ parokiális szemléletmódú megközelítésének elutasítására: az IARF amerikai szervezete vezetőinek! Talán túlságosan leegyszerűsíttem ezzel a képletet, de még ma sem világos előttem, mi volt ellenvetéseik tulajdonképpen mozgatója.”⁴⁸

Tényleg, vajon miért volt ez az IARF-hez közelálló csoport ellene a nemzetközi fejlesztésnek? Az IARF-esek aggályainak megértéséhez ismerni kell, hogy kik is voltak ők, és honnan jöttek. Arakawa mellett ott volt Homer Jack, a UUA

⁴⁶ Working Together to Serve One Humanity, *Universalist Leader*, February 1954.

⁴⁷ *Memorandum*, konferencia a szaúd-arábiai gyülekezetről dr. Gelphivel és Gelphi asszonnyal, 1965. július 12.

⁴⁸ William F. Schulz to Dianne Arakawa, February 5, 1987, AHTL, bMs 1015/12 (14)

társadalomszolgálati ügyosztályának korábbi igazgatója és a World Conference on Religion and Peace főtitkára. Gene Reeves, a Meadville Lombard Teológiai Intézet rektora, az afro-amerikaiak alapította első felsőoktatási intézmény, a Wilberforce Egyetem tanára és az 1987-es IARF-kongresszus szervezőbizottságának elnöke, és Sunrit Mullick, egy indiai Brahmó Samádzs-követő, aki a Meadville Lombardon éppen lelkésznek tanult. Max Gaebler is ott ült a vezető tanácsban. Mint a UUA tengerentúli és vallásközi ügyosztályának igazgatója, Max Gaebler még 1963-ban találkozott Quimadával, és azóta folyamatosan levelezett vele. 1987 márciusában Gaebler madisoni szószerkén ecsetelte aggályait egy prédikációban. „Nemzetközi kapcsolataink mindenikét tényleges veszély fenyegeti: a patrónus és a pártfogolt viszonyának kialakítása. A Fülöp-szigeteki egyházzal való kapcsolatunkat is egyenlő felek közöttinek kell megélnünk, amelyben mindenki tiszteletben tartja a másik autonómiáját és felelősségeit egyaránt.”⁴⁹ „A UUA tagszervezetévé lenni több problémát vet fel, mint amennyit megold. A nacionalistává válás veszélye nagyobb, mint gondolnok. Nem arról van szó, hogy tudatosan elutasítanak a miénktől eltérő perspektívákat, hanem arról, hogy azokat nem is vesszük észre. Azok a kérdések a legveszélyesebbek, amelyeket eszünkbe sem jut feltennünk – ezek tárják fel beszorultságunk helyzetét saját kulturális környezetünkbe.”⁵⁰

Végül Gaebler is, akárcsak korábban Greeley, Gibson és Schulz, visszautalt a kanadai helyzetre. „Kanadai hittestvéreink újra és újra szükségét érzik annak, hogy emlékeztessenek sajátosan amerikai megközelítéseinkre. Ha ez még ennyi idő és próbálkozás után is állja a helyét, ha mi, amerikaiak még mindig hajlamosan vagyunk elfelejteni, hogy a kanadaiak számára fontos szempontokra is odafigyeljünk, mennyivel nehezebb lenne tagokká tenni egy, a miénktől annyira eltérő társadalom és kultúra gyermekeit, mint a Fülöp-szigeteki Negros!”⁵¹

Az IARF amerikai előjárói mellé idővel mások is csatlakoztak. Mindamellett az 1987. évi tavaszi ülésén a UUA vezetőtanácsa határozatot hozott arról, hogy javasolja a Főtanácsnak a tagságról rendelkező szabályzat 3.1 pontjának módosítását úgy, hogy lehetővé tegye a Fülöp-szigeteki egyház besorolását a UUA tagjai közé. E lépést a brit unitáriusok is teljesen támogatták. Dianne

⁴⁹ Gaebler, Max: *The World-Wide Relevance of Our Free Faith*, Madison, Wisconsin, March 22, 1987. 3. Andover Harvard Theological Library, Cambridge, MA., bMs 1015/12 (14) Unitarian Universalist Association, Office of the President. William F. Schulz, Records, 1970–1997. Indigenous Unitarian Universalist Societies, 1986–1987

⁵⁰ Ibid. 4.

⁵¹ Ibid. 5.

Arakawa elutasítást kérő levelére Roy Smith, a GAUFCC főtitkára és az IARF elnöke azt válaszolta, „üdvözljük a UUA vezetőtanácsának javaslatát.”⁵²

Az IARF kongresszusa 1987 nyarán a kaliforniai Palo Altóban találkozott. Toribio Quimada is jelen volt, de lebetegedett és kórházba került. Amikor Bill Schulz meglátogatta a betegágyon, Quimada arra kérte, „tegyen meg mindent azért, hogy ha ő meghal is, álma a UCP tagszervezetté válásáról valóra váljon. Quimada akkor ugyan felépült, de a következő évben a Fülöp-szigeteken meggyilkolták.”⁵³ Kívánságát összefüggéseiben kell értelmezni. A Fülöp-szigetek kétszáz éven át gyarmatosított ország volt, előbb Spanyolország, utóbb az Egyesült Államok által. Ez az időtlen tapasztalat azt a tudatot sulykolta a filippínókba, hogy a tekintély forrását köreiken kívül keressék. Vajon Quimada kérése olyan legitimitást keresett, amelyet csak a UUA tagság tudott volna nyújtani? Vagy a UUA beleegyezését a UCP kérésébe az amerikai imperializmus megnyilvánulásának kell tekintenünk? Vajon olyan rejtéllyel állunk szembe, amelyre ma sincs megoldás?

1988 júniusában, egy hónappal Quimada meggyilkolása után, a főtanácsi ülés keretében immár másodszor tárgyalták meg a UUA szabályzatának azon kitételeit, amelyek a tagegyházközségek keretét az Egyesült Államokra és Kanadára, valamint a külföldön élő állampolgárok csoportjaira korlátozta. „A kérdés nagy vitát eredményezett – emlékezett vissza Rebecca Sienes, Quimada lánya. Küldöttek hosszú sora jelentkezett a javaslat ellen felszólalóknak kitett mikrofonhoz, de sokan tolongtak a javaslatot támogatók számára kijelölt állványnál is. Nagyon félttem attól, hogy ha a módosítás nem megy át, apám álma megghiúsul, célja, amiért olyan sokat dolgozott, szertefoszlik.”⁵⁴ Hosszú viták után a UCP és közel 2500 tagja megkapta a tagság minőséget. A döntés azonban más utakat is megnyitott: már 1988-ban felvették a mexikói San Miguel de Allende Egyházközséget is, 1990-ben az új-zélandi Auckland Egyházközséget, 1991-ben pedig a dél-ausztráliai területi szervezetet, tényleges ellenvélemény nélkül. A pakisztáni Lahore városban alakult helyi közösség 1994-es befogadása annyiban másként történt, hogy a döntést heves vita előzte meg. Egy UUA vezetőtanácsi tag visszaemlékezései szerint a kérést csak azután hagyták jóvá, miután a fajgyűlölet elutasításának érve is szóba került.⁵⁵

⁵² Smith, Roy Arakawa, Dianne-nek, March 25, 1987, GAUFCC/IARF/2. Correspondence 1982–1993

⁵³ Schulz, William F. e-mailje Morrison-Reed, Marknak 2015. március 22.

⁵⁴ Sienes, Rebecca e-mailje, Morrison-Reed, Marknak, 2015. május 4.

⁵⁵ Rex, John e-mailje, Morrison-Reed, Marknak, 2016. április 3.

Visszatekintve, a faji előítéletesség Sienes szerint is szerepet játszott. „Ha apám egy befolyásos, gazdag ember lett volna és követői iskolázott polgárok, talán nem telt volna évekbe kérése pozitív elbírálása.” Schulz is egyetértett ezzel: „Az érvelés, hogy a UCP jogtalan befolyást gyakorolna szavazatai útján a döntéshozásra, a vegytiszta rasszizmus jele volt.”⁵⁶ A főtanácsi küldöttek többsége középosztálybeli fehér ember volt, annak is az angolszász változatából. A vitatkozások rendjén tehát, ahol szegény, színes bőrű, külföldiek felvételéről kellett véleményt mondani a UUA tagságába, elkerülhetetlen volt a rasszizmus megnyilatkozása. Az IARF amerikai vezetőtanácsi tagjainak kulturális sokszínűsége, széles tapasztalata és közismert elkötelezettsége a társadalmi igazságosság mellett olyan tények voltak, amelyek a nyitásra való javaslatnak hitelt adtak, és annak megvalósítását szavatolták. A kérdés nem az volt, hogy jó kapcsolatban legyenek-e a UCP-vel – ezzel mindenki egyetértett. A kérdés az volt, hogy Quimadának a testvéri társulási minőség helyreállítására néző kérése vajon meghozza-e a várt eredményeket. Az IARF amerikai vezetői ebben a tekintetben voltak szkeptikusak. Emellett a UUA vezetőtanácsának új tagjai mindig újabb kérdéseket vetettek fel. „A vezetőtanács néhány tagja úgy érezte – mondta Doris Hunter, akit 1987-ben választottak be a tanácsba –, hogy nincs megfelelő mechanizmus a tagsággal kapcsolatos tennivalók megragadására, ezért már-már a demokratikus folyamatok hiányának veszélye merült fel. Úgy emlékszem, egy pakisztáni csoport részéről jött kérés tette a kérdést újra a vezetőtanács asztalára.”⁵⁷

A UCP, akárcsak a CUC és az EUU, végül formális kapcsolatba került a UUA-val, de lényegében ez nem sokat jelentett. E szervezetek névlegesen ugyan a UUA-hez tartoztak, de sem az európai sem a Fülöp-szigetekbeli egyházközségek nem küldhettek képviselőt sem a UUA testületeibe, sem a nemzetközi fórumokra. A kanadaiak helyzete annyiban más volt, hogy gyűlekezeteinek küldöttei voltak a Főtanácsban, és volt képviselőjük a UUA vezetőtanácsában is – sajátos szükségleteikre azonban ugyanolyan nehezen találtak megfelelő megoldást Amerikából. Ez a sajátos helyzet, társítva a kapcsolatok emberi tényezőiből származó bonyodalmakkal, növekvő feszültséget eredményezett.

⁵⁶ Schulz, 2015. március 22.

⁵⁷ Hunter, Doris e-mailje, Morrison-Reed, Marknak, 2015. szeptember 15.

Unitárius és Szabad Keresztény Egyházak Főtanácsa (General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches)

Akárcsak a UUA-nak, a brit unitáriusoknak is megvoltak a kapcsolatai a CUC-val és az EUU-val. Nem is lehetne számba venni az unitarizmus világszintű missziós törekvéseit a Brit és Külföldi Unitárius Egyház (BFUA) szerepének vizsgálata nélkül. 1928-at írtak, amikor a BFUA egyesült a National Conference-szel és létrehozták az Unitárius és Szabad Keresztény Egyházak Főtanácsát (GAUFCC).

1825-ös megalakulása óta a BFUA célkitűzései között szerepelt az unitárius kereszténység határokon átvélvő terjesztése elsősorban kapcsolattartás és kölcsönös együttműködés útján. Története világossá teszi, hogy megnevezésébe a *külföldi* jelzőt „szándékosan illesztették, és nagyon is komolyan vették”.⁵⁸ A 19. században például az egyházi hivatal külföldi és gyarmati ügyosztálya pénzadományokat juttatott haladó mozgalmaknak Indiában, ahol Kalkuttában és Madrasban is partnereket keresett. Még mielőtt az amerikai unitáriusok 1854-ben Charles Dallt Indiába küldték, a britek William Robertsnek már 1816-ban anyagi támogatást küldtek, jóval megelőzve az amerikaiakat, ugyancsak a brit unitáriusok támogatták Rammohan Roy-t is. Később a britek figyelme az észak-indiai kászi törzsbeli unitáriusokra irányult. Emellett a 19. században ők is támogatták a kanadai unitáriusokat, az 1850-es években pedig az ausztráliai unitáriusokat. Amikor David Faure, a dél-afrikai Cape Townban 1867-ben egyházközséget alapító szabadelvű hollandiai lelkész meghalt, az angol Ramsden Balmforth vette át az örökségét, és 1921-ben egyházközsége tagja lett a BFUA-nak.⁵⁹ Amikor az AUA 1890-ben megkezdte misszióját Japánban, egy angliai önkéntes, H. W. Hawks is segített nekik.⁶⁰ Amikor Ethelred Brown 1912-ben Jamaikában unitárius közösséget hozott létre, az AUA adományait a BFUA évi 500 dollárral kiegészítette. Végül a brit unitáriusok a legkorábbi időktől kapcsolatban álltak az erdélyi unitáriusokkal, és az ottani lelkészeknek 1860-tól ösztöndíjat biztosítottak az oxfordi Manchester College-ben – később itt észak-kelet-indiai unitárius lelkészek is tanulhattak.

1987-ben a GAUFCC keretében két igen jelentős nemzetközi kezdeményezés történt. Májusban a Főtanács elhatározta, hogy megvizsgálja egy unitárius

⁵⁸ Mellone, Sydney Herbert: *Liberty and Religion*, London, 1925, The Lindsey Press. 98.

⁵⁹ Gordon, Oliver: *South African Unitarian History*, <http://www.capetownunitarian.org.za/sa-unitarian-history/> (letöltve: 2016. július 7.)

⁶⁰ Parker, William: *The Unitarian Mission in Japan*, Tokyo 2008, Tokyo Unitarian Fellowship. 5.

világszervezet létrehozásának lehetőségét. Decemberben Christine Hayhurst főtárgy-helyettes jelenlétében az indiai unitárius egyház (Unitarian Union of North East India, a továbbiakban UUNEI) megalakulásának 100. évfordulóján létrejött az Unitárius Egyházak Indiai Tanácsa (Indian Council of Unitarian Churches, a továbbiakban ICUC). Az ICUC célja az volt, hogy az indiai unitárius csoportokat egységbe tömörítse „az unitárius univerzalizmus növekedése és fejlődése érdekében,”⁶¹ továbbá képviselje az indiai unitáriusokat nemzetközi szinten. 1988 októberében Geoffrey Head pénztáros már az ICUC megszervezésére utazott Madrasba, 120 indiai unitárius társaságában, akik Madrasból, Észak-Kelet-Indiából és a Bráhmó Szamádzs közösségeiből érkeztek. Head a GAUFCC-nak szóló jelentésében ezt írta: „az ICUC megalakulása biztató jel az unitarizmus erősödésére a szubkontinensen, az unitárius éthosz bizonyos arra, hogy különböző elemeket szeretetben és közös célban egyesítsen. Indiai hittestvéreink követendő példát állítottak mindannyiunk elé.”⁶² Az ICUC megalakulása által India az unitáriusokat tömörítő nemzetközi mozgalom élére került.

A nemzetközi ügyekben a brit GAUFCC az amerikai UUA szerepének ellenpontjaként értékelhető. Keretében ugyanúgy megtaláljuk a kanadai CUC-t és az európai EUU-t, a *Főtanács által jóváhagyott társaságok* minőségben. Ugyanez a viszony az indiai UUNEI-vel és a brüsszeli Szabad Protestáns Egyházzal is, a GAUFCC esetében ráadásul minden testvéri közösség szavazati joggal rendelkezik a közgyűlésen.

150 éven át a GAUFCC és a UUA az unitárius missziós törekvések irányítói voltak. A CUC és az EUU számára természetes volt, hogy mindkettőhöz tartozzanak, valamint közös „gyermekükhöz”, az IARF-hez is. Ugyanakkor azonban nem teremtődött keret ahhoz, hogy az újabb egyházak olyan viszonyba kerüljenek egymással, mint a UUA a GAUFCC-vel. Ebben a tekintetben a 21. század közeledtével az volt tehát a kérdés, hogy milyen nemzetközi szerephez jutnak ezen egyre magabiztosabbá váló kisebb nemzeti közösségek. Vajon az IARF látványos átalakulásai után tudja-e őket is ugyanolyan jól szolgálni, amint korábban az amerikaiakat és a briteket? És fordítva, mi lesz az unitáriusok szerepe abban az új IARF-ben, amelyet többé nem az amerikai és európai lelkészek és

⁶¹ Lyngdoh, Carleywell: *Levél Sinkford, Williamnek Bostonba*, Meghálaja, 2005. október 25.

⁶² Head, Geoffrey: *Report to the General Purposes Committee 6 February 1989: Visit to the Indian Council of Unitarians Churches and to Unitarian Social Projects in Andhra Pradesh – October 1988*, 1989. február 4.

teológusok szabadelvű vallásról való diskurzusa határoz meg? 1987-ben ezekre a kérdésekre még nem volt biztos válasz.

(Folytatjuk)

Egyházi szervezetek jegyzéke

- AUA: Amerikai Unitárius Egyház (American Unitarian Association)
BFUA: Brit és Külföldi Unitárius Egyház (British and Foreign Unitarian Association)
CLF: Church of the Larger Fellowship (A Nagyobb Közösség Egyháza)
CUC: Kanadai Unitárius Egyház (Canadian Unitarian Council)
EUU: Európai Unitárius Univerzalisták (European Unitarian Universalists)
GAUFCC: Unitárius és Szabadkeresztény Egyházak Főtanácsa (General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches)
IARF: Vallásszabadság Nemzetközi Társulata (International Association for Religious Freedom)
ICUC: Unitárius Egyházak Indiai Tanácsa (Indian Council of Unitarian Churches)
ICUOLRTW: International Council of Unitarian and Other Liberal Religious Thinkers and Workers (Unitárius és Szabadelvű Vallásos Gondolkodók és Dolgozók Nemzetközi Tanácsa)
ICUU: Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsa (International Council of Unitarians and Universalists)
Konko Church of Izuo: Izuói Konko Egyház
NSUS: North Shore Unitarian Society (Északi Parti Unitárius Társaság)
RFP: Vallások a békéért (Religions for Peace)
RKK: Rissó Kószei Kai (Az Igazságosság és Baráti Kapcsolat Intézménye)
Tsubaki Grand Shrine: Tsubaki Nagy Szentély
UCA: Amerikai Univerzalista Egyház (Universalist Church of America)
USC: Univerzalista Segélyszervezet (Universalist Service Committee)
UUA: Unitárius Univerzalista Egyház (Unitarian Universalist Association)
UUCP: Unitarian Universalist Church of the Philippines (Fülöp-szigeteki Unitárius Univerzalista Egyház)
UUFP: Párizsi Unitárius Univerzalista Egyházköztség (Unitarian Universalist Fellowship of Paris)
UUNEI: Északkelet-Indiai Unitárius Egyház (Unitarian Union of North East India)
UUSC: Unitárius Univerzalista Segélyszervezet (Unitarian Universalist Service Committee)
World Conference of Religions for Peace: Világvallások Konferenciája a Békéért

A lelkipásztori krízisintervenció elméleti alapjai

A sikeres lelkigondozás folyamatában szerepet játszó, jellegzetesen pasztorális hatótényezőket mindeddig még nem sikerült megfelelően integrálni az évtizedek óta megalapozott és sikeresen alkalmazott általános krízisintervenciók elvek és előírások közé². Az erdélyi egyházi gyakorlatunk is azt mutatja, hogy a lelkipásztori krízisintervenció – mint a pásztorpszichológia legújabb ága – teljes mértékben hiányzik a lelkészképzésből, és a gyülekezetben szolgáló lelkészek gyakorlatilag önmagukra vannak utalva, amikor olyan, a krízis értelmébe vett határesetekkel találkoznak (családon belüli bántalmazás, erőszak, gyilkosság, öngyilkosság, válások stb.), amelyek próbára teszik, vagy meg is haladják lelkigondozói eszköztárukat. Éppen ezért tűztem ki e tanulmány céljául, hogy elnagyolt ecsetvonásokkal egy általános bevezetőt nyújtsak a témában. Céлом tehát a pasztorális krízisintervenció (a fogalom a szakirodalomban elvértve fordul elő) sajátosságainak bemutatása, mely bevezetőül szolgálhat a konkrét krízishelyzetben segítségre szoruló híveink, embertársaink hatékonyabb kísérésében.

A krízisintervenció helye a pasztorálpszichológiában

A pasztorális pszichológia a lelkipásztori gyakorlat lélektani (lelkipásztori helyzetben felmerülő pszichikai jelenségek) elemzése, mely ezen túlmenően elméleti kutatásokkal is foglalkozik – a teljes egyházi és vallási gyakorlatra vonatkozóan. E tudományág a szűk értelemben vett pszichológia mint tudományos diszciplína vizsgálódásainak és eredményeinek felhasználásával fogalmazza meg álláspontját, eltér viszont az ún. „világi” pszichológiától, mert kiindulópontja a lelkész és a gyülekezete folyamatos kölcsönhatása által kialakuló és állandóan változó közösségi tapasztalat. Így nem csupán a szoros értelemben vett alkalmazott pszichológia (amely szigorúan vallásmentes) eredményeinek egyházi gyakorlatban való felhasználása, hanem a lelkész és az egyházi közösség életének,

¹ Jakabházi Béla Botond lelkész, pszichológus, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Ecumene doktori iskolájának hallgatója.

² Everly, G. S. jr.: Pastoral Crisis Intervention: Toward a Definition. *International Journal of Emergency Mental Health* 2000/2. 69–71.

tapasztalatainak elméleti megfogalmazása³. Célja és feladata az, hogy segítséget nyújtson a teljesebb teológiai megismeréshez, a jobb emberismerethez és önismerethez⁴.

Érdemes megkülönböztetni a pasztorális tanácsadást a lelkigondozástól és a pasztorális pszichoterápiától. Noha a pasztorális tanácsadás és a lelkigondozás egymást szinte fedő fogalmak, a pasztorális pszichoterápia (amely elsősorban az Egyesült Államokban öleli fel a lelkigondozást is) Európában az ún. terápiás lelkigondozás formájában terjedt el, és legjelesebb képviselője Dietrich Stollberg. A terápiás lelkigondozás mottója: a lelkigondozás – fenomenológiailag – pszichoterápia az egyház megbízásából⁵, és pszichoterápia egyházi kontextusban⁶.

A krízis meghatározása

A krízisintervenció mibenlétének és jellemzőinek a megértésében a krízis fogalmának átfogó, ugyanakkor pontos leírása szükséges, ideális esetben pedig a krízissel kapcsolatba hozható jelenségektől és fogalmaktól való egyértelmű megkülönböztetése is fontos (pl. transzkrízis, PTSD stb.), amelyre ebben a tanulmányban nem térhetünk ki részletesen.

A krízis tulajdonképpen egy akut válasz egy eseményre, melynek következtében a lelki homeosztázis megbomlik, és az egyén szokásos megküzdési mechanizmusai csődöt mondanak. Ennek következtében jelentős distressz, lelki szenvedés lép fel, és/vagy az egyén működése súlyosan megromlik, úgynevezett funkcionális károsodást szenved⁷.

A krízisválaszt megelőző kiváltó eseményt általában kritikus incidensnek szokták nevezni (*critical incident*). A krízisintervenció kifejezés az azonnali pszichológiai elsősegély-nyújtásra vonatkozik, amelynek célja:

- stabilizálni a distressz szimptomáit

³ Szentmártoni Mihály: *Lelkipásztori pszichológia*, Budapest, 1997, Jel. 10.

⁴ Hézser Gábor: *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*, Budapest, 2002, Kálvin Kiadó. 60.

⁵ Stollberg korszakalkotó gondolatait a *Therapeutische Seelsorge* c. művében fejti ki (Kaiser, München 1969).

⁶ Stollberg, Dietrich: *Wahrnehmen und Annehmen – Seelsorge in Theorie und Praxis*. Güterslocher Taschenbücher – Siebenstern, Gütersloh, 1978, Gütersloher Mohn Verlag. 293.

⁷ Doherty, G. W.: *Basic Concepts of Critical Incident Stress Management*. In *Traumatic Incident Reduction and Critical Incident Stress Management: A Synergistic Approach*, Volkman, V. R. (ed.), 2007, Loving Healing Press. 123.

- segíteni a tünetek enyhítésében
- az adaptív autonóm viselkedés helyreállítása – amennyiben ez lehetséges, ha nem, akkor annak megkönnyítése, hogy a kliens a további támogatáshoz hozzáférhessen⁸.

A krízisen létfontosságú időszakot vagy fordulópontot kell érteni. Egy korábbi, viszonylagos egyensúlyi állapot felborulását jelenti, ami magában hordozza egy új (és stabilabb) egyensúlyi állapot elérésének lehetőségét. Az egyén belső válaszáról van szó, viszont nem szabad elfelejtenünk, hogy krízishelyzetek a rendszerekben is fellépnek, pl. a családban, amikor a külső hatások meggyengítik a rendszer belső határait. Rendszer a családon túlmenően a nagycsalád és a gyülekezet is. Jelenséggként a krízis „nem csak a teológiai vizsgálódás tárgya, hanem a teológia, a vallás, a gyülekezet, az egyház maga is folyamatosan a krízis tárgya”⁹.

Az ötvenes évek elejétől kezdődően Gerard Caplan kísérelte meg a korábbi krízisintervenciós tapasztalatok integrálását. Caplan egy egységes, a segítségnyújtás megtervezésében máig érvényes kríziselméletet javasolt, amely a pszichiátriai prevenció központi elvévé vált. Caplan 1964-ban alkotja meg kríziselméletét¹⁰, meghatározván azt, hogy miben is áll a krízishelyzet, amelyet négy, egymást követő szakaszban vázol fel:

- a feszültség fellépése
- a megszokott, bevált megoldási kísérletek csődje
- új megoldások keresése – amennyiben ezek sikertelenek maradnak, akkor következik a negyedik szakasz
- összeomlás¹¹

A krízisek meghatározásában implicit módon feltételezzük azt, hogy a fellépő érzelmi zavarok visszafordíthatóak. A krízisben lévő ember nem feltétlenül pszichés vagy mentális beteg, egyszerűen csak válaszol a külső veszélyingerekre, és amennyiben adaptív választ tud adni a helyzetre, a krízist megelőző működésmód helyreáll.

⁸ Flannery, R. B. és Everly, G. S. jr.: Crisis Intervention: A Review, *International Journal of Emergency Mental Health*, 2000/2. 120.

⁹ Hézser: I. m. 116.

¹⁰ Caplan, Gerald.: *Principles of Preventive Psychiatry*, New York, 1964, Basic Books, Inc.

¹¹ Yeager, K. R. és Roberts, A. R.: *Bridging the Past and Present to the Future of Crisis intervention and Crisis Management*. In *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment, and Research* (ed.: Yeager, K. R. és Roberts, A. R.) 2015, Oxford University Press (4. kiadás). 17.

A krízisek megnyilvánulhatnak konkrét és kézzelfogható aggodalmak formájában (biztonságra, általános jóllétre vonatkozóan), vagy a kevésbé kézzelfogható aggodalmak, önazonossággal kapcsolatos kérdések, kapcsolati mélypontok, egzisztenciális, lelki vagy akár teológiai, hitbeli válságok formájában is. A lelkesi körökben is elterjedt nézettel ellentétben nem minden krízis vezethető vissza spirituális és vallásos vagy erkölcsi válságra. Azok, akik megfelelően fel akarnak készülni a krízisbe került embereknek való hatékony segítségnyújtásra, az alapos teológiai, spirituális-vallásos és lelkipásztori gondozásban való jártasságot ki kell egészíteniük az alapvető krízisintervenciók ismeretekkel, illetve némi jártassággal a különböző támogató források használatában (beleértve a pszichológiai, pszichiátriai és más lelkipásztori forrásokat).

Végül a krízis fogalmának egy átfogó körülírására C. Gerkin idézhetjük, akinek állítása szerint a krízis egy határeset, egy szélsőséges helyzet, amelyben nyilvánvalóvá válik „az alapvető ellentmondás az emberi vágyak és a véges lehetőségek között. ... Krízishelyzetben a saját emberi sérthetőségünkkel kell szembenéznünk, a behatároltságaikkal, a legmélyebb reményeink és vágyaink beteljesülhetetlenségével. Ebben a helyzetben a személy egy alapvető választás elé kerül, és a választás lényegében egy vallásos vagy hitbeli döntés: vagy meg kell védelmeznie magát az ellenmondásoktól (bármilyen kézen fekvő emberi védekezéssel, pl. ellenállással, tagadással, harccal), vagy nyitottá válik sérthetősége, és bizonytalan, ismeretlen jövője iránt, bizalmát Isten gondviselésébe és hatalmába helyezve...”¹²

A krízishelyzetben lévő híveknek pszichés és spirituális támogatásra van szükségük, náluk a lelki megterheltség (a személyiség egyensúlya szempontjából a jelentős értékek elvesztése) hitéleti krízissel is együtt járhat. A keresztyén pásztori szolgálat alapvető feladata a lelki szükséglet szenvedők, a krízisbe jutott emberek segítése¹³.

A krízis, amelyet a kínai képírás két szimbólummal, a veszély és a lehetőség képével fejez ki, a vallásos vagy spirituális ember számára liminális, átvezető teret hoz létre, az istenséghez való közeledés és a szentség-misztérium megtapasztalásának lehetőségét. A Bibliában az egyéni és közösségi válságok az üdvtörténet részei, a fejlődés fájdalmas, de elkerülhetetlen feltételei.

¹² Gerkin, C.: *Crisis Experience in Modern Life: Theory and Theology for Pastoral Care*, Abingdon Press, 1979, Nashville. 32–33.

¹³ Hézser. 115.

A krízis típusai

Jellegüket tekintve kétféle alapvető krízis létezik: fejlődési krízis és helyzeti krízis. Más kategorizálás szerint pedig beszélhetünk normatív és nem normatív krízisekről, vagy a fejlődéssel és életkorral járó természetes krízisekről, valamint a reaktív, külső hatások okozta krízisekről.

A **fejlődési krízisek** az élet természetes velejárói, előre jelezhetőek, de azért súlyosak. Erik Erikson¹⁴ a múlt század közepén javasolta a fejlődési krízis fogalmának a használatát. Szerinte az ember az élet során mindig új belső erőket kialakító, kreatív lény, aki képes pozitív változásokra és életének aktív irányítására. Minden életkor sajátos feladatokat ró az egyénre: a testi változások mellett a szűkebb és tágabb környezet elvárásai és lehetőségei alakítják a személyiséget. A fejlődés mindig szociális viszonyokon keresztül zajlik, és sikere az egyes szakaszokban felmerülő sorsproblémák, krízisek megoldásán múlik. Időben hosszabb periódusok, amelyek alatt az élet más szakaszaihoz viszonyítva dinamikusabban jelennek meg lényeges változások. Az egyház a természetes kríziseknél – általában – megjelenik rítusaival (pl. gyermek születése után keresztelés, serdülőkorban konfirmálás, párválasztáskor házasságmegáldás, elhaláláskor temetési szertartás).

A fejlődési krízisek mellett a krízisintervenció szempontjából nagy jelentőséggel bírnak, az ún. **akcidentális krízisek**. A nem normatív, véletlenszerű krízisek előre nem jelezhetően, átütő erővel törnek be a személy életébe, és rendkívüli események és körülmények eredményei, mint pl. válás vagy súlyos baleset, rokkantság, nem kívánt terhesség, munkahely- vagy státuszvesztés stb.

A pasztorális krízisintervenció célja az, hogy segítsen az egyéneket és családokat, gyülekezeteket megküzdenni a nem normatív, akcidentális krízisekkel, valamint támasz lenni a természetes krízisekbe jutottaknak. A lelkigondozó részéről nagy jártasságot követel annak a képességnek az elsajátítása, hogy a nem mindig egyértelmű határok ellenére felismerje az adott krízistípust, és az adott helyzethez a leghatékonyabb segítségi módot ajánlja fel klienseinek, híveinek.

¹⁴ Erikson életművének legértékesebb és időtállóbb alkotása *Growth and Crisis of the Healthy Personality* címmel jelent meg (in Kluckhohn, C. és Murrey, H. (ed.), *Personality in Nature, Society and Culture*, New York, 1956, Alfred Knopf).

A krízisek jellemzői

Kiváltó okok

Habár a kríziseket kiváltó okok sokfélék lehetnek, magának a krízisnek a jellemzői egyetlen mintát követnek. A krízis, krízishelyzetbe kerülés egy olyan állapot, amelyet bár a klinikai gyakorlatban létező valóságként kezeltek, tudományos szempontból csupán hipotézis volt mindaddig, amíg Howard Halpern¹⁵ be nem bizonyította, hogy az ún. krízis-viselkedés szignifikánsan nagyobb mértékben jelentkezik krízishelyzetben lévő személyeknél, mint azoknál, akik éppen nincsenek krízishelyzetben. E jellegzetes viselkedési reakciók névjegyei: fáradékonyság és kimerültség, tanácstalanság és tehetetlenség, mozdulatlanság, zavartság, fizikai szimptómák, szorongás, a családi kötelek rendezetlensége és átláthatatlansága, társadalmi tevékenységben mutatkozó zavartság¹⁶.

Ami a kiváltó okokat, ingereket illeti, ezek általában külső ingerek vagy érzelmi veszélyek, mint pl. születés, haláleset, válás, munkahely elvesztése, jellegüket tekintve ezek mindig egy bizonyos helyzettel függnek össze, amelyek gyakran személyközi konfliktusok. Halpern azt találta, hogy nincs szignifikáns különbség a kiváltó okok minőségét illetően, bár vannak krízishelyzetek, amelyek nagyobb terhet jelentenek (pl. házastárs halála), mint mások, rövidebb ideig tartanak, és hatásukban is korlátozottabbak (pl. egy koraszülött gyerek). Viszont a megtapasztalt, megélt egyensúlyvesztés jellegében nagyon hasonló.

A krízist kiváltó ok lehet egyetlen katasztrofális esemény (haláleset), vagy több esemény összegyűlése (az utolsó csepp a pohárban effektus: egy, a kívülálló szempontjából jelentéktelen esemény indítja el a krízist)¹⁷.

A kiváltó eseményt nem mindig tudatosítja az érintett személy, ezért fontos a lelkigondozó és a lelkigondozott számára felismerni, azonosítani a krízist kiváltó eseményt. A krízis általában a valós vagy vélt veszteség témáját teszi központivá a személyben. A veszteséget különféle okok válthatják ki: lehet egy tárgy, egy kapcsolat, gazdasági jellegű vagy érzelmi: jelentős személy, szerelem, pénzügyi biztonság, családi szerep, önbecsülés, értékek, élet értelmének keresése. Veszteség érzését keltheti egy új munkahely megszerzése, előléptetés vagy költözés is (ugyanis a nagy horderejű, pozitív előjelű változások is stresszforrást képeznek).

¹⁵ Halpern, H. A.: Crisis Theory: a Definitional Study, *Community Mental Health Journal*, 1973/9 (4). 342–349.

¹⁶ Stone, W. H.: *Crisis Counseling*, 3. kiadás, Minneapolis, 2009, Fortress Press. 13.

¹⁷ A krízisformák összefoglalóját lásd: Hézser. 124–127.

A helyzet kiértékelése

A kiváltó esemény nem áll ok-okozati kapcsolatban a krízissel. Ugyanazon helyzetet különböző személyek eltérő módon értékelik. Vannak olyan helyzetek, amelyek szinte minden személy esetében komoly fenyegetést jelentenek: haláleset, súlyos betegség, válás stb.

Ahhoz, hogy egy krízis kibontakozzon, a személy súlyos veszélyt kell, hogy érzéleljen, mely a saját vagy családja értékeit, egyensúlyát, létét fenyegeti. Az össze nem egyeztethető információk túlterhelik az érzelmi működést, és kikezdi a megszokott gondolkodási mintázatokat, a kognitív disszonancia feloldására tett sikertelen kísérletek, a régebb bevált módszerek csődje vezet el a krízis kibontakozásához¹⁸.

Coping – megküzdési módszerek és erőforrások

A krízis csak abban az esetben bontakozik ki, ha a megküzdési módszerek nem működnek. Minél nagyobb a fenyegetettség érzése, annál elemibb vagy regresszívebb a személy megküzdési válasza. A lelkészek gyakran találkoznak olyan krízishelyzetben lévő személyekkel, akik gyermekfűggőséget és ragaszkodást tanúsítanak. Ez a magatartás más személyeket taszít, és ezzel még nagyobb mértékűvé válik az elszigeteltség. Minél gazdagabb a személy megküzdési eszköztára, annál nagyobb eséllyel ad adaptív válaszokat krízishelyzetben.

Kimenetel szempontjából kétféle, pozitív vagy negatív eredményről beszélhetünk. Amennyiben sikeres a megoldás, az gazdagíthatja az egyén problémamegoldási készségét és készségeit, ami a jövőben előforduló potenciális krízishelyzetek sikeres megoldásának esélyeit növeli. Amikor a megoldás sikertelen, szélsőséges esetben a kóros válaszok bekövetkeztével akár pszichotikus reakció és öngyilkosság is lehet a kimenetel.

A krízis legyőzésének esélyei függnének az egyéni tényezőktől, mint amilyen a veszélyeztetettség mértéke, a korábbi krízisek megoldásának tapasztalata, a sikertelen krízismegoldások mennyisége, a személyiségjegyek, társadalmi-kulturális normáktól való függés mértéke, a külső erőforrások (segítség) mennyisége és minősége¹⁹.

Magas fokú pszichológiai elérhetőség

A krízisben lévő emberek kevésbé ellenállóak, nyitottabbak a változásra, mint életük más, „normál” szakaszaiban. A szabályok és a szerepek zavarossá

¹⁸ Stone: I. m. 16.

¹⁹ Hézser: I. m. 120.

válnak, az elvárások és tiltások mértékének percepciója enyhül. Egy rövid ideig tartó krízis egy egész életre meghatározóvá válhat, pozitív vagy negatív előjellel. Ezért kell a lelkésznek gyorsan és hatékonyan cselekednie, mert a magasfokú pszichológiai elérhetőség egy olyan ablak, amely rövid ideig van nyitva. Caplan észrevételeit Halpern bizonyította be, ezek az időszakok csupán néhány napot tartanak²⁰. Ezért olyan fontos, hogy pl. a temetés után következő 2. vagy 3. napon a lelkész meglátogassa a gyászoló családot.

Krízishelyzetben az életválság spirituális válaszkéréshez vezethet, a veszteségek közelében az emberek gyakran szembesülnek spirituális éhségükkel, életük ürességével, a kapcsolataik és értékeiknek nem kielégítő voltával. A lelkész pedig képzése révén éppen ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásában a legmegfelelőbb kísérője a kereső, kétségbe esett embernek²¹.

Krízisintervenció és lelkipásztori krízisintervenció – átfedések és különbségek

A krízisintervenció fogalma a segítség módozataira, módszerére utal, amelyekkel segítséget nyújtanak egyéneknek vagy családi rendszereknek az érzelmi-leg döntő jelentőségű helyzetek megoldására. Azok a lelkészek, akik találkoztak ilyen helyzettel, és segítő céllal részt vesznek az egyéni vagy családi válsághelyzetben, kettős célt tűznek ki maguk elé: egyrészt csökkenteni a krízist kiváltó esemény hatását, másrészt pedig felhasználni a krízishelyzetet arra, hogy az érintettek segítséget kapjanak új stratégiák és módszerek elsajátításában. A válságok új cselekvést tesznek szükségessé, és jó esetben a pszichológiai és spirituális érettség előmozdítói, pl. ilyenkor vetődnek fel a hitre, az élet értelmére vonatkozó kérdések az egyénben. Éppen ezért több a krízisintervenció, mint az ún. elsősegélynyújtás²².

A lelkész mint lelkipogádozó egyedülálló helyzetben van, ami a krízisintervenciót illeti, ugyanis pl. a gyász (halálesetkor) a gyászolókat a lelkészhez vezeti (temetéssel kapcsolatos részletek megbeszélése miatt is). A lelkészek gyakran az elsők, akiknek a segítségét kéri krízishelyzetekben, mivel van egy jól megalapozott, korábban kialakított kapcsolatuk híveikkel, a gyülekezetben élő családok helyzetéről, a bekövetkezett változásokról tudomásuk van, Ezen túlmenően a lelkész könnyen elérhető, mert legtöbbször a közösségben él, és bármikor megszó-

²⁰ Stone: I. m. 4.

²¹ Uo. 5.

²² Stone. 4.

lítható. Ugyanakkor megteheti azt, amit a pszichoterapeuták nem tehetnek meg: ha problémát észlel egy egyén vagy egy család életében, kezdeményezheti a segítséget, pl. családlátogatással.

Klessmann szerint minden lelkigondozás kezdő- és végpontja az Isten szeretetéről szóló evangélium közlése²³. Hasonló ez Asszisi Ferenc felhívásához, melynek értelmében az evangéliumot hirdetni kell, és csak ha szükséges, akkor lehet szavakat is használni. Ez ellentmond az igehirdetési lelkigondozási modellnek (amit, szerencsére, unitárius körökben nem használunk), mert a kapcsolatközpontú lelkigondozási modell alapján és szellemében, különösen a krízisintervenciók során, a lelkipásztor tevékenységébe belefér az is, hogy lelkigondozóként akár a saját lelkipásztorságát legitimáló eszközökről (bibliai versek, imádságok, áldás, stb.) is lemondjon²⁴. A nehézséget az okozza, hogy nem mindig könnyű eldönteni, hogy a bajba jutott embernek éppen mire van szüksége ahhoz, hogy talpra tudjon állni. Főleg lelkészeknek nem. Ezt a nehézséget jelzi az a tény is, hogy a krízisintervenció szakirodalmában a lelkipásztori krízisintervenció fogalma gyakorlatilag alig ismert. Azt jól tudjuk, hogy azok a hatásmechanizmusok, amelyek támogatják a lelkipásztori krízisintervenciót, mind megtalálhatóak a nem pasztorális krízisintervenciók eljárásokban (pl. a szociális támogatás, a problémamegoldás, katartikus feszültségcsökkentés, kognitív átértelmezés). Ami mégis alapvetően megkülönbözteti a pasztorálist a világitótól, az a sajátos emberkép, amely az unitárius lelkület szerint nagyon pozitív, ugyanis a megkülönböztetés nélkül szerető Isten képmásaként tekint az emberre, bűntudat és szégyen nélkül.

Ideális esetben a vallásos közösségekben a lelkész az első ember, akit a bajba jutott emberek felkeresnek, olyan, nem banális problémákkal, amelyek meghaladják a problémamegoldó stratégiájukat, amikor úgy érzik, hogy életük fala repedezni kezd. Ez olyan szempontból nem rendkívüli, hogy mindenki tapasztal életében kríziseket, amikor szembe kell nézni fájdalmas és ijesztő helyzetekkel. A krízisek arra kényszerítik az egyént, a családot vagy gyülekezetet, hogy ráeszméljen arra, mennyire kiszolgáltatott, sérthető, „mezítelen” az ember az embertársak, Isten és önmaga előtt²⁵. Ugyanakkor nem csak a hívek keresik fel a lelkészt, hanem a lelkész is hasonló mértékben a híveket, és a lelkész, helyzetéből kifolyólag, a legtöbbször jelen van a hívek életének természetes krízispontjain

²³ Klessmann, Michael: *A klinikai lelkigondozás kézikönyve*, Debrecen, 2002, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Gyakorlati Teológiai Tanszéke. 15.

²⁴ Uo. 16.

²⁵ Stone: I. m. 2.

(születés, pubertás, párválasztás, halál). Mindezek ellenére a pasztorális krízisintervenció sem a szakirodalomban, sem a köztudatban nem foglalja el az őt megillető helyet.

Kérdésünk az, hogy pontosan mi is a pásztorális krízisintervenció? Everly²⁶ felhívja a figyelmünket arra, hogy krízishelyzetek idején a lelkipásztorok egy hatalmas, eddig kiaknázatlan emberi erőforrást jelentenek, mivel éppen a lelkészek azok a személyek, akik rendelkeznek azokkal az egyedülálló jellemzőkkel és képességekkel (személyiségüknek és vallásos-spirituális képzettségüknek, emberi tartásuknak köszönhetően), amelyek őket rendkívülien értékessé és hasznossá teszi a pszichológiai válságok közepette, nem kizárólag a gyülekezetben, hanem kritikus, tágabb közösségeket érintő események forgatagában is (pl. terrortámadások, tömeg-katasztrófa, az erőszak, a szeretett személyek tragikus elvesztése, és általában minden olyan válsághelyzetben, amelyekért emberek felelősek, amelyben egyének vagy csoportok okozzák a sérülést, rombolást vagy halált). Ezekben a helyzetekben a lelkipásztorok rendelkeznek azokkal az eszközökkel, amelyek segítségével támaszt tudnak nyújtani a bajba jutott egyéneknek.

A krízisintervenció különbözik a tanácsadástól vagy pszichoterápiától. Néhány pszichoterápiás beavatkozási módszer egyenesen ellenjavallt a krízisintervenció során, főleg azért, mert az intervenció egy fokozottan összepontosított, időben rövidre szabott beavatkozást jelent. Hasonlóképpen a lelkipásztori vagy pasztorális krízisintervenció különbözik a lelkipásztori tanácsadástól vagy a pasztorális pszichoterápiától. A párhuzam nyilvánvaló: ami a krízisintervenció a pszichológiai tanácsadásnak és pszichoterápiának, az a lelkeszi krízisintervenció a lelkipásztori tanácsadásnak és a pasztorális pszichoterápiának. A lelkipásztori krízisintervenciót végző személy abban az előnyös, de felelősségteljes helyzetben van, hogy, szükség esetén bibliai alapokon, írásmagyarázattal és a történetek értelmének a keresésével, bölcs belátásra vezetéssel, egy egységes spirituális-vallásos világgéppel kiegészítheti beavatkozását. A pasztorális krízisintervenció esz-köztárához tartozik tehát a Biblia, az egyéni és közösségi ima, kontempláció, a vallás által kínált egyesítő és magyarázó spirituális világgép, rituálék, megbocsátás, örökéletbe vetett hit stb.²⁷

²⁶ Everly, G. S. jr.: Pastoral Crisis Intervention: Toward a Definition. *International Journal of Emergency Mental Health* 2000/2. 69–71.

²⁷ Everly, G. S. jr.: *Pastoral Crisis Intervention*, Ellicott City, 2008, Chevron Publishing Corp. 42.

Az előbbieken felsorolt tényezők hathatósan hozzájárulhatnak a nyilvánvaló szorongás és distressz csökkentéséhez. Végül pedig a lelkipásztori krízisintervenció többletét jelentheti az az igazán egyedi ethosz, ami a teológiai szemléletből fakad, ugyanakkor az a felfogás, hogy a lelkésszel való kommunikálásban az isteni dimenzió fokozottan jelen van, és a kliens valamilyen formában „Isten megbízottjával” folytat bizalmas beszélgetést.

Összegezve: a lelkipásztori krízisintervenció célja alapvetően megegyezik a nem lelkipásztori krízisintervenció céljaival. Mindkettő célja elsősorban az emberi szenvedés, distressz csökkentése, az egyén megfelelő működésének a helyreállítása krízishelyzetekben, függetlenül attól, hogy a kiváltó ok egy jelentős veszteség, gyász, az élet értelmének elvesztése, hitválság vagy más, konkrétabb és objektívebb akadály, amely megzavarja az egyén adaptív pszichológiai működését. A pasztorális jelző a krízisintervenció kapcsán egy értéktöbbletet jelent a hagyományos „világi” beavatkozási megközelítésekhez képest. Ez az értéktöbblet a sajátos pasztorális szempontok érvényesítéséből fakad, mivel a lelkészi jellegű beavatkozás feltételezi vallásos, spirituális és teológiai erőforrások használatát a szétesett működésmód helyreállításában.

Krízisintervenció és a pszichológiai elsősegélynyújtás – átfedések és különbségek

A krízisintervenció nem tévesztendő össze a pszichológiai elsősegélynyújtással. Az irodalomban azonban nem világos, hogy hol húzódnak a határvonalak a két beavatkozási mód között, és a különbségek nem annyira a beavatkozás módszerében keresendők, mint inkább az időkeret, segítséget nyújtó személy, kitűzött célok, helyszín stb. körülményeiben. A kettő egymástól való megkülönböztetése azonban a leginkább az időkeretre vonatkozik.

A pszichológiai elsősegélynyújtást nevezhetjük első szintű beavatkozásnak, a krízisintervenciót pedig második szintű intervenciónak. Az első időtartamban percek és órák kérdése, a segítséget nyújtó személy pl. a szülők, rendőr, lelkész, orvos, egészségügyi nővér, tanár, szociális munkás stb. Célkitűzés szempontjából a legfontosabb az azonnali megküzdési funkciók visszaállítása, támogatás, bal-eseti és elhalálozási kockázat csökkentése, Ettől eltérően a második szintű beavatkozás (krízisintervenció) napokra és hetekre terjed időben, továbbá tanácsadók, lelkészek, képzett szakemberek és pszichoterapeuták a segítő személyek. Célkitűzése magában foglalja és túlmutat az első szintű beavatkozás célján, mivel arra irányul, hogy „megoldja” a személy krízisét: a személy elkísérése a krízis során, a traumatizáló események integrálása a személy élettapasztalataiba és világ-

szemléletébe, a jövőben potenciálisan bekövetkező nehézségekre való felkészítés stb.

A lelkipásztori krízisintervenció szempontjából érdemes külön figyelmet szentelni az ún. spirituális elsősegélynyújtásra, amely kimondottan lelkészi hátskörbe tartozó krízisintervenciós eljárás.

A spirituális elsősegélynyújtás

Az AEÁ első vallásos elkötelezettségű tudományos katasztrófa-kutató központja, a Humanitarian Disaster Institute (*Humanitárius Katasztrófa Intézet*) dolgozta ki azt a beavatkozási tervet, amely krízishelyzetek, elsősorban (de nem kizárólag) katasztrófahelyzetek kezelésére készíti fel a lelkészeket. Az egyetemi szintű interdiszciplináris krízis-kutatás a Wheaton College keretében zajlik. Az ún. katasztrófa-lelkészség egy olyan speciális hivatást jelöl, amelynek célja az, hogy a krízisekhez vezető katasztrófák közepette a nehéz helyzetbe került személyek segítésénél nem csupán a fizikai, anyagi jólléteti, érzelmi, mentális, hanem a spirituális és vallási igényeit is szem előtt tartsa. A lelki (itt spirituális értelemben) elősegély célja nem klinikai jellegű, hanem inkább a lelkész ama felelősségére összpontosít, hogy pasztorációja nyomán megerősítse vagy visszaállítsa a gyülekezet és a közösség tagjainak pszichológiai és spirituális egészségét. Célja így az, hogy a gyülekezetek és közösségek szilárdabb, kitartóbb, a stresszre adaptívabb válaszokat adóak legyenek²⁸.

A spirituális elsősegély kifejezetten a gyülekezetek és vallásos közösségek tagjainak krízisintervenciós jellegű segélynyújtására korlátozódik, integrálva a pszichológiai és vallási erőforrásokat. Egyik meghatározó jellemzője az, hogy egy folyamat, nem pedig egyszeri beavatkozás. Ez különbözteti meg a krízisintervenciótól, mely időben korlátozott segítségnyújtást feltételez.

A spirituális elsősegélynyújtás nem hivatott helyettesíteni a prevenciót, a terápiát vagy kezelést. Szerepe az, hogy az elsősegélyt nyújtó szakértelme, krízisintervenciós készségei által helyreállítsa a kliens működését, hogy egy adott helyzetben gyorsan és pontosan felmérje a kliens állapotát, és elősegítse jólléti működésének visszaállítását. A rugalmasság kulcsfontosságú, mivel minden helyzet és mindenik kliens egyedi.

²⁸ Aten, J. és Boan, D.: *Spiritual First Aid: Disaster Chaplain Guide*, Wheaton, IL, 2013, Humanitarian Disaster Institute, Wheaton College. 6.

Aten és Boan szerint a spirituális elsősegély hét, összesen három szinten szerveződő intézkedésre vonatkozik²⁹:

1. folyamatos támogatás: felmérés (felmérés, megfigyelés és meghallgatás) és koordinálás (segítségnyújtás és szükség esetén továbbküldés más szakemberhez).
2. elsődleges támogatás: biztonságba helyezés (azonnali intézkedés) és megnyugtatás (relaxálás, lelassítás és refokuszálás).
3. másodlagos támogatás: kapcsolat kiépítése (mások támogatásának biztosítása), kompetencia támogatása (problémamegoldás hatékonyságának visszaállítása) és önbecsülés, remény visszaállítása.

A folyamatos támogatás szintje a felmérésre és koordinálásra vonatkozik, ugyanis a katasztrófaelkésznek folyamatosan értékelnie kell a gyülekezeti és közösségi tagok stressz-szintjét (beleértve a munkáját támogató önkénteseket is), annak érdekében, hogy tudomása legyen arról, hogy kik azok, akik a legnagyobb kockázatnak vannak kitéve, és kik azok, akiknek azonnal segítenie kell.

Az elsődleges támogatás szintje a biztonságba helyezést és megnyugtatást foglalja magában. Általában rövid ideig tartó beavatkozás, a szó szoros értelmébe vett krízisintervenció, amelynek célja az intenzív szorongás, distressz csökkentése, és a funkcionális zavarok feloldása.

A társak támogatásának szintje (kapcsolat kiépítése-rapport, kompetencia támogatása és önbecsülés, remény visszaállítása) a második szintre épül, miután a biztonság és nyugalom szükségleteit sikerült kielégíteni. Ez a szint ismét egy hosszabb folyamatot feltételez, ezért csak részben tartozik a szűk értelembbe vett krízisintervencióhoz.

Minden krízishelyzetben az érzelmi, de a spirituális reakciók felismerése is fontos. A megrázó élmények, krízisek végső esetben az életet veszélyeztetik, és a krízisben lévő emberek negatív érzelmekkel és fizikai tünetekkel küszködnek. Ilyenkor a spirituális-vallásos kérdések is fontossá válhatnak. Az alábbi táblázat – Aten és Boan munkássága alapján –, mint tünetlista, bár katasztrófa okozta stresszreakciókra vonatkozik (pozitív és negatív előjelűekre egyaránt) eredetileg, érvényes a szituációs krízisekkel járó stresszreakciókra is³⁰.

²⁹ Uo. 6.

³⁰ Uo. 9–10.

Pszichológiai és érzelmi reakciók	Kognitív megnyilvánulások	Viselkedés módosulási	Fizikai szimptómák	Spirituális megnyilvánulások
– hősies grandiozitás, sebezhetetlenség illúziója, ezzel kapcsolatos eufória – tagadás – szorongás és félelem – aggodalom – mások és a saját biztonsága miatt – düh – ingerlékenység, nyugtalanság – szomorúság, levertség, depresszió – rémálmod – bűntudat – túlterheltség – reményvesztettség – elszigeteltség, magányosság érzése – apátia, identifikáció az elhunytakkal	– memóriaproblémák – dezorientáció – zavartság, gondolatok kuszasága – a gondolkodás és az értelmi funkciók lelassulása – nehézségek tervezésben, a prioritások megszabásában és a döntéshozatalban – összpontosítás hiánya – korlátozott figyelem – tárgylagosság elvesztése – beszűkülés – rögeszmés felidézése a traumatikus élménynek – hibáztatás és vád	– aktivitásszint változása – csökkent hatékonyság – nehézkes kommunikáció – felfokozott humorosság – dühkitörések, gyakori viták, veszekedőség – pihenésre való képtelenség, inszomnia – megváltozott étkezési szokások – megváltozott alvási minták – intimítási, nemiségi minták változása – munkateljesítmény csökkenése – sirógörcsök – fokozott alkohol-, dohány- és gyógyszerhasználat – visszavonulás a társas kapcsolatokból, magába zárkózás – hipervigilancia – elkerülő viselkedés (tevékenységek és helyek) – balesetező hajlam	– felgyorsult szívverés és légzés – magas vérnyomás – gyomorbántalmak, hányinger, hasmenés – változások az étvágyban, súlygyarapodás vagy –csökkenés – izzadás vagy hidegrázás – remegés (kéz, ajkak) – izomrángás – hallási rendellenességek – csöklátás – mozgáskoordináció problémái – fejfájás – izmok fájdása – derékfájás – gombóc a torokban – hiperszenzitivitás, ijedtség – fáradtság – menstruációs ciklus zavarai – a szexuális vágy csökkenése vagy hiperaktivitása – csökkent ellenállás a fertőzésekkel szemben – allergiák és reumás panaszok erősödése – hajhullás	– hitkérdések – önhibáztatás – Isten létének megkérdőjelezése – Istenre irányított harag – mulandóság elfogadása – hit elvesztése és a vallástól való elidegenedés – túlvilág iránti érdeklődés – kérdések a jó és a gonosz természetéről – a megbocsátás kérdésköre – erkölcsi értékek újradefiniálása, prioritások felülvizsgálata – ígéretetés és alku Istennel – Isten provokálása és perbe fogása – bosszúval kapcsolatos kérdések – vigasztaló meggyőződések (pl. „az elhunytak Istennél vannak”) – kétségbeesettség amiatt, hogy az elhunytak nem Istennél vannak – elmélyülő hitélet – értelem keresése – hitre, imaéletre való összpontosítás

Krízisintervenciós módszerek

A hagyományos tanácsadási módszerekkel szemben a krízisintervenciós paradigmának több előnye is van, elsősorban azért, mert kimondottan krízishelyzetekre szerkesztették, ezért időben nagyon korlátozottak, és így kevesebb az esélye annak, hogy a hívek ellenérzésekkel viszonyuljanak a lelkész iránt azért, mert az mély titkokat tudott meg róluk – ahogy gyakran megesik a lelkigondozás folyamatában. Harmadszor pedig a krízisintervenció tág spektrumból érkező embereken segít, társadalmi-gazdasági és műveltségi szinttől szinte függetlenül³¹. További előnye, hogy a krízisintervenció a pasztorális lelkigondozás azon része, amelyet egy gyülekezet világi tagjai is nyújthatnak a bajba jutottaknak.

Felkészülés

A lelkigondozó szerepe krízisbe jutott személyek segítésében a veszélyeztettség mértékének a felbecsülésével kezdődik. A lelkigondozó kompetenciái közé tartozik az a képesség, amely segítségével eldönti, hogy meddig vállalhatja felelősségteljesen az érintett személy lelkigondozását³².

A lelkész nem hagyhatja figyelmen kívül saját személyes ügyeit és problémáit sem, melyek megjelenhetnek egy krízishelyzetben³³. Fontos tisztázni, hogy milyen jellegű a segítség, amit nyújt, és mi motiválja a segítési szándékot. A segítőnek világosan látnia és tartania kell a személyes és szakmai határokat ahhoz, hogy hatékonyan tudjon beavatkozni. Továbbá a segítőnek fel kell készülnie arra is, hogy kudarcot vallhat – megtörténik, hogy akaratuk ellenére sem tudunk segíteni, pl. mert vannak, akik ellenállnak és elutasítják a segítséget.

A lelkésznek, mint lelkigondozónak, érzékenynek kell maradnia, és észlelnie kell az irányában támasztott és megfogalmazott elvárásokat, a szerepeket, melyeket rá ruháznak (pl. tisztában kell lennie azzal, hogy van, amikor varázserőt tulajdoníthatnak a lelkésznek).

A lelkigondozónak nagy pszichikai teherbírási képességgel kell rendelkeznie ahhoz, hogy képes legyen a negatív érzések elviselésére: irónia, gúny, cinizmus, lenézés. Megtörténik, hogy a segítség fejében dühöt és agressziót kap a lelkész. Résen kell lennie, hogy mások segítésében ne rángassa saját magát valamilyen krízisbe, ami megnyilvánulhat rugalmatlanságban, a nyugalom el-

³¹ Stone: I. m. 26.

³² Hézser: I. m. 128.

³³ Stone: I. m. 27.

vesztésében, türelmetlenségben – ilyenkor van a legnagyobb szükség az intervízióra és a szupervízióra.

A saját határok és képességek túlbecsülése nagymértékben fenyegeti a hiteles, mély törődést a krízisben lévő személy iránt. Időnként nehéz ellenállni a saját szerep, a módszer, a segítői pózolás stb. csábításainak. Tudatában kell lennie annak, hogy milyen kép él benne az idealizált lelkészről mint segítőről, és ne essen kétségbe, ha nem felel meg ideáljának³⁴.

A krízisintervenció ábécéje

Ahhoz, hogy biztosak lehessünk abban, hogy krízishelyzetről van szó, Stone szerint³⁵ a következő kérdésekre kell válaszolnunk:

1. volt-e egy időben közeli, maximum néhány hete bekövetkezett megterhelő érzelmi zavar vagy problematikus viselkedés a segítségre szoruló életében?
2. súlyosbodtak-e ezek a nehézségek?
3. található-e összefüggés a problematikus érzelmi terheltség és viselkedés, valamint egy külső esemény között, történt-e változás a személy életében?

Amennyiben mindhárom kérdésre a válasz pozitív, akkor nagy valószínűséggel fennáll a krízis.

A pasztorális krízisintervenció jellemzői: a segítségnyújtás azonnali megkezdése, gyakorlati segítség és általános lelki támogatás, a krízisintervenció megfelelő időben való befejezése.

Stone szerint³⁶ a pasztorális krízisintervenciónak három összetevője van: A – kapcsolatfelvétel az érintett személlyel, B – a probléma leegyszerűsítése, lecsupaszítása összetevőire, C – megküzdés a problémával. A három összetevő nem kell egymás után következzen, és lehetnek átfedések közöttük.

A – *kapcsolatfelvétel* – lényege az empátikus kapcsolat kialakítása. Nem ez a végcél, de ez a segítés alapja.

Jelenlét – a lelkész fizikailag, nonverbálisan és verbálisan kifejezi érdeklődését és törődését a személy iránt, ezáltal hozzájárul egy görcstelen, megbízható környezet kialakításához. A testi magatartás, testbeszéd jelzi a készenlétet és ér-

³⁴ Hézser: I. m. 135.

³⁵ Stone: I. m. 29.

³⁶ Uo. 30.

deklódést. A testi érintés kiemelt fontosságú, amennyiben helyénvaló (pl. kézfo-gás) az adott helyzetben, nem különben a szemkontaktus.

Meghallgatás – lényeges a teljes és osztatlan figyelem, amely a másik sze-mélyre irányul, a segítő kongruens viselkedése, pl. nem kacag fel, amikor a másik sír stb., mert ezek meggátolják az önfeltárlkozást. Itt nincs helye az ítélkezésnek és a kritikának, kioktatásnak vagy tanácsadásnak. Ezen a ponton világossá kezd válni, hogy milyen a formája és milyen intenzitású a krízis.

B – *a probléma leegyszerűsítése, lecsupaszítása összetevőire* – erre jellemző, hogy a válaszadás személyre szabott, konkrét (specifikus) és egyértelmű. A zárt kérdések helyett a lelkigondozó nyitott kérdésekkel fordul a krízisben lévő sze-mélyhez. Fontos, hogy a válaszok ne csússzanak át elemzésbe. Pontosan meg kell határozni a problémát, utána pedig sor kerülhet az akcióterv elkészítésére, amelynek reálisnak kell lennie, és célja az, hogy a krízisbe jutott embert kicsi, de önálló lépésekhez segítse, amelyek növelik problémamegoldó képességeibe ve-tett bizalmát³⁷.

C – *megküzdés a problémával* – a lelkész segít az erőforrások mozgósításá-ban, cselekvéstervet készít, változtat. A megfontolt, döntő cselekvés növekedés-hez vezet. Itt kerül sor a célok kitűzésére, az erőforrások felmérésére, az alterna-tívák megfogalmazására, a cselekvésre való elköteleződésre és az értékelésre. A cselekvés a krízisélmény feldolgozását jelenti, amelynek során a segített személy rálatál a maga egyéni megoldási lehetőségeire, és a maga módján próbálja ki azo-kat. Mivel a krízisintervenció során az önálló megoldások megtalálása a cél, a megfelelő időben való befejezés nem terheli túl, de nem is „kényeztetni el” a segí-tett személyt³⁸.

A lelkési krízisintervenció buktatói

A krízisintervenciónak megvannak a maga kockázatai. A WTC kettős épü-letének a 2001. szeptember 11-ei felrobbantása után pszichológusok és terapeu-ták nagy csoportját mozgósították a amerikai hatóságok azért, hogy azonnali segítséget nyújtsanak a traumatizált túlélők, a meghaltak hozzátartozói és a sokkállapotban levő lakosság számára. A résztvevő szakemberek elvégezték munkájukat, mint ahogyan a lelkészek, papok és prédikátorok is. A hatóságok és

³⁷ Hézser: I. m. 138.

³⁸ Uo. 139.

az akadémiai közösség is, mint a tudományosság hajtóereje, adatokat gyűjtöttek a pszichológusok által végzett krízisintervenció hatékonyságáról. Az eredmények meglepőek voltak. Kiderült ugyanis, hogy a lelki segítség és a sürgősségi pszichológiai ellátás, sőt a megszokott krízisintervenciók paradigma is kiegészítésre szorul – egy mértékletességre és higgadt megfontolásra készítő ténnyel: a lelki elsősegélynyújtás bizonyos esetekben ellenjavalt³⁹. Gyakorlatilag a retraumatizálás veszélyét kell elkerülni, és fokozottan figyelni arra, nehogy a krízisben levő klienst a segítő azáltal, hogy beszéltetni, „ventilláltani” szeretné, mert úgy gondolja, hogy ezáltal katartikus, szorongásoszlató hatást ér el benne, ront a helyzeten (ha pl. adott helyzetben az adott kliensnek éppen arra van szüksége, hogy ne beszéljen, és érzelmileg, gondolatilag minél távolabb kerüljön a krízist kiváltó traumatikus eseménytől).

A lelkeszi krízisintervencióra nézve a New York-i tapasztalatból leszűrt tanulság az, hogy bár tudjuk, hogy a lelkigondozói tevékenység kihívás a segítő számára, a lelkésznek tudatában kell lennie annak is, hogy tevékenysége negatív következményekkel is járhat. Mindenesetre a kockázatokat jelentősen csökkenteni lehet a megfelelő képzéssel és egy támogató szakmai csoportban való részvétellel, saját szerepünk korlátainak tiszteletben tartásával.

A modern pszichológiai kutatások és kísérletek által bizonyítottan hatásos és hatékony pszichoterápiák, tanácsadás, krízisintervenciók előírások a tudományos kritériumoknak megfelelően egyházaktól és vallásoktól függetlenek. A szekuláris szakember nem ritkán gyanakvóan tekint az egyházakban és vallások jellegű közösségekben folytatott lelkigondozásra, és, hozzátehetjük, hogy joggal. Megtörténik, hogy magukat hitterapeutáknak, sámánoknak kiadó, vagy egyszerűen a vallásos buzgalom megszállottjai a saját nézőpontjuk és hitrendszerük missziószerű terjesztésével hálózhatnak be bajba jutott embereket. Erdélyben kimondott veszély forrásának látom továbbá azt a protestáns körökben elterjedt nézetet, hogy a lelkésznek őrállónak kell lennie a gyülekezete és hívei körében, és vezetnie kell „a nyájat” a „helyes” hitelvek és erkölcsi normák betartásában. Az ilyen és hasonló, gyakran szentírási tekintéllyel is alátámasztott nézetek nem annyira ártatlanok, mint amilyennek tűnnek. Óvakodnunk kell attól, hogy lélektelenül, empátia nélkül, minden egyes ember személyiségének és életének ereendő méltóságáról megfeledkezve próbáljunk segíteni, és hogy valamilyen formában saját képünkre és hasonlatosságunkra akarjuk formálni azokat az embereket, akikkel mint lelkészek vagy lelkigondozók lépünk kapcsolatba.

³⁹ Erről szólt az ún. debriefing-vita. Ezt érdemes lenne kifejteni, összefoglalni pár szóban.

Az alábbiakban tekintsük át röviden azt az öt magatartást és viselkedési módot, amelyet lelkigondozóként, különösképpen krízishelyzetekben, szigorúan el kell kerülnünk⁴⁰:

1. erőltetett, a kliens által nem kért prédikálás – a lelkigondozói munka során a vallásos szakembernek, különösképpen a lelkészeknek, ellen kell állni annak a kísértésnek, hogy a híve, kliense életének krízise közepette elkezdjen prédikációt mondani vagy istentiszteletet tartani akkor, amikor erre explicit módon nem kérték fel. Krízishelyzetben a kliens rendkívül sérülékeny lelkiállapotban van, és ez a törekénység a legtöbbször fokozott érzékenységekben nyilvánul meg. Nem vitás, hogy az evangélium prédikációszerű hirdetése sajátos erőforrás lehet, mely támaszt, reményt és vigaszt nyújt, de ez csak abban az esetben érvényes, amikor a hallgatók készen állnak az üzenet befogadására. A krízishelyzetben vergődő embernek nem biztos, hogy erre van szüksége, és amennyiben a lelkész tévesen úgy ítéli meg, hogy prédikálnia kell, és nem érzékeli, hogy másra volna szükség (pl. csendes jelenlétre, bátorító tekintetre, közhelyektől mentes és őszinte szavakra, elfogadó meghallgatásra, együtt-gondolkodásra), több kárt okozhat, mint jót. Az ilyen jellegű, helyzethez nem illő lelkészi magatartás a kliensből a szégyen, harag vagy düh érzéseit válthatja ki, valamint a továbbiakban a lelkész segítségének az elutasítását, társaságának a kerülését.

2. a kliens megtérítésére tett kísérletek – az egyik legellenszenvesebb dolog, amit egy lelkész vagy pap, prédikátor elkövethet az akut krízisben levő emberekkel az, hogy próbálja őket megnyerni és beszervezni saját vallásos közösségébe. Az unitárius lelkészek körében nem tudunk hasonló esetről, viszont a jelenséget gyakran látjuk közösségeinkben, amikor egy vallásos közösség tagjai vagy vezetői a gyászoló családot megkörménykezik azzal a céllal, hogy megnyerjék és beszervezzék őket saját vallásos közösségükbe. A lelkészi hivatás szolgálat, és lelkigondozóként a segítségünket úgy kell felajánlanunk, hogy figyelembe vegyük a kliens spirituálisitását. Vallásos és spirituális kliensek esetében, akik fogékonyak, és értik az evangélium nyelvét, vallásos nyelvezettel és eszközökkel közelíthetünk, azok esetében, akik nem fogékonyak erre, mellőzni kell a spirituális nyelvezetet. Vallás nélküli, agnosztikus vagy ateista egyháztagjainknak, klienseinknek nem segítség, ha a Szentírásba kapaszkodva és azt idézgetve próbálnánk segíteni.

⁴⁰ Everly, 2008. 63–64.

3. teológiai jellegű viták indítása – lelkigondozókként, krízisbe jutott emberekkel, el kell kerülnünk azt, hogy teológiai vitákba bocsátkozzunk velük, főleg ha tudatában vagyunk annak, hogy a sérülékeny érzelmi állapotban levő ember amúgy is fokozottan érzékeny és fogékony a provokációkra, és kevésbé érzékeny a meggyőző érvelésre, gyakorlatilag meg sem hallja a „fennkölt” logikázást. A lelkigondozó vitatkozás helyett inkább hangolódjék rá érzelmileg a kliensre, és kerülje el a konfrontatív, konfliktust szülő témákat és szóváltásokat. Azért van jelen, hogy segítsen, és nem azért, hogy igazát bizonyítsa.

4. a szenvedés minimalizálása és az „Isten így akarja/akarta” jellegű frázisok – a veszteség érzését el kell ismerni, és tisztelni kell. Nem szabad bagatellizálni vagy jelentőségében kicsinyíteni a szenvedő ember fájdalmát, vagy összehasonlítani azt más emberek hasonló tapasztalatával. Ehelyett sokkal nagyobb támasz és segítség, ha elismerjük a szenvedést, és kifejezzük a kliensnek azt, hogy mi sem tudjuk megválaszolni azt a kérdést, hogy „miért” következett be a tragédia, vagy hogy „mi az értelme” a szenvedésnek, és mi is küszködünk, vele együtt a helyzet megértésével. Nagyon fontos ezen a ponton elismerni és kifejezni azt, hogy a kliensünknek joga van azt és úgy érezni, ahogy és amit éppen érez, beleértve a kétségbeesést, kilátástalanságot, reményvesztettséget. Nyitottnak kell lennünk meghallani a panaszt, és elég erősek ahhoz, hogy ellenálljunk annak, hogy a krízisbe jutott embert oktassuk arról, mit érezzen és mondjon, és mit ne mondjon, gondoljon, érezzen. A lelkigondozó elsőrendű feladata krízishelyzetben az, hogy tanú legyen, a szenvedő ember tapasztalatának a szemlélője és elfogadója – fizikai jelenléte, aktív hallgatása és belső tartást sugárzó csendje által.

5. a változás ösztönzése a szégyen és büntudat eszközeivel – számos keresztény közösségben természetesnek tartják a tagok azt, hogy egymás viselkedését (felnőttekét, de sajnos a gyerekekét is) a szégyen és büntudat érzésének felkeltésével szabályozzák. Ez etikailag nem helyes, továbbmenően pedig lelki bántalmazás számba megy. Iskolai, nevelői közegben, és főként krízishelyzetekben szigorúan ellenjavalt a kliens motiválása szégyenérzete vagy büntudata felkeltésével.

Gyász okozta krízis kezelése

Végül nézzünk meg egy konkrét krízisintervenciós modellt, amelyet a gyázmunkában használhatunk akkor, amikor a lelkigondozás krízisintervenciós jelleget ölt.

1. lépés: A helyzet stabilizálása és a klienssel való kapcsolat megerősítése

Legtöbbször a bajba jutott személy és a lelkész jól ismerik egymást, sokszor találkoztak családlátogatások alkalmával is. A lelkész, mint az egyház által megbízott és küldött személy, az unitárius lelkiség nyitottságával és egyszerűségével törekszik a bizalmas, kiszámítható és megbízható kapcsolat kialakítására, ugyanakkor megfelelő környezeti feltételeket is próbál biztosítani (nyugodt, csendes szobát beszélgetésre). A lelkészre, lelkigondozói és az evangélium hirdetőjének szerepéből kifolyólag, úgy is tekintenek, mint a szentség hordozójára vagy az istenség küldöttjére, a gondviselés megtestesítőjére. Ezért az elfogadó, csendes és figyelmes jelenlét által modellezi a lelkész a leginkább az elfogadó és feltétel nélkül szerető istenséget, mely önmagában is vigasztaló és reménykeltő. Továbbmenően közvetítő szerepet is játszik a krízisben levő, gyakran hozzátartozói által félreértett személy és családja között (nemegyszer tapasztalhattuk, hogy a zavarral és bánattal küzdő, kétségbeesett személlyel környezete türelmetlenül vagy haragosan bánik, és a „szedd már össze magad” vagy „miért csinálod ezt” mondatok gyakran elhangzanak) annak érdekében, hogy csökkentse a stresszhez hozzájáruló környezeti hatásokat. A lelki, mentális folyamatokat és zavarokat nem ismerő, tudatlan hozzátartozókat fel kell világosítani arról, hogy szenvedő társuknak támogató, türelmes és gyöngéd segítségre van szüksége, és nem erőszakos ösztönzésre és kioktatásra.

2. lépés: Az adott helyzet tudatosítása és a felmerülő érzések elfogadása

A lelkésznek nyitottnak kell lennie arra, hogy meghallgassa az emlékeket, családi történeteket, fontos események felelevenítését és újramondását. Megbízhatóan nyitottnak kell lennie a híve/kliense érzelmeire, és nem kell arra törekedjen, hogy valamilyen katartikus élményhez segítse hívét. Ugyanakkor teret kell engednie a csendnek, az elhúzódó hallgatások feszültségét nem kell megtörnie beszéddel (mert elsősorban kísérője, és nem vezetője vagy oktatója a krízisben levő embernek – az oktatás vagy nevelés feladata, amennyiben erre igény van, a krízis utáni időszakba tartozik).

3. lépés: A megértés elősegítése

A lelkésznek együttérzően, megfontoltan és őszintén, sietség nélküli válaszokat kell adnia kliense kérdéseire. Ajánlhatja az együttimádkozást, de ne erőltesse, ha erre nincs igény. Amennyiben a kliens saját helyzetét katasztrofizálja vagy dramatizáltja, a lelkész józan és kimért, diagnózisoktól mentes szempontot nyújthat, pl. a kognitív átkeretezés technikája által.

4. lépés: *Támogatja a kliensét vagy hívét a gyászának adaptív megélésében, és segít a veszteség érzésével való megküzdésében*

A krízisben levő ember gyakran valamilyen radikális életmódváltással akar enyhíteni szenvedésén. Ilyenkor a lelkész feladata elhalasztani az életbe vágó, impulzív tervek végrehajtását. Ugyanakkor segítenie kell kliensének abban, hogy a lelkész és támogató személyek fizikai jelenléte helyett belső erőforrásaira, olvasmányaira, emlékeire stb. támaszkodjon. Amennyiben az helyénvaló, segítséget kell nyújtani a kliensnek a veszteség értelmének a keresésében, valamint abban, hogy megfogalmazza azt, hogy miként fog tovább élni az elhunyt társa vagy rokona stb. nélkül, és hogyan emlékezzen rá, rájuk úgy, hogy az távlatilag erőforrás lehessen. Amennyiben odaillő és a helyzet megkívánja, a lelkész mutathat néhány általa ismert stresszcsökkentő technikát (mindfulness, légzés stb.)

5. A kliens továbbküldése szakemberhez

Ha a helyzet megkívánja, a további lelkigondozást és támogatást, vagy éppen kezelést igénylő vagy arra rászoruló klienst vagy hívünket általunk ismert szakemberhez kell küldeni. És akár szükség van erre a továbbküldésre, akár nincs, mindenképpen látogassuk meg a klienst a krízisintervenciónk lejárta utáni napokban.

A krízisintervenció ideális esetben csapatmunkát feltételez, ami erdélyi kultúránknak még nem része. El kell jönnie lassan annak az időnek, amikor természetessé válik az, hogy a lelkész, bizonyos speciális helyzetek, krízisek kezelésében bizalommal fordul segítségért pszichiáterhez, szociális munkáshoz, rendőrhöz, jogászhoz és pszichológushoz. Ugyanakkor a „világi” szakemberek is egyre nyitottabbak a lelkészekkel való együttműködésre, mivel felismerték, hogy a lelkész egészen sajátos társadalmi és emberi helyzetéből kifolyólag hozzájárulhat a depresszió, szorongás, függőség stb. miatt nehéz helyzetbe kerülő személyek, valamint családjaik megpróbáltatásainak enyhítéséhez. Azonban a lelkésznek mint lelkigondozónak, különösképpen mikor krízisintervenciót végez, a segítségi szándék lendületét mérsékelnie kell azzal a felismeréssel, hogy a segítségét és szakértelmét nemritkán hívei vagy kliensei nem fogadják szívesen, vagy éppen ellenségesen viszonyulnak hozzá. Megtörténhet az is, amitől a leginkább tartunk, hogy beavatkozásunkkal, legjobb szándékunk és felkészülésünk ellenére, enyhítés helyett nehezítünk a bajba jutottak helyzetén. Ilyenkor bölcsen szembe kell nézzünk a tényekkel, és szeretettel és tisztelettel kell elfogadunk a saját lelkészi szerepünk, segítségünk valamint embertársaink korlátait, igényeit és lehetőségeit.

Adalékok a 19. századi liberalizmus unitárius recepciójához

Simén Domokos és Kozma Ferencz vitája a vallás forrásáról

Dolgozatunkban Kozma Ferencz² és Simén Domokos³ unitárius lelkészek között 1870-ben, a Protestáns Tudományos Szemle⁴ oldalain lezajlott vitát mutatjuk be, melynek témája a vallás és tudomány közötti kapcsolat volt. A rövid polémia révén a 19. századi liberális teológiai felfogás magyarországi, közelebbről unitárius recepciójának egy sajátos árnyalatát kívánjuk ismertetni. E vita visszhangja csupán annak a filozófiai és teológiai jellegű polémiaának, amely a 19. század elején zajlott le a schleiermacheri és hegeli rendszerek között, mindazonáltal tanulságos betekintést nyújt a modern liberalizmus unitárius recepciójának eszmetörténetébe. A tisztábban látás érdekében először a két gondolati rendszer közötti különbségeket, majd a modern teológia terjedését és magyarországi recepcióját vázoljuk, végül ismertetjük a polémiaát.

¹ Rácz Norbert Zsolt 1982-ben született Kolozsváron. 2001–2006 között a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karának hallgatója, 2006–2009 között utazó ifjúsági lelkész-ként szolgált, majd 2009-től napjainkig a Kolozsvár-Belvárosi Unitárius Egyházközség rendes lelkésze. Négy fiúgyermek édesapja.

² Kozma Ferencz (Csekefalva, 1844. február. 17. – Kolozsvár, 1920. május 12.) tanfelügyelő, unitárius lelkész. Külföldi peregrinációja 1867–1869. között zajlott, Jénában, Heidelbergben és Zürichben tanult. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt 1880-tól. (Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon)

³ Simén Domokos (Tarcsafalva, 1836. július. 30. – Kiskadács, 1878. szeptember 9.) teológiai tanár, főjegyző. 1860-ban Londonban gyarapította ismereteit, míg 1862-ben, németországi utazása után, egy évig nevelősködött. 1863-ban a székelykeresztúri gimnázium igazgatója lett, 1866-ban kolozsvári teológiai tanár lett, s ez utóbbi állása mellett 1869-ig lelkészkedett is. 1874-től a Keresztény Magvető szerkesztője. (Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon)

⁴ A Protestáns Tudományos Szemle 1869–1872 között jelent meg a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap tudományos mellékleteként. Főszerkesztője Ballagi Mór, a lap főmunkatársa pedig Kovács Albert volt.

Schleiermacher és Hegel felfogása a vallás forrásáról

A felvilágosodás egyházkritikája, valamint a korszakra jellemző racionalizmus, amely a legérettebb alakjában – a kanti felfogásban – a vallás számára csupán a morál területén biztosított helyet, egyre szűkítették a teológia számára fenntartott és elismert gondolkodási kört. Ilyen környezetben a teológia apológiájaként írta meg Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher 1799-ben *A vallásról. Beszédek a vallást megvető művelt közönséghez* című korszakalkotó művét. A modern teológia atyjaként számon tartott gondolkodó a 18. századi racionalizmus és a kanti alapú morális felfogás Szküláj és Kharüdisze között vergődő teológiai gondolkodást kiszabadította, és – romantikus hatásra – a vallás forrását az egyetemestől, azaz Istentől való függés-érzésbe helyezte. Ezáltal megtalálta azt az alapot, amelyen állva a teológiai gondolkodás új lendületet kapott. A *Beszédek* keletkezésének kulturális környezetét jól szemlélteti az alábbi idézet: „Tudom, hogy ti éppúgy nem tisztelitek szent csöndben az istenséget, mint ahogy az elhagyott templomokat sem keresitek fel, tudom, hogy pompás lakásaitokban a bölcsek mondásain és a költők dalain kívül nincs más házi isten, és hogy az emberiség és a haza, valamint a művészet és a tudomány, melyekről azt hiszitek, hogy mind megragadhatjátok, lelketeket oly teljes mértékben lefoglalja, hogy az örök és szent lény számára, amely számotokra a világon túl van, már semmi sem marad, és számára már egyáltalán nincs érzéketek.”⁵ E mű, amely a késő felvilágosodás kori keresztény vallásosság számára kívánt saját alapot teremteni, olyan szellemi energiákat szabadított fel, amelyek meghatározták az éppen születő század szellemi arculatát.

Schleiermacher szerint a metafizika és a morál, valamint a vallás azonos tárggyal rendelkeznek, de a vallás mégsem azonosul egyikkel sem. A metafizika „klasszifikálja és ilyen-olyan lényegekre osztja az univerzumot, utánajár minden létező alapjainak, dedukálja a valóságos szükségszerűséget, és saját magából fejt ki a világ realitását és törvényeit.”⁶ A morál viszont „az emberi természetből és ennek az univerzumhoz való viszonyából kifejleszti a kötelességek valamely rendszerét, és korlátlan hatalommal tilt vagy parancsol bizonyos cselekedeteket.”⁷ Mindkettővel szemben viszont: „A vallás, saját tulajdonának birtokba vétele érdekében, ezennel lemond minden arra vonatkozó igényéről, ami a metafizikáé és a morálé, és mindent visszaad, amit ráerőszakoltak. Nem sóvárog az után,

⁵ F. D. E. Schleiermacher: *A vallásról*. Ford. Gál Zoltán, Budapest, 2000, Osiris. XX.

⁶ F. D. E. Schleiermacher: *A vallásról*. Ford. Gál Zoltán, Budapest, 2000, Osiris. 27.

⁷ Uo. 27.

hogy természete szerint meghatározza és magyarázza az univerzumot, mint a metafizika, és nem vágyik arra, hogy a szabadság erejéből és az ember isteni önkényéből továbbépítse és befejezze az univerzumot, mint a morál. A vallás lényege nem a gondolkozás és nem is a cselekvés, hanem a szemlélet és az érzés.”⁸

Schleiermacher hatása nemcsak közvetlen gondolati rendszerével, hanem az általa felvázolt megközelítési móddal is új lendületet adott a teológiai gondolkodásnak azáltal, hogy kiszabadította e tudományt az önmagukban tekintélyt követelő dogmatikai rendszerek, hitvallások és hagyományok „béklyójából”, és feltárta a szabad szellemi fejlődés lehetőségét e területen is.

Schleiermacherrel párhuzamosan, a fiatal, de dinamikusan fejlődő berlini egyetemen egy másfajta, ám szintén nagy hatású, és tárgyunk szempontjából igen jelentős gondolkodó alkotta meg a vele több ponton vitatkozó nézeteit. Georg Wilhelm Friedrich Hegel 1818–1831 között volt kollégája Schleiermachernek a berlini egyetemen, s ez az időszak megannyi lehetőséget kínált arra, hogy a két igen nagy népszerűségnek örvendő oktató több kérdésben is vitába szálljon. A közöttük levő viszony olyannyira feszült volt, hogy szemtanúk szerint majdnem párbajra hívták egymást.⁹

Hegel Schleiermacher rendszerének gyenge láncszemét a túlzottan érzésközpontú felfogásban vélte felfedezni. A gyakran mértéket nem ismerő bíráló szándék hevéből fűtve, nyilvánvalóan csúsztatva, azt állította, hogy ha az érzés lenne a vallás forrása, akkor „egy kutya lenne a legjobb keresztény, mert a függés érzését a legnagyobb mértékben megvalósítja, és elsősorban ennek a megtapasztalásában él.”¹⁰ Hegel szerint Schleiermacher – akárcsak Kant – a tudás szerepét a véges dolgok megismerésére korlátozza, majd az érzelem révén próbál ezek fölé emelkedni. Ám az érzelem fontosságának ilyen mértékű kiemelése Hegel szerint utat nyit a romantikusok és misztikusok logikátlan és alaptalan spekulációi számára. Ehelyett Hegel arra tesz kísérletet, hogy hidat teremtsen a külső világ, az öntudat és a világról alkotott tudat között. Ezzel pedig tagadja a Schleiermacher által tételezett tudás és hit közötti dualizmust, hangsúlyozza azonban a két képesség közös alapját és a tudás megszerzésében betöltött közös szerepét. Az értelemnek a legmélyebb spirituális állapotokban is kiemelkedő szerepe van, mert ha nem, akkor önnön emberségünk kérdőjeleződik meg. Hegel szerint Schleiermacher kísérlete arra, hogy az érzelemben (is) felfedezze a vallás alapját helyes,

⁸ Uo. 31.

⁹ Richard Crouter: *Friedrich Schleiermacher Between Enlightenment and Romanticism*. Cambridge University Press, 2005. 87.

¹⁰ Uo. 91., a szerző fordítása.

de nem befejezett, ugyanis az így keletkező szubjektív megközelítés teljesen önkényes, ám önmaguk számára egyetemes tekintélyt igénylő felfogásokhoz vezethet. „Schleiermacher szerint a vallás és a filozófia ugyanazt a nyelvet beszélik, de más dolgokról szólnak. A filozófiának nincs hatalmában az, hogy egy transzcendens valóságról beszéljen. E transzcendens valóságról csupán a hitélet révén lehet beszélni, amely »egy azonnali Isten-tudatosságban« alapszik. Hegel számára a vallás és a filozófia azonos isteni tartalommal és gondolattal bír. Nemcsak egymás mellett léteznek, hanem, a teljesség érdekében, szükségük van egymásra.”¹¹

A fentebb vázolt *monista* felfogás – amely a vallásos érzés és a filozófiai, tudományos kutatás forrása és célja között nem lát episztemológiai különbséget – aztán nagy hatással volt a korban kialakuló történeti, kritikai módszerre, illetve a két szellemóriás közötti nézetkülönbség markánsan befolyásolta a későbbi modern, liberális teológiai gondolkodást. A továbbiakban vázolandó polémia nagy vonalakban ugyanennek a szemléletbeli különbségnek honi lecsapódása.

A teológiai liberalizmus vázlatos története

Az általános liberális tanok elterjedésével kapcsolatosan megjegyzendő, hogy a különböző szerzők között sokszor igen nehéz szellemi rokonságot felismerni. Ám ha mégis szükséges közös pontokat vázolni, akkor a külső tekintélyek elvetését, a tudományos eredmények figyelembevételét a vallásos gondolkodásban is, az értelem által el nem fogadható, csodaközpontú – a korszak szóhasználatával élve – *szupranaturalisztikus* gondolatok elvetését, valamint a szabad szellemi kutatás fontosságát emelnénk ki.

A teológiai liberalizmus német nyelvterületen

Frédéric Auguste Lichtenberger (1832–1899) a 19. századi német teológiáról írt művében¹² négy csoportba osztja az általa új, liberális gondolkodóknak nevezett teológusokat. Elsőként a jénai egyetemen tevékenykedőket emeli ki,

¹¹ Uo. 95.: „For Schleiermacher, religion and philosophy share language but talk about different things. Philosophy does not have it in its power to think the thoughts of a transcendent reality; one can only speak of transcendent reality through the life of faith that is based upon an »immediate consciousness of God.« For Hegel there is shared thought and an identical divine content for religion and philosophy. They do not merely coexist but mutually need each other for their completion.” [a szerző fordítása]

¹² Frédéric Auguste Lichtenberger: *History of German Theology in the 19th Century*. Ford. W. Hastie, Edinburgh, 1889, T. & T. Clark. 543.

élükön a magyar protestáns körökben is jól ismert Karl Auguste Haséval (1800–1890)¹³, akiről elmondja, hogy mérsékeltebb nézeteket vallanak, és nagyobb hangsúlyt fektetnek a tudományosságra. Szintén ehhez a csoporthoz sorolja a Németországi Protestáns Egylet egyik fő ideológusát, Karl Schwartzot (1812–1885)¹⁴, aki szerint Schleiermacher és Hegel rendszereinek az ötvözésére törekedett.

A második csoport Lichtenberger szerint Berlin körül tevékenykedett. Elsősorban nagy gyülekezetekben szolgáló lelkészek voltak, éppen ezért kevés idejük jutott az elmélyült teológiai munkára. Többnyire Schleiermacher követői, akik fontosnak tartották a kritikai hang megfogalmazását és a világiak bevonását az egyház dolgaiba. Ehhez a körhöz tartoztak Karl Leopold Adolph Sydow (1800–1882) és Emil Gustav Lisco (1819–1887) berlini lelkészek, akiket szabadelvű beszédek miatt a vallási, egyházi dolgokba is beavatkozó világi hatalom sokat zaklatott, de akik mellett gyülekezeteik kiálltak.¹⁵

A felsorolásban a badeni, majd heidelbergi egyetem körül működő, a fentebb említett Protestáns Egylet vezérkarát nyújtó harmadik csoport következik, élén az igen aktív Daniel Schenkellel (1813–1885), kinek szervezői hatása és példája a Magyarországi Protestáns Egylet számára is igen fontosnak bizonyult. Végül a felsorolást a zürichi legradikálisabb ág zárja, a Magyarországon is sokat idézett Schleiermacher-követő Alexander Schweizerrel (1808–1888), valamint a hegelianus Alois Emanuel Biedermann-nal (1819–1885) és a magyarra is fordított Heinrich Langgal (1826–1876). A fenti rövid felsorolásból is láthatjuk, hogy a modern liberális teológiai gondolkodásnak, mind a Schleiermacher-féle, mind hegeli ihletésű formájában, megannyi variációban, jelentős hatása volt nemcsak a vallási-teológiai életre, hanem általában a társadalmi események alakulására is, mivel több tudományterületet és szakdiszciplínát felölelt, illetve komoly társadalmi üzenetet fogalmazott meg.

A liberális teológia magyarországi recepciója

A következőkben ennek a teológiai mozgalomnak magyarországi recepciójára térünk át. Kovács Ábrahám szerint: „A mai magyar református teológia sok

¹³ Egyik közismert műve, *A protestáns polemika kézikönyve*, 1875-ben magyar fordításban is megjelent, a Magyarországi Protestáns Egylet kiadásában.

¹⁴ *Adalékok a legújabb theologia történetéhez*. Ford. Kovács Albert, Pest, 1873.

¹⁵ Lichtenberger műve megírásakor csak megemlíti a fiatal és tehetséges Adolf Harnackot, aki a berlini egyetemen kezdett el oktatni.

mindennel adósa a hazai teológiai tudománynak. Különösen igaz ez a magyar református teológiai gondolkodás történetére nézve. Alig ismerjük, hogy a reformkortól az abszolutizmuson át a virágzó liberalizmus alatt milyen dogmatikai viták színesítették a hazai teológiai életet.”¹⁶ Magyarországon a liberális teológia viszonylag későn, az 1850-es évek legvégén bontakozott ki, elsősorban az 1858-ban Ballagi Mór által újraalapított *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* hasábjain, de nagyon rövid idő alatt meghatározó irányzattá nőtte ki magát. A magyarországi liberálisok kitűntek polemikus hangvételű írásaikkal, valamint azzal a lelkesültséggel, amellyel vallották, hogy az általuk képviselt irányzat idővel többségivé válik nemcsak a protestánsok, hanem a római katolikusok, sőt a nem keresztények körében is. Az 1855-ben alapított Pesti Protestáns Teológia, valamint a Nagyenyedi Református Teológia tanári karának nagy része alkotta azt a tudós gárdát, akik a fentebb vázolt nézeteket vallották. 1871-ben német mintára megalapították a Magyarországi Protestáns Egyletet. Az Egylet fő ellenfelei elsősorban a Debreceni Református Teológia oktatói voltak, akik a konfessziók, a hagyományos dogmatikai rendszerek, valamint a Szentírás speciális kinyilatkoztatása és tekintélye mellett foglaltak állást. Az új ortodoxok szócsove az 1870-ben megalapított *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező* lett, amelynek főszerkesztője Révész Imre (1826–1881) egyházjogász és történész volt. A modern tudományos tanulmányokban, vitatkozó cikkekben, önálló kötetben megjelent munkákban és fordításokban, igen sokszor a legradikálisabb liberálisok nézeteit szólaltatták meg, például Krisztus kettős természetének és testi feltámasztásának az elvetését, a Szentírás történelmi fejlődésének az elfogadását és a történetkritikai módszer alkalmazását, s ebből kifolyólag a Biblia csalatkozhatatlanságának tagadását. Ilyen körülmények között érthető, hogy gyakran érte őket az unitarizmus „vádja”, valamint az a felszólítás, hogy lépjenek ki a keresztény egyházból, hiszen annak tanításával ellentétes vagy azzal össze nem egyeztethető tanokat vallanak.

A magyarországi református és lutheránus egyházon belül megnyilvánuló liberalizmus nem élte túl a 19. századot. Befolyásának végét a Magyarországi Protestáns Egylet halványulása jelzi, amely 1883-ban már szünetelni kényszerült, majd 1890-ben fel is oszlatták. A modernizmus szellemisége egy nemzedék számára volt meghatározó, az ő visszavonulásuk után jelentőségét veszítette.

¹⁶ Kovács Ábrahám: *Hitvédelem és egyháziasság: A debreceni új ortodoxia vitája a liberális teológiával*. Budapest 2010, L'Harmattan Kiadó. 11.

A teológiai liberalizmus unitárius recepciója

Kovács Ábrahám fentebbi megállapításai fokozottan igazak az unitárius teológia tekintetében. hiszen ebben a korszakban akár ideológiai újraszerveződésről is beszélhetünk, sajnos a liberalizmus unitárius recepciója jószerivel ismeretlen. Egyre égetőbb szükségként vetődik fel az unitárius teológiai gondolkodás történetének kutatása a felvilágosodás korától kezdődően annál is inkább, mert ez az elemző munka valószínűleg a különböző teológiai, filozófiai és kulturális áramlatok magyarországi recepcióját új, eddig ismeretlen árnyalatokkal gazdagítaná.

Schleiermacher unitárius recepcióját már Körmöczy János unitárius püspök írásában fellelhetjük,¹⁷ ám hogy ezután mily módon vált dominánssá az unitáriusok között a liberális szemlélet, arról egyelőre vajmi keveset lehet tudni.

Annyit azért mégis megkísérelünk megfogalmazni, hogy a nyugati peregrináció, valamint a megélénkült nagy-britanniai és amerikai kapcsolatok katalizálták e folyamatot. Továbbá azt is meg lehet állapítani, hogy a liberalizmus kiteljesedése lassú folyamat eredménye volt az unitáriusok között. Beszédes példa e tekintetben az a tény, hogy a tárgyalt korszak szempontjából késői 1880–1881-es tanévben¹⁸, az unitárius lelkészjelöltek Kriza János viszonylag konzervatív kéziratoss hittanát használták tankönyvként, ám ugyanakkor az ajánlott olvasmányok között szerepelt a modern teológia radikális, hegeli balszárnyát képviselő Heinrich Lang dogmatikája. Úgy tűnik viszont, hogy a lassú átállás után a liberalizmus meghatározó jelentőségűvé vált az unitáriusok között olyannyira, hogy a maga klasszikus formájában a két világháború közötti időszakig kitartott, sőt az általános hittani paradigma szintjén mind a mai napig érezteti a hatását.

Az eddigi kutatás folyamán az unitárius közösségen belül nem sikerült az „ortodoxok” és „haladók” közötti vitát kitapintani. A bemutatásra kerülő polémia bizonyítja, hogy nem volt konszenzus a vitázó felek között.

Simén Domokos és Kozma Ferencz vitája

A vita előzményét 1869-ben a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* hasábjain Zombori Gedő református lelkész *Korszerű egyházi beszédek*¹⁹ című kötete kap-

¹⁷ Gyenge Zoltán: Vallástalan volt-e Körmöczy János? *Keresztény Magvető*, 2014/3–4. 413–421.

¹⁸ *Értesítő az Unitárius Vallásközönség Iskoláiról az 1880–81-ik tanévben*. Kolozsvár, 1881. 11.

¹⁹ Zombori Gedő: *Korszerű egyházi beszédek*. 1. köt., Miskolc, 1869–1870. 77–83.

csán kirobbant polémia képezte. Először Szeremlei Samu foglalt állást *Orthodoxia és bigotteria a „korszerűség köpönyegében”*²⁰ című könyvismertetésében. Ebben a Szentháromság tanának a megvallását, valamint a természeti csapások és a nép vallásosságának az összekapcsolását kérte számon a prédikációk írójától. Szeremlei szerint a szentháromsági formula klasszikus alakja, valamint a vallásosság mértéke és a természeti csapások közötti kapcsolat a modern tudomány által meghaladott elképzelések, egyszersmind „orthodox” és semmiképp nem korszerű nézetek. Erre Zombori válaszolt az *Egy kis helyreigazítás*²¹ című írásában, melynek végén elmondja, hogy „különbség van a templom és az egyetem között”, rámutatva az akadémiai, tudományos munka és a gyakorlati, vallási élet közötti különbségre. Zombori válasza örvén Simén hosszú tanulmányt tett közzé a *Protestáns Tudományos Szemlében*²², amelyben a bibliakritika szellemében elemezte a református lelkész által használt textusokat, azt bizonyítva, hogy azokból nem igazolható a Szentháromság dogmája. A tanulmány bevezetőjében kifejtette, hogy bár a nyelvi megfogalmazás szintjén van különbség szószék és katedra között, a tartalom azonos kell, hogy legyen mindkettőben. Majd a tudomány és vallás közötti viszonyról a következőket írta: „... mind a tudomány, mind a vallás egy közös forrásból származnak. E forrás maga az isten (sic!). Ugyanis, isten magát az észből és anyagból egyesült világegyetemben nyilatkoztatja ki, szóval és tettel. (...) Én részemről nem látom e különbséget [t. i. a tudomány és a vallás között], sőt azt állítom, hogy a kettő egy. A vallás nem egyéb, mint a mindenség ismerete, annak isteni alkotója viszonyából tekintve; a tudomány sem egyéb a mindenség ismereténél, annak emberi magyarázója viszonyának szempontjából. Mind a vallás, mind a tudomány tehát oly ismeret, a melyet az ember elsajátít, csak hogy a vallásban az ember önmagának s minden dolognak eredetét tekint; a tudományban pedig a maga szellemét, mint az ő tudományának közvetlen forrását és tűzpontját veszi tekintetbe. Ha ez így van, akkor a vallás és tudomány nemcsak, hogy egyek; de egy helyen is laknak: az emberi észben, lélekben.”²³

²⁰ Szeremlei Samu: Könyvismertetés: *Orthodoxia és bigotteria a „korszerűség köpönyegében”*. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1869/32. 1012–1013.

²¹ Zombori Gedő: *Egy kis helyreigazítás*. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1869/37. 1163–1165.

²² Simén Domokos: Észrevételek Zombori Gedő úr „Korszerű e. beszédeire” és a Prot. e. és i. lap 37. számában megjelent „egy kis helyreigazításra”. (sic!) *Protestáns Tudományos Szemle*, 1869/23. 362–366.; 1869/24. 375–377.; 1869/25. 385–397.; 1869/26. 401–414.

²³ I. m. 365.

A következő esztendőben, ugyancsak a Protestáns Tudományos Szemlében, Kozma válaszolt²⁴ Simén tanulmányára. Nem értett egyet a teológiai tanár episztemológiai alapállásával, illetve kifejtette aggodalmát azzal kapcsolatban, hogy e tanulmány után az unitáriusokat még inkább az „ész-vallás” képviselőinek fogják tartani. Kozma szerint a vallás lényege a mottóként is megjelölt 1Kor 13-ban, azaz a szeretethimnuszban, pontosabban a hit, remény és szeretet hármasságában található. Ezt támasztja alá Szentábrahám Lombárd Mihály *Summa Theologiae Secundum Unitarios* című, a későbbiekben többször idézett munkája is, amely a keresztyéni kötelességek kútfejeként jelöli meg a páli gondolatban foglaltakat. Ezután a szeretetről, majd a hitről és reményről értekezve megállapította, hogy Jézus semmit sem tudott a tudományról, vallása mégis – érzelmi tisztasága miatt – „tökéletes volt”. Az emberi érzelem és gondolkodás között létezik kapcsolat, ám ez nem szükségszerű, a kettő egymás nélkül is létezhet. A tudomány hat a vallás fejlődésére, de annak tárgyát és kútfejét, valamint feladatát nem befolyásolhatja, mert azzal nem azonos. Sőt – folytatta Kozma – létezik istentagadó tudományos gondolkodás is. Hogyan egyeztethető össze emez a szükségképpen istenállító vallásossággal? – tette fel a kérdést, majd a hit, remény, szeretet hármasságának tárgyalásába kezdett.

A hitről megállapította, hogy vannak olyan megkérdőjelezhetetlen tételei, amelyek bizonyítása nem adatik meg az ember számára. Ennek ellenére Simén Istent a megismerhető valóság részének tartotta, amit még Kant sem mert megtenni: „Mindezek arra mutatnak, hogy az emberiség meggyőződésének mindig voltak s vannak ma is tárgyai, melyeknek bebizonyítására a tudomány nem képes s valószínűleg nem is lesz az soha, de azért azoktól menekedni sem nem óhajtunk, sem nem tudunk. Ilyenek a vallás leglényegesebb alkatrészei, mint isten, halhatatlanság stb. (...) mert bár Kant a vallást tisztán ethikai alapra igyekezett is fektetni: isten létét *a priori* a praktikai ész posztulátumának tekintette.”²⁵ Az értelem és tudomány képtelen a maga teljességében megragadni az igazságot, de ezt a szerepet betölti a hit. A kibontakozó hit következménye a remény, amely akkor ébred, amikor az ember belátja, hogy bár Istent a maga teljességében felfogni nem tudja, az egyetemes függés érzése révén mégis részesülhet a teljesség megtapasztalásában.

A hit és remény közötti kapcsolat bemutatása után Kozma történelmi fellevezetéssel folytatta. A tisztán érzelem-központú jézusi tanítást az első századok

²⁴ Kozma Ferencz: Párhuzam a vallás és a tudomány között. *Protestáns Tudományos Szemle*, 1870/2. 17–21.; 1870/3. 33–37.

²⁵ I. m. 20. Kiemelés Kozma Ferencről.

dogmatikai küzdelmei, valamint az egyház hatalmi törekvései elhomályosították, mindaddig, amíg Schleiermachernek sikerült újra megtalálni a kezdeti formát. Meglepő Kozma radikalizmusa e téren, hiszen a vallás velejét képező függés-érzést (Schleiermacher) nemcsak a tudománytól, hanem még egyházi és teológiai kötelekeitől is meg kívánja szabadítani. Egy sor szerzőt idéz, akik az álláspontját alátámasztják,²⁶ végül állítása nyomatékosításáért, miszerint tudománynak és vallásnak más forrása van, Jacobit idézi, aki szerint „a tudomány érdeke, hogy isten ne legyen,” ám – teszi hozzá – ennek ellenére „a vallásos kedély ellenállhatatlan hatalommal kényszerít *hinni* a megfoghatatlant”.²⁷

Kozma cikke januárban jelent meg, erre Simén márciusban válaszolt, terjedelmes és indokolatlanul támadó hangnemben megfogalmazott tanulmányban²⁸ Hangsúlyozta, hogy korábbi írásának nem a tudomány és vallás viszonya volt a tárgya, azt csupán bevezetőnek szánta. Kozmát „új Augustinusnak” nevezi, akinek tanulmányára így reflektál: „Ebben először is felhívja protestáns testvéreinket, hogy »ne azonosítsák az unitarizmust az én tanaimmal«, valószínűleg azért, mert én azt állítom, hogy a vallásos igazságokra, az isten létele bölcsesége (sic!) és szeretete megismerésére, az isten imadására és teljes elménkből való szeretésére nem egyedül a kedély, hanem az összes szellemi tehetségek közreműködése által lehet eljutni. Kozma úr pedig azt vitatja, hogy az összes szellemi tehetségeket magában foglaló ész vagy lélek, a mely által isten országának tagjai s az összes erkölcsi világ láncolatának egy-egy láncszeme vagyunk, csak Schopenhauer”.²⁹ Az írás első része szinte végig ebben a hangnemben folytatódik, amelyben szintén Szentábrahám *Summájára* apellálva támasztja alá saját nézőpontját. Ezután tér rá nézetei módszeresebb kifejtésére, amit Cornelis Willem Opzoomer (1821–1892) *Die Religion*-jából vett idézettel vezet be, ezt – némi sarkítással – a német protestáns teológia álláspontjaként mutatva be.

Ha a kedély az egyedüli forrás – mondja Simén – akkor nincs különbség a vallásformák és igazságok között, ám az „emberiség jobb része” mindig arra törekedett, hogy a tudomány és vallás közötti összhang révén egyre tisztábban fo-

²⁶ Fontosnak tartjuk legalább megemlíteni ezeket a szerzőket, ugyanis segíthetnek elhelyezni Kozma kora gondolati áramlatai között: Johann Gottfried von Herder, Joseph Parker, Schleiermacher, Wilhelm Martin Leberecht de Wette, Schenkel, Hase, David Friedrich Strauss, Charles Spurgeon.

²⁷ Kozma Ferencz: Párhuzam a vallás és a tudomány között. *Protestáns Tudományos Szemle*, 1870/3. 36.

²⁸ Simén Domokos: Összhang a vallás és tudomány között. *Protestáns Tudományos Szemle*, 1870/5. 75–80.; 1870/6. 81–89.; 1870/7. 97–103.

²⁹ I. m. 77–78.

galmazza meg az igazságot. Ebben a törekvésben segít a Szent Lélek, amely az ember lelkének legnemesebb sugallata. A vallási sokszínűség pontosan a különböző szinten álló, de fejlődő világot mutatja, amely fokról fokra jut el az egyre tisztuló igazsághoz. A vallási igazság szükségképpen a tudomány területén is igaz kell, hogy legyen és fordítva, ugyanis a vallás „istenről való ismeret; a tudomány: isten munkássága.” Ő is – akárcsak Kozma korábbi írásában – Channinget idézi: „Csak azt az embert tartjuk kegyesnek, aki gyakorlatilag isten erkölcsi tökélyeihez és kormányához alkalmazkodik; aki az által mutatja ki isten jótevéysége iránt való örömet, ha segíti és szereti felebarátját. Azt hisszük, hogy a vallásos melegséget csak akkor lehet becsülni, midőn oly léleknek a melege, a mely istent a hozzá való hasonlóságánál fogva érti meg, és midőn zavar helyett magasztosítja az értelmet, erősíti a lelkiismeretet és örömet áraszt a kötelességekre (Unitarian Christianity c. beszéd).”³⁰

Ismeret nélkül nincs érzés. Először ismerni kell Istent, hogy a róla szóló tudás jó érzést ébresszen bennünk, ez a tudás pedig maga a vallás, a tudomány pedig erre az alapra építve, fogalmazza meg azt, hogy Ő miképp uralkodik. Általásúaknak nevezi azokat, akik pusztán a kedélyre apellálva olyan dolgokat is a hit körébe emelnek, amelyek a józan értelemmel nem egyeznek, bár igazságtartalmukat a tudománynak lenne feladata felfedni. Ilyenek például a csodák, Krisztus szeplőtelen fogantatása, Szentháromság, vagy az eleve elrendelés. Ezeknek az igaz voltát a tudomány kellene először megállapítsa, és ha bizonyíthatatlanok, akkor nincs keresnivalójuk a vallásosságban sem.

Összegezve Simén gondolatait: a vallásos hit és a tudomány is a szellemi tehetségek körébe tartoznak, amelyek együttműködnek a minél tisztább igazság érdekében: „Az unitarismus és modern theologia az által győzte le a szélsőségeket, hogy a vallástól eldobta ama tételeket, amelyek nem a vallás tagjai, de egyzersmind a tudomány előtt sem állhatván meg, a tudomány embereit elidegenítve tartotta a vallástól. Kimutatta a valódi vallást, amely egyéb, mint tudása annak, hogy isten létezik, ő kormányozza az egész szellemi és anyagi világrendet, s hogy ez az isten bölcsesség, mindenhatóság és tökéletesség és gyermekeinek szerető édes atyja. Tanítja, hogy a kegyes érzés a kedély szózata ugyan, de e szózat az ismerő tehetségen alapul; mert az embernek előbb tudással kell bírni az isten lételéről s az ő jó tulajdonairól, s miután ezekről meggyőződött, csak azután ébreszti fel az ész a kedélyben az érzést e lény iránt, az érzés pedig csak azután indítja az akaratot annak szeretetére és imáadására.”³¹

³⁰ I. m. 97.

³¹ I. m. 101.

A *Szemle* júniusi számában Kozma válaszolt³² Simén előbb ismertetett cikkére. Oldalvágásoktól sem mentes feleletében először elismételte a vitát kirobbantó kérdést, majd kifejtette, hogy különbség van egy adott tárgy és az arról való tudomány között (pl. a csillag és a csillagászat, a föld és a földtan, vagy a teósz és a teológia között). Elismeri a tudomány szerepét, de csak mint tisztító, előmozdító, fejlesztő erőt fogadhatja el, ám a vallás alapja azonos marad a műveltség fokától függetlenül, s ez a forrás a „kedélyben” található. Más szavakkal, a vallásról való tudomány nem azonos magával a vallással: „Hihetem és hinnem is kell mindazt, amit tudok; de nem tudhatok mindent, amit hiszek.”³³ Tételeinek megfogalmazásában Schleiermacher gondolataira alapozott, amelyeket egy Schenkel-idézettel szemléltetett, mely szerint a vallásos érzés elszakíthatatlan, örök kapcsot teremt Isten és ember között, a vallással foglalkozó teológia (a tudomány) viszont alá van vetve a történelmi változásnak.

A polemikus, retorikai elemekkel és sarkításokkal színesített írást azzal fejezte be, hogy e tárgyban többet nem kíván szólni.

Simén végszava már júliusban megjelent, *A Kozma Ferenc úrral folytatott és a „Protestáns Tud. Szemlében” megjelent vita t. olvasójához*³⁴ címmel. Az írás hangulatából érződik, hogy – akárcsak Kozma – Simén is belefáradt a vagdalkozásba. Bevezetőjében elismételte, hogy Kozma kontextusukból kiragadott mondatokkal vitatkozott. Majd kifejtette, hogy sem Kantot, sem Schleiermachert nem tekinti a filozófia, illetve a teológia csúcsainak, akik után már ne lehetne többet s jobbat megfogalmazni. Kant is – írta Simén – több ponton tévedett, Fries például sokkal helyesebben tanít egyes kérdésekben. Ugyanígy Schleiermacher is átmenet a „supranaturalizmus” és a modern liberális teológia között. Egy-egy személy abszolút tekintélyként való kezelése helyett, Simén inkább a minden területen való haladásnak a híve, amely nem áll meg egyetlen rendszernél, hanem folyamatosan keresi a tisztábbat. Rosszindulatú félremagyarázásnak tartja Kozma eljárását, amikor elvitatja tőle a vallás és teológia közötti különbségtételt. A különbség nyilvánvalóan létezik, ám a kettő kútfeje, a vallásos kedély és az arról való módszeres és tudományos kutatás, azonos. Az ember a szellemi fejlődés csíráival születik, de sem a vallás, sem a tudomány nem tulajdona az embernek születésétől, hanem azt tanulással és tapasztalással sajátítja el. Ám mivel mind a tudomány, mind a vallás szellemi cselekvése az embernek, a kettőnek nem lehet

³² Kozma Ferencz: Viszhang Simén Domokos úr összhangjára. *Protestáns Tudományos Szemle*, 1870/15. 182–189.

³³ I. m. 184.

³⁴ *Protestáns Tudományos Szemle*, 1870/16. 199–202.

egymástól eltérő célja. Végül a maga részéről is lezártnak tekinti a vitát, nehezményezve azt, hogy Kozmát a személyes ellenszenv mozgatta gondolatai papírra vetésében.

Összefoglalás, következtetések

A tartalmi értelmezés előtt szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a személyeskedő hangnem egyik lehetséges magyarázata az a huzavona lehet, amely 1869-ben a kolozsvári eklézsia másodlelkészi állásának a betöltése körül alakult ki. A kolozsvári unitárius eklézsia és a Főtanács között 1857-ben megegyezés született arról, hogy a mindenkori másodlelkészi állást a legifjabb teológiai tanár töltsé be.³⁵ A kezdetben jól működő rendszer az 1860-as évek második felére egyre kevésbé felelt meg az egyházközségnek. Az egyetemi oktatók terhesnek érezték a lelkészi munkát, azt nem végezték jó szívvel, illetve nem voltak a legalkalmasabb szónokok. Az ügy orvoslása 1867-re tarthatatlanná vált: Benczédi Gergely és Nagy Lajos teológiai tanárok lemondtak a lelkészi állásról, ezt csak fokozta Ferencz József első lelkész elhúzódó betegeskedése. A kérdés megoldása érdekében az eklézsia beadvánnyal fordul a Főtanácshoz, ebben elpanaszolta a tanárok „rideg, atyafiságtalan”³⁶ viszonyulását a gyülekezet életéhez, s kérte az 1857-ben felállított rendszer módosítását úgy, hogy a másodlelkészi állást egy választott teológiai tanárral töltsék be, akinek megbízatása „életfogytiglan” tart. Hosszabb egyeztetés és bizottsági munka után végül a Főtanács, 1869-ben hozott határozatában, közölte, hogy kész módosítani az 1857-es protokollumot, sőt: „Ha az eklézsia választása Uzoni Gábor és Kozma Ferencz akademita pap és tanárjelöltek valamelyikére – mint a papságra és tanárságra képesültekre – esik, ez esetben az egyházi Főtanács beleegyezik abba: hogy a kolozsvári főtanodánknál ürességben levő tanárság felével, vagy féltanársággal (...) a választandó másod rendes pap megbízatik.”³⁷ Az egyházközségi választás 1869 júliusában Uzoni Gábort választotta meg rendes lelkészének, ennek következtében Kozmának Székelykeresztúrra kellett mennie.

A papválasztás helyzetét bonyolította az is, hogy Kozma, 1866-tól 1867 szeptemberében kezdődő peregrinációjáig, Ferencz József első pap kérésére látta el a kápláni feladatot, így joggal számíthatott arra, hogy az egyházközség lelké-

³⁵ *A Kolozsvári Unitária Eklézsia keblei tanácsának Jegyzőkönyve*, VII. kötet, 194–198, 1857/24-es pont

³⁶ Uo. X. kötet, 72., 1867/64-es pont.

³⁷ Uo. XI. kötet, 108–109., 1869/35-ös pont.

szévé választja. Feltételezhetjük, hogy a Kozma szempontjából kedvezőtlen ki-
menetelű papválasztásban szerepe lehetett az 1869-ig másodpapi feladatkört be-
töltő Simén Domokosnak is. Lehetséges, hogy éppen az ő közbenjárására az
egyházközség nem korábbi káplánját, hanem Uzoni Gábort választotta.

A személyeskedéstől sem mentes pengeváltás csupán parányi részlete volt a
liberális teológia 19. századi unitárius recepciójának, mégis rávilágít néhány fon-
tos tényre. Az első következtetés jellegű megállapításunk az, hogy az
unitarizmuson belül az 1870-es évekre a liberalizmus általánosan elfogadott esz-
merendszerré vált, felváltva – legalábbis a teológiaiailag művelt rétegben – a felvi-
lágosodás kori racionalizmust.³⁸

Bár Simén Domokos előszeretettel nevezi „orthodoxnak” Kozma Ferenczet,
ez a vád alaptalan. Kozma teológiai gondolkodása ugyancsak a liberális paradigma
keretei között mozog, sőt, ha „orthodoxia” alatt a nem unitárius kortársak
által használt fogalmat, azaz a tudományos eredmények ellenére, a keresztény
hitvallásokhoz és dogmatikai állításokhoz való ragaszkodást értjük, akkor a vád
még megalapozatlanabbá válik. Kozma (s vélhetőleg vele az unitárius többség)
gondolkodása nem ortodox, hanem *par excellence* liberális. A közöttük kialakuló
feszültség már a liberális paradigmán belüli vitát képezi le, azaz a schleiermacheri
és hegeli gondolkodás közötti különbséget. Hadd idézzük a kérdés megvilágítá-
sáért dr. Kovács Ödönt, aki *Vallásbölcselete* második kötetében így fogalmaz: „A
rationalismus, supranaturalismus és még divatosabb rationalis supranaturalismus
részint egyoldalú, részint határozatlan, ingadozó alkotásaival szemben állott a
schleiermacheri és *hegeli* irány, egymással is kölcsönösen a legélesebb ellentétet
képezve. (...) Egyik a vallás és keresztyénség ős kútfejébe, a kedély mélységébe
szállt alá, hogy onnan merített üde hittartalommal élénkítse meg a bágyadt val-
lásos szellemet; másik a bölcsészeti gondolkozás messzeható távcsövével igyeke-
zett behatolni a hagyományos hittani képzetek eredeti gondolati igazságába...”³⁹
Kovács Ödön, műve kiadásának évében, 1877-ben, már képes meglátni mindkét
nézet gyengeségeit, valamint a kettő közötti szintézis által létrejövő életképes te-
ológiai rendszer lehetőségét vázolni: „Nincs most a dogmatikusok között Hegel-
nek olyan követője, aki el ne ismerné és különösen ne hangsúlyozná a vallás és a
keresztyénség kedélyi oldalát, és azt, hogy a vallás egyik fő, vagy éppen legfőbb
jellemző tulajdona az istentől való teljes függés érzése; ellenben Schleiermacher
mindenik tanítványa vallja, hogy az istentől való teljes függés tudata együtt jár a

³⁸ A jövő feladata lesz kimutatni az átmenetet a felvilágosodás korától a racionalizmu-
son keresztül a liberalizmusig.

³⁹ Dr. Kovács Ödön: *A legujabb hittani rendszerek*. Budapest, 1879. 213.

véges világtól való szabadság érzésével, hogy a kegyes kedélyállapot vagy közvetlen hittudat minden nyilatkozatát az értelem által kell felfognunk, az értelem előtt is igazolnunk, egy összefüggő szerves világnézet keretébe illeszteni, a képzeteket fogalmakká kell emelnünk...”⁴⁰ Kérdés viszont, hogy e szintézis mennyire volt látható hét esztendővel korábban a magyar unitáriusok körében.

A bemutatott vitából talán látszik, hogy Kozma inkább a schleiermacheri irányzat felé hajlott, elfogadva a kedély primátusát, illetve a tudomány és vallás közötti „dualizmust”. Másfelől Simén elég határozottan hegeli elveket fogalmazott meg, amikor a hit és tudás, tudomány és vallás közös forrását és célját, azaz egyféle „monizmust” képviselt. Kozma szerint a vallásos érzületet nem kell tanulni. Mivel velünk született képességünk, csupán fel kell ismerni. Ez egyben azt is jelenti, hogy a vallásosság megnyilvánulásai, a legprimitívebbektől az összetettekig, gyökerüknél ugyanazt a tiszta függés-érzést hordozzák. A közöttük levő különbségek csupán felszínesek, a tudományos eredmények által feloldhatóak, és nem érintik a vallás alapját, sőt annak minél tisztább és teljesebb befogadását teszik lehetővé.

Ezzel szemben Simén szerint az ember csupán a szellemi készségek csírájával születik. Ezeknek a fejlesztése, azaz a tanulás és a tudományos kutatás által aztán mind tisztább képet nyer a transzcendenciáról. A vallásosság fokmérője pedig e tisztaság szintje és a világszemléleti koherencia. E logika mentén, a „primitív” vallások (és – egészíthetjük ki a kor általános liberális felfogásával – a kereszténységhez képest mindegyik az...) csökevényesek, hiszen az Igazságot nem fogalmazzák meg elég tisztán. Számára ez a különbség távolról sem felszínes, hanem fundamentális kérdés. A vallás csak azáltal fejlődik, ha az a tudományos eredmények tükrében önmagát folyamatos felülvizsgálásnak veti alá, annak érdekében, hogy mindazt, ami nem állja meg a helyét ez „ítélőszék” előtt, elvesse, így mind közelebb kerüljön a Szellem szintéziséhez.

Zárásképp idézzük Vári Albertet, aki 1912-ben a Simén Domokosról írott tanulmányában már nagyvonalúan a félreértés számlájára írja a vitát, s a két gondolati rendszer közötti különbséget így jellemzi: „Különben az érdekes és tanulságos vita nagyban hozzájárult annak a nézetnek a kialakulásához, hogy legjobb az a vallás, amely úgy az ész, mint a szív igényeit kielégíti.”⁴¹

⁴⁰ I. m. 214.

⁴¹ Vári Albert: *Simén Domokos*. Keresztény Magvető, 1912/5. 260.

A népköltő Tiboldi István és konfliktusai a helyi társadalomban

Dolgozatomban Tiboldi István – egy, a 19. században élt székelyföldi unitárius tanító – népköltői szerepkörével és ezzel összefüggésben a helyi társadalomban betöltött helyével kívánok foglalkozni. Vele a korábbiakban elsősorban mint a Vadrózsák folklórgyűjtőjével foglalkoztam², azonban úgy vélem, mindenképpen releváns a népköltő szerepből is megközelíteni az életművet azért is, mivel a korban e két tevékenység (vagyis a költői és a gyűjtői) nem különült el határozottan. A 19. századi falusi értelmiség feladatai közé ugyanolyan természetességgel tartozhatott a gyűjtőmunka, melyet a püspök vagy más, rangban, műveltségben felette álló személy kérésére (avagy saját kedvére) végzett, mint a gyermekeknek karácsonyra vagy uraknak névnapra írt költemények írása.

A következőkben előbb bemutatom a korabeli recepció Tiboldi-képét, amiből láthatóvá válik, hogy milyen (költői) feladatoknak kellett megfelelnie tanítóként a faluban, majd a helyi társadalomban költészete kapcsán kialakult konfliktusát mutatom be, s végül a feltárt adatokat kísérel meg értelmezni.

Tiboldi István tanító-népköltő és a korabeli recepció

Tiboldi szegény földműves családban született Szentmiklóson 1793-ban, első iskoláját a közeli Siménfalván végezte, ahol tanítója, Bodor János ismerte fel a gyermek tehetségét, s beszélte rá a szülőket, hogy taníttassák tovább fiukat. Tiboldi a székelykeresztúri algimnázium, majd a kolozsvári Unitárius Kollégium elvégzése után Tordán lett szenior, s innen került 1819-ben Szentgericére, a Nyárad-mente egyik legnagyobb unitárius egyházközségébe iskolamesternek. Itt 25

¹ Szakál Anna a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskolájának és a budapesti ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának (Magyar és összehasonlító folklorisztika doktori program) hallgatója.

² Vö. Szakál Anna: A folklórgyűjtő Tiboldi kéziratok anyaga és folklorisztikai értékelése. In *Voigtloristica. Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére*. Szerk. Filkó Veronika, Kóhalmy Nóra, Smid Bernadett, Budapest, 2010, ELTE BTK Folklore Tanszék. 38–61.

évig, 1844-ig tanított, amikor Szentmiklóstra költözve az ottani és a két Kede gyermekeinek lett tanítója 1880-ban bekövetkezett haláláig.³

Tiboldit életében ketten méltatták, összesen négy alkalommal. Az első három írás⁴ Réthi Lajostól⁵ származik, aki először 1867-ben, illetve 1868-ban a *Székely Közlöny*ben tett említést Tiboldiról, majd szintén 1868-ban a *Vasárnapi Ujság*ban jelent meg egy kétoldalas, fényképes írás az ő tollából. A *Székely Közlöny*ben megjelent cikkek tulajdonképpen nem kifejezetten Tiboldi méltatására íródtak, inkább csak a közölt művek Réthihez való eljutásának módját voltak hivatva – a szövegközlésen túl – elmesélni. Így például a *Bolond Bandi dohányt ültet álmában...* kezdetű Tiboldi-költemény közlése elé bevezetőként Réthi az alábbi történetet írja le:

„Egyszer csak kivesz az én vendégem oldalzsebéből egy árkus írást s azt kérdi: »ismerem-e Tiboldit?« Már ki ne ismerné itt a Székelyországban a mi jó öreg bátyánkat, a mi kedves mesemondónkat, kit az Isten tartson meg ott Kis-Kedében sokáig, erőben, egészségben! »Na hát ezt az írást Tiboldi hagyta nálam a múlt szüretkor; elhoztam, hogyha érdemes, tegyük belé a székely ujságba.« Rápillantottam a papirosra s jóízűt mosolyodtam már csak a címre is, melyet békétűrő olvasóm odafenn láthatsz: »Bolond Bandi dohányt ültet álmában / S azért furcsán meglakol a csárdában.« Egy mulatságos, versbe szedett história volt kezemen, azzal a jó öreg írással, melynek minden betűje külön-külön kiformalva: oly tiszta, egyszerű, kerek, mint a mi Tiboldi bátyánk egész belseje; pápaszem nélkül is elolvashatja azt akárki. Bezzeg! nincs az ugy össze-vissza handázva, mint a hogy a mai fiatalság szokott írni. A versek ugyan meg-megdöccennek s nem gördülnek oly szépen, mint – teszem – Arany Jánoséi, de kedélyes vidámság sugár-

³ Tiboldi István levele Simén Domokosnak, Kis Kede, 1876. jún. 6. a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtára (a továbbiakban: RAKK), MsU. 1018/A; ehhez a levélhez csatlakozik Tiboldi István önéletírása is.

⁴ Réthi Lajos: Tiboldi bátyám, Székelyország Ezopusa. *Székely Közlöny*, 1867/4. 27–28.; Uő: Bolond Bandi története. *Székely Közlöny*, 1868/20. 161–162.; Uő: Tiboldi István. *Vasárnapi Ujság*, 1868/23. 269–270.

⁵ Réthi Lajos (Erdő-Csinád, 1840 – ?) 1859–1861 közt Kolozsváron tanított teológiát, majd gimnáziumi tanítóként működött egy évig, 1862-től br. Kemény Endre nevelője lett, 1865-től az irodalomnak kívánta szentelni az életét, és megalapította a *Növendékek Lapját*, amely azonban támogatás hiányában háromnegyed év múlva megszűnt. Utána ismét nevelő, majd 1867-ben Pestre költözve a *Vasárnapi Ujság* munkatársa lett. 1869-től királyi tanfelügyelőként dolgozott, 1873-tól Hunyad megyében tanfelügyelő, ahol a társadalmi élet fontos alakjává is vált. Megalapította a *Hunyad* című hetilapot, és az EMKE Hunyad megyei választmányának elnöke lett. (Kelemen Miklós: Unitárius kislexikon. Budapest, 1999, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége.)

zik belőlük, miként Tiboldi bátyánk minden munkájából. – Bizony kiadjuk ezt – mondtam – jó az eféle pipaszó mellett, búkergetőnek.”⁶

Hogy Réthi Lajos pontosan milyen kapcsolatban állt Tiboldival, nem tudjuk, azonban annyi bizonyos, hogy írásaival csak 1865 után ismerkedett meg, az első személyes találkozóra pedig 1866 nyarán került sor, egy véletlen folytán.

„1865-ben alapítottam a *Növendékek Lapját*. Más jelesek közt a köztisztelő Kriza püspököt is fölkértem lapom támogatására. Mindjárt is átadott egy egész köteg kéziratot; azt mondá: Tiboldi meséi,⁷ Tiboldi! Rémllett, mintha ösmerném e nevet, de nem tudtam honnan. Elég az hozzá, kedvetlenül léptem ki a főtisztelendő úrtól. Gondolám, csak le akar rázni nyakáról, azért adta ide ezt a ki tudja mit. Hanem kedvetlenségem nem várt meglepetésre változott, mikor haza menve forgatni kezdém a könyvet és minden nyomon eredeti egészséges észjárásra ösmertem. Nem akartam hinni, hogy a mai kor embere írhatta volna e meséket, oly szűz gondolatok, oly mesterkéletlen észjárás és annyi természetes erő! És a mi még fokozta gyönyörömet: egészen otthon érezhetém magam e mesék világában, minden igazsága a székely föld életéből merítve, minden ötletén székely jelleg. [...] Tiboldi bátyám munkáit⁸ pedig még egy tisztelet példánnyal sem tudtam megköszönni, mert tartózkodási helyének nem juthaték nyomába. A múlt nyáron a korondi fürdön egyszer figyelmeztetett valaki, hogy »Tiboldi itt van!« Mindjárt siettem felkeresni, és találják ki, hol találtam meg! A kút körül egy padon; körülötte egy csoport egyszerű székely atyafi; azoknak magyarázta »a világ dolgát«”⁹

A másik, Tiboldi Istvánról még életében (1879) megjelent írás¹⁰ szerzője a neves történész, Jakab Elek¹¹ volt, aki számos szállal kötődött Tiboldihoz. Gyer-

⁶ Réthi Lajos: Bolond Bandi története. *Székely Közlöny*, 1868/20. 161.

⁷ Itt – a későbbi közlések tanúsága és általában a mese műfajának ekkor szokásos megnevezése alapján – egyértelműen Tiboldi maga költötte meséiről van szó, nem pedig a nép körében gyűjtött tündérregékről. Később ezek a mesék jelentek meg Mészáros József *Adomák és tanítómesék* című kötetében (Bukarest, 1988, Kriterion.)

⁸ Réthi több helyütt jelentetett meg darabokat Tiboldi műveiből, minden esetben feltüntetve a szerző nevét. (vö. többek között: *Székely Közlöny* 1867/13. 102., 1867/32. 252–253., 1867/40. 318., 1868/1. 5., 1868/20. 162., 1868/24. 193., 1868/25. 201., 1868/29. 236., 1868/30. 243–244.)

⁹ Réthi 1867/4. 27.

¹⁰ Jakab Elek: Élet és neveléstörténeti rajz. Tiboldi István. *Néptanítók Lapja* 1879/19. 413–416., illetve 1879/20. 432–435.

¹¹ Jakab Elek (Szentgerice, 1820 – Budapest, 1897) az MTA és az Astra rendes tagja, a British and Foreign Unitarian Association levelező tagja volt. 1841–1848-ig az erdélyi királyi kincstár hivatalnoka volt Szebenben. Részt vett az 1848-as szabadságharcban (had-

mekként tanítványa volt Szentgericén (1826 és 1829 között), majd ő volt az, aki Tiboldit versei összegyűjtésére¹² biztatta, aki számos kéziratát bírta, és aki Kriza számára megbízta a népköltési gyűjtéssel.¹³

„Felszollitást vettem vala Kolozsvárról M. Jakab Elek úrtól, hogy szedjem rendbe minden Karácsonra irt verseimet több más irományaimmal együtt, hogy valamelyik tanódánk könyvtára számára legyen meg haltam után, én ezért rendbe hozva leírák mintegy 36 iven ’s bekötve elküldém Tisztelendő Kriza János Püspök urnak, ki úgy értesite beccses levelében, hogy beteszi a főtanóda könyvtárába. Áadtam vala a Tisztelendő Püspök urnak a Korondi fürdön Eredeti meséimet is az Epigrammokkal együt ’s nem tudom mikép történt, hogy Réthi Lajos úr mint a Vasárnapi ujságban ír, mind a vers kötet kezénél vagyon mind pedig a meseim Pesten, kedvetlenül jó nekem ha vissza nem kerültek Kolozsvárra az illető könyvtárba.”¹⁴

A feldolgozott forrásokból kibontakozó egykorú recepció elsősorban arra ad választ, hogy milyen embernek ismerték meg Tiboldit a cikkek szerzői, milyen szerepet töltött be faluja társadalmában mint költő és mint néptanító. Réthi Lajos azt írja Tiboldiról, hogy olyan tanító volt, aki örömét nem a munkáján kívül kereste, hanem a nép felemelése, jobbítása volt a célja.¹⁵ Tiboldiról mint iskolamesterről részletesebben Jakab Elek emlékezik meg már idézett írásában, s a legtöbbet talán azzal a kijelentésével árul el róla, hogy „Szent-Gericzén egyetlen fiú és leány sem volt Tiboldi korában, a ki írni, olvasni, számolni s énekelni nem

nagy, főhadnagy, majd századosi rangban), Világos után 1850 áprilisáig a szebeni várbörtönben raboskodott, majd 1854-ig Szentgericére internálták. 1854-től Kolozsváron élt. és történeti kutatásokat végzett. 1863-tól az erdélyi főkormányiszéki levéltár aligazgatója, 1867-től főigazgatója, 1875-től a Magyar Országos Levéltár allevéltárnoka, majd 1893-tól levéltárnoka lett. 1875-től többévi munkával rendezte az MTA levéltárát. Legismertebb műve: *Kolozsvár története I–III.* (Budapest, 1870–1888) (Kelemen 1999.)

¹² Tiboldi István levele Simén Domokosnak, Kis Kede, 1876. jún. 6. Román Akadémia Kolozsvári Könyvtára (a továbbiakban: RAKK; a rövidítés nem hivatalos, mivel a könyvtárnak csak román elnevezése van: Biblioteca Academiei Română Filiala Cluj-Napoca) MsU. 1018/A.

¹³ Annak ellenére, hogy biztosan váltottak leveleket is, ebből semmi sem maradt fent (vagy eddig nem sikerült nyomára bukkanni). Jakab Elek 1879-es cikkében említi, hogy: „Leveleim is vannak tőle kolozsvári házamnál s nekem is az ő birtokában, a mik ezt [ti. a gyűjtésre való biztatást és annak teljesítését] igazolják, s én 3-4-5 forintoként mindannyiért elküldöttem a dijt.” (Jakab 1879/20. 434.)

¹⁴ Tiboldi István levele Simén Domokosnak, Kis Kede, 1876. jún. 6. RAKK, MsU. 1018/A

¹⁵ Réthi 1868/23. 269.

tudott volna. Pedig akkor az iskolabajarást rendelő törvény csak a Tiboldi lelkiismeretében élt”.¹⁶

Jakab Elek visszaemlékezése szerint Tiboldi nevelni szerette volna a gyermekeket és a felnőtteket egyaránt. Az iskolában karácsonyra verset adott a gyermekeknek, amit azok megtanulva kántálni jártak. Érettebb fiúk és lányok számára Tiboldi párverseket írt, amelyeket ők „veszekedő verseknek” neveztek. Ezek valamely erkölcsi elvet, polgári erényt dicsőítettek, vagy valamilyen társadalmi bűnt vagy egyéni hibát ostromoztak. Így például az egyik dicsérte az iskolát, a másik gyalázta, mint amely az ifjakat szabadságukban korlátozza, az egyik dicsérte a bort és vidámságot, a másik a vizet, a józanságot, és megróttta a részegeskedést, az egyik magasztalta a házasságot, a másik a nőtlenséget. Írt kifejezetten lányoknak párverseket a testi szépségről s a kitűnő lelki tehetségekről, a bőbeszédűségről s a csendes hallgató természet előnyeiről.

„Tiboldinak valódi hivatása volt a költészetre, kivált a víg és elmésre. Verseiben gondolat volt s szép eszmék, élcz és nemes humor, játsziság és megkapó fordulatok, verselése könnyű, szépen folyó, népies, nyelve és rhythmusa magyaros. A nép rendkívül szerette őt ezért. A karácsoni ünnep kettős ünnep volt éppen a versekért, mik az egész falut vidám hangulatban tartották. Mindenki ez vagy amaz fiúnak verséről beszélt. Némelyikből egész vers-szakokat tudtak; megragadt szépségek vagy eredetiségök a fogékony elmékben. Néha egy-egy gyakorlatti igazságot vagy korholt hibát szájról szájra adott a nép”¹⁷ – írta egykori tanítványa, Jakab Elek.

Réthy Lajos szerint Tiboldi minden cselekedetében azon volt, hogy a népet jobbita, példát állítson nekik, hogy akár adomában, akár tanítómesében, akár gyermekek elszavalta párversekben irányt mutasson. „Nem olyan iskolamester volt, a minő igen sok van: hogy robot gyanánt örölje le óráit és pályája örömét csupán a szünidőben találja. Ő beleélte magát teljesen egyszerű helyzetébe, és működése jutalmát nem keresé kívül azon. Ismerte a népnek minden fogalmát, igen élete körülményeit, és javítani, emelni akarván értelmöket, onnan indult ki, az ők világokból.”¹⁸

Jakab Elek kiemelte, hogy Tiboldi, bár kaphatott volna magasabb állást is, nem vágyott rá, mert ő nem az az ember volt, akire igaz lett volna, mint sok száz

¹⁶ Jakab 1879/19. 415.

¹⁷ Uo. 416.

¹⁸ Réthy 1868/23. 269.

társára, hogy „quem dii odere, paedagogum facere – a kit gyűlöltek isteni, tanítónak szokták tenni. Ő boldog volt iskolájában, büszke tanítványaira.”¹⁹

Tiboldi jól ismerte az embereket, s nemcsak az egyszerű falusiak szerették, de a módosabb gazdák is. „Nyári iskolát nem tartott, hanem bejárta gyalog, egy pálczával, kék zsebkendőjébe pár fehérneművel a szomszédos Korond és Homoród fürdőhelyeket, sőt sorban az egész Székelyföldet, a nép egyszerű hajléka s a nemesség palotái nyitva voltak a tisztelt s országszerte ismert híres néptanító előtt”.²⁰ Tanítói híre is messze elterjedt s úgy a módosabb gazdák, mint a meszszebb lakó, de „józan értelmű székelyek” is hozzá vitték a gyermekeket iskolába.²¹

A visszaemlékezések szerint Tiboldi a nép között élt, ismerte annak szokásait, viseletét, életmódját, erkölcsét – ismerte és őrizte.²² Közkedvelt alakja volt a falu társadalmának, névnapok, disznótorok, lakodalmi vigasságok nemigen történhettek nélküle, „s ő, mint nőtlen ember, kit nem kötöttek le a családi élet gondjai, mindenütt megjelent, mint hangadó, vidámság keltő, nélkülözhetetlen né vált”.²³ Máskor Tiboldi falugyűlésekbe járt, ahol tréfás versekkel és társalgással vidította, okította a népet.²⁴ Ürmösi leírása szerint örömmel látogatta a köri közgyűléseket s mindennemű társas összejöveteleket, amelyeknek kedves vendége volt „soha el nem hagyó vidám kedélyhangulata s kifogyhatatlan humoru adomái miatt”.²⁵ Mikor pedig arra volt szükség, könnyedén írt lakodalmi és sírverseket, koporsófeliratokat, halotti búcsúztatókat, főként pedig névnap verseket. Jakab Elek így emlékezik meg erről:

„Mester volt Tiboldi az alkalmi versek írásában is, írt: lakodalmi és sírverseket, koporsó feliratokat, halotti búcsúztatókat, főként pedig névnap verseket. A vidéki urak kérve kérték magukhoz névnapjokon, a kiket ilyenkor igen mulattató, elmés versekkel lepett meg; versben mondott csinos pohárköszöntőket s élceivel és kifogyhatatlan adomáival mulattatni képes volt a leguribb társaságokat is. Oly kész volt adomázásra, hogy bár mi tárgyról tudott egyet vagy többet

¹⁹ Jakab 1879/20. 435.

²⁰ Jakab 1879/19. 413.

²¹ Vö. Réthi 1868/23. 270.

²² Marossy Márton egyenesen úgy vélte, hogy a veszekedő versei, melyek ma is „közszájon forognak [...] rögzítették meg hosszasan a régi népszokásokat, lakodalmi szertartásokat, amelyek sajnos a Tiboldi verseinek elfelejtésével kezdik kivetkőzni régi szép formájukat.” Tiboldi István mint népköltő. *Unitárius Egyház*, 1928. október 15., melléklet. 93.

²³ Marossy Márton: Tiboldi István mint népköltő. *Unitárius Egyház*, 1928. október 15., melléklet. 92.

²⁴ Vö. Réthi 1868/23. 270.

²⁵ Ürmösi Kálmán: Tiboldi István. *Keresztény Magvető*, 1881/4. 230.

mondani. Például: mondjon mesturam adomát a pokolról, a kigyóról, az angyalról – kértük s rögtön kész volt szebbnél-szebb adomával mindenikről. Gyalakuti gróf Lázár Jánossal történt egy alkalommal, hogy egyik poesis kedvelő barátja versben köszöntötte nevenapját, itt-ott a tréfa közé élczeteket is vegyítve füszerül. A gróf kedvesen vette, de elhatározta, hogy visszafelel rá s tréfát és élczet viszonzoz. Magához hívatta Tiboldit, átadta a köszöntő verset, akaratát megmondta s az egy hét alatt oly választ irt rá vissza, melyet a gróf nem tudott eléggé bámulni; megajándékozta őt uriasan. Mikor egy nagy ebéd alkalmával a grófi asztalnál elolvasták, az egész közönség lelkes vidámságban tört ki, éltették a szerencsés verselőt s megtapsolták szép elmejárását. E vers évtizedekig járt ajakról ajakra Marosszéken s némely helyen maig fenmaradt aristocrat körökben.”²⁶

Réthy Lajos összegző értékelése szerint: „Nehéz volna meghatározni, hogy Tiboldi tanító volt-e inkább vagy költő. Ő mindkét foglalkozást egész odaadással gyakorolja és egy célra irányozza: tanítja a népet, annak írja költeményeit is. Valóban, ha választott pályája szerint nem is lett volna népnevelővé, a nép számára irt és kéziratilag legalább nagyon elterjedt művei a nép tanítójává tennék.”²⁷

Tiboldi Istvánról és műveiről halála után is jelentek meg szórványosan írások, megemlékezések. 1881-ben Ürmösi Kálmán²⁸ szentgericei unitárius lelkész – aki Tiboldi felett a sírbeszédet is tartotta – közölte a *Keresztény Magvető*ben egy terjedelmesebb írást.²⁹ Bartók Endre³⁰ kedei lelkész az egyházközség életéről írva szűkszavúan szót ejtett Tiboldiról is.³¹ Azonban a pusztá említésnél fontosabb, hogy Bartók Endre az, akit Kanyaró Ferenc³² 1903-as és 1907-es *Keresztény*

²⁶ Jakab 1879/19. 433.

²⁷ Réthy 1868/23. 270.

²⁸ Ürmösi Kálmán (Korond, 1847 – Kolozsvár, 1923) unitárius lelkész volt 1872-től Tarcsafalván, 1878-tól Siménfalván és 1882-től Szentgericén. A *Keresztény Magvető*nek és az *Unitárius Közlöny*nek rendes munkatársa volt. (Kelemen 1999. 175.)

²⁹ Ürmösi 1881/4. 228–236.

³⁰ Bartók Endre (? , 1853 – ?, 1915) 1884-től Kedében végzett lelkészi szolgálatot. (Kelemen 1999. 23.)

³¹ Bartók Endre: A kedei unitárius egyház rövid története. *Unitárius Közlöny*, 1900/1. 362–367.

³² Kanyaró Ferenc (Torda, 1859 – Kolozsvár, 1910) tanár, egyháztörténeti író. 1891-től tanított Kolozsváron és a kollégiumi könyvtár vezetője volt. Merész tollú irodalmár volt, aki írt a *Keresztény Magvető*be, az *Erdélyi Múzeumba*, a *Regelő Hétbe*, a *Magyar Könyvszemlébe*, az *Egyetemes Philologiai Közlönybe*, a *Koszorúba*, a *Magyar Nyelvőrbe* és az *Irodalmi Közleményekbe*. (Kelemen 1999.)

Magvetőbeli írásában³³ mint a Tiboldi-kéziratok őrzőjét nevezett meg. 1910-ben Benedek Elek verset írt Tiboldi emlékére.³⁴ Ezután 1928-ban a Dávid Ferenc Egylet Tiboldi-emlékünnepelet rendezett, melynek teljes szövegét közölte a Székelykeresztúron megjelenő *Unitárius Egyház*.³⁵ 1936-ban Jósza János a *Hargitaváralja* című folyóiratban méltatta.³⁶ Ezt követően újabb alkalmat nyújtott a megemlékezésre, mikor 1939-ben Tiboldi sírjára követ állítottak – ekkor és 1943-ban (a költő születésének 150. évfordulóján) Báró József³⁷ szavalta el egy-egy Tiboldit dicsérő versét.³⁸

Ezek a megemlékezések abban különböznek a két, életében megjelent írástól, hogy szerzőikről nem tudhatjuk biztosan, hogy csak műveivel vagy vele is találkoztak-e. Vannak személyek (például Ürmösi Kálmán), akiről feltehető, hogy ismerték Tiboldit, azonban e későbbi megemlékezőkkel való találkozásoknak, kapcsolatoknak semmilyen írásos nyoma nem maradt. Különbség még az is emellett (vagy éppen ebből következően), hogy ők már valamivel távolabbról tekintenek Tiboldi pályájára (mint befejezett, lezárt műre), s így az ő megfogalmazásukban hangsúlyosabbá válik a szentgericei konfliktusa is.

³³ Kanyaró Ferenc: Tiboldi búcsú-levele Szentgericzen. *Keresztény Magvető*, 1903/1. 158–159.; c. n. [Egyháztörténelmi adatok CLVIII.] *Keresztény Magvető*, 1905/2. 92–93.

³⁴ Benedek Elek: A vén mester. *Unitárius Közlöny*, 1900/1. 16–18.

³⁵ Marossy 1928. 91–94.

³⁶ <http://pantheon.unitarius-halo.net/pantheon/tiboldiistvan.htm> (letöltve: 2016. február 12.)

³⁷ Báró József (? – ?) unitárius lelkész Városfalván, azonos nevű fia szintén unitárius lelkész lett. A vers: Ének Tiboldi Istvánról. *Unitárius Közlöny* 1939/11. 215., illetve a vers szövege legépelve megtalálható Kolozsváron a MUEGYL-ban, a Mészáros József-hagyatékban.

³⁸ Ilyen, megemlékező jellegű értékelésre került még sor 1993-ban, születésének 200. évfordulóján (Dr. Molnár István: Tiboldi Istvánról születésének 200. Évfordulóján. *Keresztény Magvető*. 1993/2. 97–106., a tanulmány számba vette az egykorú recepciót), s 2003-ban, amikor ez alkalomból kötet is megjelent (*Tiboldi István (1793–1880) Szentgerice 1819–1844*). 1993-ban emléktáblát helyeztek el a két Kede közötti dombon álló templom falán. A tábla szövege: TIBOLDI ISTVÁN / iskolamester / 1793–1993. Majd 1996-ban létrejött Szentgericén a Tiboldi Alapítvány, mellyel Tiboldi egyértelműen részévé vált egy lokális kánonnak, amely költőként, iskolamesterként jelölte ki meghatározó helyét a társadalomban. (vö. <http://kulturalis.adatbank.transindex.ro/index.php?a=r&id=1388>, letöltve: 2016. július 1.) Az Alapítvány amellett, hogy a falu életének modernizálására törekszik, többek között Tiboldi-vetélkedőt is rendez, melyen Marosvásárhelytől Szabédig vesznek részt gyermekek. S itt, ebben a közegben a Tiboldiról való diskurzus arról a Tiboldiról beszél, aki példájával segíthet, hogy erősödjön a közösség megtartó ereje, az emberek lokális identitása.

A néptanító-versifikátor konfliktusai a helyi társadalomban

Hiába töltött tehát be – ahogy láttuk – Tiboldi fontos szerepet a falu társadalmában, hol költői műveivel, hol bizonyos tetteivel vívta ki az ironikus humorára kevésbé nyitott falubeliek rosszallását. E konfliktusokat egykorú méltatói nem emelik ki, ám ezek egy része mégis rekonstruálható.

Többek között akadtak gondjai az iskolai büntetések miatt is, ahogyan azt kéziratot verseskötetének³⁹ versei elé írt – kissé verseit, tetteit is magyarázó – *Előzmény a versezetre* című bevezetőjében említi. (Tiboldiról szólva talán ezért tért ki külön Jakab Elek is a fegyelmezés-büntetés kérdéskörére, amelyben discsérte nevelői munkája mellett Tiboldinak a kor változásaihoz való alkalmazkodni tudását is.⁴⁰)

Marossy Márton unitárius lelkész a népköltő esetével példázta azt, hogy miként üldözhetnek el valakit annak ellenére, hogy annyi barátja-tisztelője van a faluban, mint amennyi Tiboldinak akadt. Bizony, a falubeli sértődésekhez vezető csipkelődő-gúnyos megjegyzések nem voltak idegenek Tibolditól. „Azt mondják, az az igazi prófétai lélek, aki népének erényeit nagyon tudja szeretni, de hibáit is élesen tudja ostorozni. Tiboldi az emberek lelkének hibáit, fogyatkozásait nagyon éles szemmel nézte meg, s akit ő egyszer éles humorával pellengérré állított, az meg volt semmisítve. Az ilyen eseteket neki nem tudták soha megbocsátani. – Bíróválasztás volt a faluban, s az új bíró feszesen lépeget végig az utcán, ahol szembe találkozik Tiboldival. Tiboldi hozzácsatlakozik és beszélni kezd arról, hogy mennyi okosságot, bölcsességet kíván a bírói állás és hogy bölcsen vá-

³⁹ Három ilyen kötete maradt fenn, jelenleg az egyik az MTA Könyvtárának Kézirattárában (jelzete: RUI 8r 41), a másik kettő a Teleki–Bolyai Könyvtárban (jelzete: MS 0663/1, 2) található.

⁴⁰ „A fegyelem szigorú volt. A ki hibázott, [Tiboldi] nevén megszólította s csendességre intette, oly hathatósan, hogy ritkán maradt foganat nélkül. A kik álmosak voltak, s olvasás- vagy tanulásközben [!] elszunnyadtak, kétszer-háromszor megszólította. Rendesen latinul szólt, hogy a nyelvhez inkább szokjék fülünk. Ha valamelyik túlságosan álmos volt, midőn sűrűbben kezdett bólintgatni, hosszú szárú pipáját halkan fejére eresztette: a fiú szeme bezzeg felpattant, nem tudta honnan s mi érte – többé nem jött álom a szemére. Az olvasó képzelje magát ötven évvel régebbi időkbe vissza, különben ítélete téves lesz. A francia második forradalom s 1834 után ez lassanként kezdett változni: a latin nyelvet az anyanyelv, a korbácsot szelíd, humanus bánás, a szóval való éles dorgálást, atyai nyájvas rábírás és édesgetés váltotta fel. S Tiboldi a mily szigorú volt a régi fegyelem fenntartásában, az idők és erkölcsök szelídlésével oly készségesen hódolt a nevelési és oktatási új elveknek. A szent-gericzei népiskola a nemzeti irányú reformokban is első volt, mint előbb a latin humaniorákban.” (Jakab 1879. 414–415.)

lasztott a falu népe. Az új bírót hizlalják e szavak, majd áradozni kezd, dicséri saját eszét, tudását, rátermettségét stb. Közben egy targoncás kis szekérbe fogott számmal feléjük közeledik egy ember. Tiboldi meghajtja magát a szamár felé és nagyot köszön. Kérdést nem vár, hanem így magyaráz tovább. »Most már mindenkinek köszönni kell ezután, mert ki tudja, nem-e ezt fogják jövőben megválasztani bírónak.« Tiboldi továbbment, de a bíró esküdt ellenséggként hordozta humorának e nyilat keblében.”⁴¹

A legjelentősebb konfliktust azonban Tiboldinak 1841-ben kiadott *Bacchus Szent gerlicei útazása*⁴² című műve váltotta ki, melyben a különböző emberi hibákat, fonákságokat finom gúnnyal jelenítette meg. Mészáros József megítélése szerint: „a költői cél a szórakoztatáson-mulattatáson kívül a szentgericei bor dicsőítése, hírnevének emelése volt. Valódi székel humorral írja le a 36 bortermő hegyet, az ott termő boroknak jó és rossz tulajdonságait, illetve hatásait egymásik lakosra. Bacchus körbejárja a falut, a szőlőhegyeket, a falu népével együtt iszik, s az áldott nedűtől megnyílnak az ajkak, kifecseggve sok-sok titkot, intimítást, tréfás kalandot. Felszínre kerülnek különböző családok vitái, férfiak-nők közötti ismeretségek, a társas életben előforduló fonákságok. Műveiben nem volt személyeskedő célzatosság, nem kívánt bántani senkit, mégis sokan megharagudtak a szókimondó költőre – magukra ismervé a satíra élében –, s az ebből keletkezett torzsalkodás megkeserítette az addig közkedveltségben élő mester életét.”⁴³ Bár Tiboldi betegségére hivatkozott, ám valójában ez a vers és a megromlott közhangulat volt az, ami miatt végül 25 évi tanítóskodás után távozni kényszerült Szentgericéről.

Erről az esetről Jakab Elek és Réthi nem emlékeztek meg, Ürmösi Kálmán azonban már (2 évvel Jakab Elek cikke és 1 évvel Tiboldi halála után) hosszan írt róla. Elmondta, hogy a mű az 1834-es híres bortermő évben született, s hogy „Tiboldinak Szentgericéről való idő előtti eljövételére köztudomás szerint, betegeskedésén kívül, e műnek is nagy befolyása volt. Miért? Mert az emberek az igazmondást nem tűrhetik”⁴⁴ – írta Ürmösi, s néhány olyan részt idézett a műből, ami bántotta a falubelieket akkoriban. Hozzátette azt is, hogy ezek életből vett

⁴¹ Marossy 1928. 92.

⁴² Ez Tiboldi egyetlen olyan műve, mely életében megjelent. Egy példányban megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban (jelzete: 820.808), pontos adatai: *Bacchus Szent gerlicei útazása*. Írta Tiboldi István Szent gerlicei iskolatanító 1834. Maros Vásárhelyen. Nyomatott a ref. főiskola' betűivel Felső-Visti Kali Siméon által 1841-ben.

⁴³ Mészáros József: Előszó. In Tiboldi István: *Bacchus Szent Gericej útazása*. é. n., h. n.

⁴⁴ Ürmösi Kálmán: Tiboldi István. *Keresztény Magvető*, 1881/4. 228–236.

személyek és történetek voltak, melyeket a közösségben könnyen be tudtak azonosítani, s így nem meglepő módon sértettek egyes megverselteket.

„Nyárban szánnal indult a sokadalomba,
Búza helyett lisztet vitt volt a malomba.
Egy más, ki sokáig ült a kancsók mellett,
Járomba fogta volt lovát ökör helyett.”

[...]

„Elfizette borért ősi birtokát is,
Elvették e miatt hamvas fazakat is.”⁴⁵

Marossy Márton 1928-as írásában szintén kiemelte, hogy mennyire közkedvelt alakja volt a falu társadalmának, azonban ő már úgy fogalmaz, hogy mégis „menekülnie kellett Szentgericzéről”, s hogy „ma már megállapíthatjuk, hogy nem egészségi állapota, hanem ellenségeinek felgyűlt száma kényszerítette arra, hogy állásáról lemondjon és hazaköltözzék szülőfalujába”.⁴⁶ Műveinek sorsáról pedig azt írta, hogy „halála után zsákszámra fennmaradt írói munkái ellen valószínű irtó háborút rendeztek az érzéseikben megbántott emberek. Elpusztították, megsemmisítették. Nehogy a késői utókor is kacagjon ő rajtuk.”⁴⁷

Ugyanezt erősítette meg Kanyaró Ferenc is, aki a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtárában található kéziratok jegyzeteiben hasonlóképpen a kéziratok pusztulásáról számolt be: „Amit ládájában holta után találtak, mind elpusztították, akik hozzáfértek, mert székeink néhány gúnyos költeménye, kivált a szentgericeai szőlők tréfás megéneklése miatt Tiboldi szatirájától nem kevésbé tartottak”.⁴⁸

Végezetül tanulságos lehet idézni a feltehetően 1943-as Báró József-féle költeményt, amelyben Tiboldiról (az alkalmi költőről) emlékezik meg egy későbbi alkalmi költő. Érdekes látni, hogy már rögtön a bevezető sorok után ennek a szentgericeai konfliktusnak a kicsit kiszínezett előadása következik – talán azért is, mert ez volt a legmegfoghatóbb az életrajzból.

„A kedei templom mellett, hűlt porai ott pihennek,
Onnan néznek le a völgybe, a szép Nyikó vidékére.
Hajdan, virágszál korában, tanított az iskolában,
Mest’Uram volt Szentgericén, mulattak sok jeles viccén.
Krizától kapott levelet, hogy írjon s gyűjtsön verseket.

⁴⁵ Uo. 234–235.

⁴⁶ Marossy 1928. 92.

⁴⁷ Marossy 1928. 94.

⁴⁸ Kanyaró Ferenc Tiboldira vonatkozó iratai, RAKK, MsU. 2330: 32–34.

Nem teltek napjai lustán, költő volt Tiboldi István.
Szentgericén alkony tájban, tántorog szembe komája.
Vigyázz, komám, ha elterülsz, rögtön a pennámra kerülsz.
Vágd haptákba, húzd ki magad, ilyenös vonalba haladj!
Kalapodban bokrétáson, ne ess keresztül a sáncon!
Ha hevernél benn a parton, vigyázz, komád meg ne lásson.
Mer' azonnal kész a nóta, Tiboldi István poéta.
Nagy lump volt Gericén a pap, mindennap ivott, mint a csap.
Egyszer csak elhaláloza, Tiboldi így búcsúztatta:
„Eljött immár a gyásznapiunk, nyújtópadon a nagy papunk.
Csendes álmát alussza már, óbornak ez mekkora kár!
Ha az óorból betorkolt, másnap is a sáncban horkolt.
De megszűnt már horkolása, átlépett a másvilágba.
Vállán lógott a szent palást, borból szerzett tapasztalást.
Gyakran nézett a kupába, de ritkán a Bibliába.
A nap után jött a kántor, kántor után a kurátor,
Mind kitűnő ivótársak, mindenikről jól mondanak.
A tényeket nem túlozta, csak az egy igazat mondta.
De ha az igazat hirdeted, gyakran betörik a fejed.
Tiboldi nem tétovázott, bárki fia ha hibázott,
Mindenkit kifigurázott, az esze pompásan váltott.
De a jó ivó-barátok, cseber-rúdat ragadának,
Jó Tiboldit fölkeresték, s a faluból kikergették.
Kiüldözték lakásából, a faluból, s a határból.
De ő úgyse jött zavarba, Mert Nagykedé befogadta.
[...]
Kedeiek mindig lesték, hol tölti a téli estét.
Oda gyűltek bé fonóba, mert ott jól telt minden óra.
Ha volt egy-egy lakodalom, ott csak úgy volt jó vígalom,
Ha Tiboldi búcsúztatott és a násznép rikoltzott.”⁴⁹

Értelmezés

A feltárt anyagból egy olyan alkalmi költő képe rajzolódik ki, aki otthonosan mozgott számos műfajban és számos, ehhez kapcsolódó közösségben. Költe-

⁴⁹ A verset a Mészáros-hagyatékból (EUEGyLt, Kolozsvár) legépelve ismerem, így sem a pontos megjelenési helyét, sem idejét nem tudom.

ményei jó része a falusi közösségnek szóltak, a falu határát csak akkor lépték át, amikor maga másolta kéziratban vagy nyomtatott formában kerültek ki onnan. Ezek mindegyike tulajdonképpen az egész közösséget szólította meg, még akkor is, ha látszólag csak egy szűkebb csoportnak, például a gyermekeknek íródtak. Azonban mivel e versek között kevesebb akadt, ami kifejezetten az iskolához kapcsolódott, s a többség a templomhoz vagy a különböző ünnepekhez kötődött, így azok mindenképp kiléptek az iskola épületéből s hatottak az emberekre. Ahogy a visszaemlékezők leírják, a falubeliek várták és óhajtották ezeket a verseket, és nem egy később elterjedt a faluban. Azonban írt olyan műveket is, melyeket nem gyermekeknek, hanem a nagyobb közösség előtti elmondásra szánhattott: ilyenek voltak az adomái vagy az epigrammái, esetleg eredeti meséi.⁵⁰ Ez utóbbi műfajaival azonban már közelített az A. Viala által autonóm költőnek nevezett szerephez,⁵¹ mivel ebben az esetben már nem annyira egy alkalom váltotta ki a megszólalást, illetve ezek esetében Tiboldi sokkal tudatosabban építette az életművét.⁵² A másik közösség, ahova Tiboldi alkalmi költőként bejáratos volt, a vidéki földbirtokosok udvarai, ahova gyakran kérték adomázni, névnapi verseket vagy más alkalmi költeményeket mondani, írni. Hogy pontosan hogyan zajlottak le ezek az összejövetelék és Tiboldi milyen kapcsolatban volt a vidéki urakkal, nem tudni, a forrásokból annyi derül ki, hogy szívesen fogadták, és egy-egy sikerültebb versét – ahogy a faluban – itt is hosszan emlegették, idézték.

Egyértelmű az is, hogy nem csak ez a szűk közösség tudott róla, hanem a városi intelligencia is ismerte és méltányolta költeményeit. S bár ők maguk ezt a fajta költészetet már nem művelték,⁵³ nem zárkóztak el ezek közlésétől (bár így is csak meglehetősen periférikus helyet foglalhatott el az irodalomban a költő Tiboldi). Fontos az is, hogy biztosan tudomásunk van négy olyan személyről (Simén Domokos, Jakab Elek, Marosi Gergely és valamilyen formában Réthi Lajos), akik kérték Tiboldi önéletírását. Tiboldi 1876-os levelében is fájólag emle-

⁵⁰ Ezek pontos előadási módjáról nem találtam konkrét leírást.

⁵¹ Az autonóm és alkalmi költő közötti különbségtevésről lásd: Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Kolozsvár, 2008, KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék. 255–256. (ebben a részben a szerző ismerteti Viala felosztását)

⁵² Ez jól nyomon követhető pl. a különböző megtalált adomák esetében. A Tiboldi-kéziratokról ld. Szakál 2010.

⁵³ Hasonló jelenséget figyelhetünk meg Csokonai esetében is. Lásd: Szilágyi Márton: Csokonai Vitéz Mihály mint alkalmi költő. In *Élet / út / írások – Szilágyi Miklós tiszteletére*. Szerk. Bali János, Turai Tünde. Budapest, 2009, MTA Néprajzi Kutatóintézet – ELTE BTK Néprajzi Intézet. 295–304.

geti azt, hogy tudta nélkül jelent meg Réthi *Vasárnapi Ujság*beli cikke, ami miatt Jakab Elek arról írt neki, hogy véglegesen elrontotta életét.⁵⁴ Tehát számon tartották őt kolozsvári körökben is – amiben nyilván annak is köze volt, hogy ő nem a lyons-i értelemben vett betolakodó, autodidakta író, mivel járt iskolába, volt lehetősége a művelődésre, csupán azok a műfajok, amelyekben alkotott, a korban már mindinkább a perifériára szorultak.

Fontos azonban még arra is rámutatni, hogy Tiboldi konfliktusában egyszerre jelenik meg a falubeli közösség reakciója a különböző, őket érintő történetek írásba emelésére és az életrajzi elemek különböző műfajokba való vándorlása és folyamatos színesedése. Előbbi kapcsán azt érdemes látni, hogy amíg a mű csak kéziratban létezett (1834–41), feltehetően nem zavarta jelentősen a falubelieket. Valószínűleg gyakran verselt meg korábban is okulásképpen eseteket Tiboldi, amelyek azonban kézírásos formában nemigen lépték át a falu határát, s így a közösség eseteit nem ismerhette meg más belőlük. Azonban 1841-ben megjelent a *Bacchus Szent gerlicei útazása* című műve, és ez után nem sokkal, 1844-ben, 25 évnyi tanítóskodás után távoznia kellett a faluból a költőnek. Tehát feltehetően a falu másképp értelmezte a mindennapi esetek írásba emelését: a faluban zajló eseményekről, pletykákról lehet beszélni és tudni, de azokat megírni, mások, a falun kívül élők számára hozzáférhetővé tenni árulás. Ahogy Keszeg Vilmos több munkájában⁵⁵ rámutat, a közösség nem tolerálja, ha a mindennapi, a közösséget érintő események a szóbeliségből az írásbeliségbe kerülnek, és azok így kitörülhetlenné, elfelejthetlenné válnak.⁵⁶

⁵⁴ Tiboldi István levele Simén Domokosnak, Kis Kede, 1876. jún. 6. RAKK, MsU. 1018/A

⁵⁵ Keszeg Vilmos: Az írás és a beszéd konfliktusa: egy írástudó asszony „pere”. In Uő: *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár, 2002, KOMP-PRESS, 147–178.

⁵⁶ Érdekes adalék, hogy míg a Keszeg Vilmos által leírt esetekben a könyvbe írt hagyományok szerzői nem lettek személyükben viszonyítási pontokká a lokális identitás megélésében, itt (feltehetően a nagyobb idő eltelte miatt is) nem annyira a megírt könyv (bár 2005-ben újra megjelentették azt is), mint Tiboldi személye vált azzá. Szentgericén 1996-ban létrejött a Tiboldi Alapítvány, mellyel Tiboldi egyértelműen részévé vált egy lokális kánonnak (Szajbély 2005:86–88), amely költőként, iskolamesterként jelölte ki meghatározó helyét a társadalomban. Az Alapítvány amellet, hogy a falu életének modernizálására törekszik, többek között Tiboldi-napokat, s azon Tiboldi-vetélkedőt is rendez, melyen Marosvásárhelytől Szabédig vesznek részt gyermekek. Vö. <http://kulturalis.adatbank.transindex.ro/index.php?a=r&id=1388> (letöltve: 2008. február 27.)

Lehetne ezzel magyarázni kéziratának elpusztítását, azonban én kissé valószínűtlennek tartom, hogy Szentgericéről Kedére mentek volna az emberek, hogy Tiboldi halálát követően ládjából a kéziratokat megsemmisítsék. Mivel ezek a leírások is későbbiek, egyelőre (más bizonyíték híján) ugyanolyan kései túlzásnak, az esetektől távolodva azok egyre színesebben való elmesélésének tartom, mint ahogy a faluból való elűzésének története is fokozatosan élénkült, olyanmire, hogy Báró versének tanúsága szerint már bottal kergették ki Szentgericéről.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy Tiboldi István személyében a versifikátor-értelmiségi egy tipikus 19. századi megjelenését láthatjuk, aki számos szállal kapcsolható mind a későbbi falusi önjelölt népköltőkhöz, mind a korábbi, 18–19. századi verselési hagyományhoz.

Ami azonban ennek a két kapcsolatnak a mélyebb kibontásán túl is fontossá teszi ezt a szerepkört és az ezzel együttjáró, fentebb vázolt léthelyzetet, az az, ahogyan ez az életmód összekapcsolódik a gyűjtő figurájával. Bár forrásokkal csupán töredékesen adatolható mindez, mégis annyi biztosan látszik, hogy ugyanaz a Tiboldi, aki alkalmi költőként bejáratos a földbirtokosok, arisztokraták udvaraiba, aki tanítóként járja nyáron a vidéket, ugyanezeket a kapcsolatait képes mozgósítani akkor is, amikor gyűjteni indul. Érdemes ezen túl esetleg azon is elgondolkodni, hogy a különböző hagyományok mennyire épültek egymásra a 19. században, mikor mi számított haladónak, mi pedig meghaladottnak, s hogy mennyire tudták (jelen esetben) a gyűjtők ezt, hogyan próbáltak, illetve próbáltak-e lépést tartani a korral. Így a Krizánál egy generációval idősebb Tiboldi versifikátorként egy korábbi kor költői szerepéhez nyúlt vissza. Számára evidenciaként tételeződik a *régiségek*, vagyis mindenféle, a múlt eseményeivel összefüggésbe hozható írás, hagyomány, szóbeliségben élő történet gyűjtése – ez azonban ebben a formában a kort már kevésbé érdekli, sokkal erőteljesebbé válik az érdeklődés a népköltészeti művek gyűjtése felé. Tiboldi, bár ezek gyűjtésébe is bekapcsolódik, s kapcsolatait hasznosítva, amíg a *Vadrózsák* munkálatai tartanak, végzi a vállalt feladatát, feltehetően e feladatot kevésbé érzi magáénak, amit számos más jel mellett az is mutat, hogy a *Vadrózsák* gyűjtésének lezárultával, Kriza halálát követően visszatér a *régiségek* gyűjtéséhez, illetve költeményei másolásának munkálataihoz. A későbbiekben ezeket a kapcsolatokat kívánom Tiboldi szempontjából feltárni és értelmezni.

Orbán Árpád

Pohárköszöntő a Berde-serleggel¹

Főtisztelendő püspök úr, kedves tiszteletes asszonyok és urak, tisztelt főtanácsi képviselőtársak! Nagy megtiszteltetés, hogy itt állhatok Önök előtt és a hagyományunkat ápolva feleleveníthetem Berde Mózsa emlékét, aki így vall magáról: *„Egész életemben egy szent célért küzdöttem. Meg akartam mutatni, hogy szegény legény is hasznára lehet a társadalomnak, az emberségnek, nemzetének erős akarrattal.”*

Székely nemes családból született 1815-ben, mellesleg abban az évben, amikor volt a waterlooi csata, vagy amikor szülőfalumat, Székelyderzset hetedszerre is – egymás utáni években – elverte a jég. Őseim ekkor kérték az engesztelést a határkerüléssel, amit immáron 201 éve nem hagytunk ki. 1848-ban országgyűlési képviselő lett, erdélyi kormánybiztossá nevezték ki, majd a szabadságharc leverése utáni börtönbüntetéséből szabadulva gazdálkodóvá is vált. Az unitárius egyház nagy mecénása kétszáz unitárius diáknak minden napra egy-egy ún. Berde-cipót hagyatékolt.

Péterfi Dénes 1893-ban a gyászjelentőben a következőket írta: *„Bámulatos élet!... Szabadságszeretete szülte a nagy érzelmeket, egyszerűsége a nagy, óriás vagyont. Neve örök betűkkel fog fényleni. Bethlen Gábor, a nagy erdélyi fejedelem óta e hazarészben senki nem hozott nagyobb adományt a nemzeti művelődés oltárára.”*

Kedves unitárius hittestvéreim, barátaim!

Berde Mózsa élete és munkássága a valós értékekre alapozott cselekvés volt. Nekünk is ajánlott az ő példájának követése. Tiszteljük hát az életet, találjuk meg

¹ Elhangzott 2016. július 1-jén, a főtanácsi vacsorán, Kolozsváron.

a jó Isten, a családunk és a nemzetünk pontos szerepét életünkben, és legyen erőnk ahhoz, hogy eszerint éljünk. Legyen fontos számunkra az önzetlenség, a bátorság, a tisztaság és a szokimondás, a gerincesség és a kitartás. Higgyük el, hogy együtt könnyebb, jobb és szebb a közösségszolgálat, ahogyan kedvenc motóm is állítja: *„A kezeket megfogni érdemes, meg nem fogni vétek és eltolni bűn.”*

A Civitas Alapítvány fejlesztéseket elindító siker-projektjei, a helyi és regionális hálózatfejlesztések, a szociális háló mozaikszerű eredményei, a LIA–Wolterrendszer² 250-nél több felpártolt fiatalja és közel 1000 önzetlen támogatója (közük nagyon sokan a távoli Németországból), a Székelygyümölcs³ és az Erdélyi Gyógynövénykert⁴ közösségi alapú gazdaságfejlesztése által visszacsalogatott fény az emberek szemében, a szociális-társadalmi vállalkozások mind erősítenek abban, hogy van értelme munkánknak.

Érezzük, hogy nem vagyunk egyedül, sokan kezdünk társak lenni a cselekvésben, és a vállunkra helyezett feladatokat próbáljuk továbbvinni, mert tudjuk, hogy: *„Mi nem csak azért vagyunk felelősek, amit teszünk, hanem azért is, amit nem teszünk meg.”*

Több civil szervezetben vagyok segítő munkatárs, így az említetteken kívül szeretem a Székelyföldi Házas Hétvége Mozgalmat, amely egy családérősítő lelkeségi mozgalom, de a Gondviselés Segélyszervezet is egy ideális közeg, hogy Berde szellemiségében cselekedjünk. Jó érzés hatékonyan szolgálni (habár nem mindig érzem ezt a hatékonyságot), jó érzés a *„a kezeket megfogni”*. Ezek a projektek – és elsősorban a közösségi vállalkozásokra gondolok – jelentik a székely és erdélyi választ a globalizációra, a válságra, a vidék ellehetetlenítésére, a szülőföldön való megmaradás nehézségeire.

Ha tudsz segíteni valamiben, akkor ne menj el mellette, csak azért, mert a kényelem vagy az egyéni érdek fontosabb.

A székely és az erdélyi vidék folyamatos ellehetetlenítése Balázs Ferenc és Berde Mózsá egyházát nagy kihívás elé állítja. Alkonyi László szerint: *„Nem is*

² 1995 elején megalakult a Lókodi Ifjúsági Alapítvány, amely németországi segítséggel hátrányos helyzetű ifjakat támogat. A 2002-ben alakult Wolter Alapítvány szintén hátrányos helyzetű ifjakat segít.

³ A Civitas Alapítvány 2009-ben a Hagyományaink Gyümölcsei elnevezésű projektet indította el, mely egy közösségialapú gazdaságfejlesztési modellre alapoz. A projektbe bekapcsolódó udvarhelyszéki gyümölcstermelő gazdák létrehozták a Székelygyümölcs Egyesületet.

⁴ A Civitas Alapítvány a Polgári Társadalomért 2015 májusától útjára indította a *Vidéken élő hátrányos helyzetű személyek szociális integrálása fenntartható gyógynövénygyűjtés és feldolgozás által* elnevezésű projektjét a Svájci–Román Partnerségi Alap támogatásával.

olyan régen a mindennapi élet még négyes harmónián nyugodott. A harmónia négy lába a kapálásból, a szalonnából, a vöröshagymából és a borból állott. Olyan szép egyensúlyban voltak egymással, amilyenben napjaink halandói csak ritkán lelhetik örömeiket. Rendjén is mentek a dolgok egészen addig, amíg a csodálatos együttesből az urbanizáció ki nem rántotta a kapálást. Ettől a perctől kezdve a szalonnából koleszterin, a hagymából bűdösség, a borból pedig alkohol lett, és az összhangzat hosszú időre megsemmisült.”

A mi egyházunk 10 egyházközségéből 8 veszélyeztetett peremvidéken van, olyan településen, ahol ez a fajta egyensúly szintén megbomlott, de ezek a falvak is a mieink, sőt szépek, tiszták, értékesek, s talán most kezd újra felértékelődni a falu, a vidék mint fontos élettér.

De most a feladat visszavinni a hitet, fogódzót kell adni. Ha nem ezt tesszük, akkor nem fogják értékesnek, Isten által is tetszetős helynek hinni az ottaniak, a helybeliek, s a falvak kiürülnek. Mindig, mindenhol szükséges egy egészséges lokálpatriotizmus, mindenkinek el kell hinnie, hogy ahol él, ott van a világ közepe. Mert akkor megint lehet álmodni, és ennek eredményeképpen elérni, hogy ne adja el senki idegeneknek aprópénzért földjét és házat, hanem gondozza, és megtartsa mindenki a jövőnek, az új székelymagyar nemzedéknek.

Székelyszerzben egyházunk és a Civitas Alapítvány ezt bizonyította be, hisz hála Istennek, ott is vannak még értékes jellegzetességeink és szokásaink, van egy értékes vártemplomunk, amelyekre ráépíthetjük a jövőnket.

A templom-rehabilitáció, a freskó-restaurálás, az őseink tiszteletére összehozgatott kiállítások, az erdélyi világörökségi erődtípus-templomok hálózatába való bekapcsolás megteremtette azt a hátteret és alapot, amellyel a székelyszerzi unitáriusok is ki tudnak egyenesedni, de egyben azt is, hogy újra lesz lehetőség fenntartható, folyamatos bevételhez jutni a vallási-kulturális idegenforgalomból a szolgáltatások kiépítésével.

Mi képesek vagyunk elérni azt, hogy szülőfalunk ténylegesen is Székelyföld egyik leghíresebb települése legyen, és hogy ÉLHETŐ legyen ott az élet.

Az együttműködő és az Istenbe vetett hittel rendelkező, értékelvű közösség akkor növekszik itt is valóban, amikor szívével és értelmével minden egyes ember magáévá teszi annak szellemiségét és látásmódját.

Legyenek a Berde-szellemiség jegyében rövid távú feladataink is, pl. az, hogy az év végi karácsonyi segélycsomagjainknál odafigyelünk a közösségünkre, a tudatosságra. Egy székeljudvarhelyi kutató barátom a gyerekei karácsonyi csomagjainak összetétele alapján megállapította, hogy a vizsgált 25 termékből kettő (!) volt székelyszékelyföldi/erdélyi (ez 8%), a többi más régiókból, esetleg Törökországból és Bulgáriából származott. Nőszövetségi vezetők, gondnokok és lelkészek

szokták összeállítani az ilyen csomagokat. Ha 300 000 ilyen csomagot állítunk össze a közel másfélmilliós létszámú erdélyi magyarság körében, és ha egynek az ára 25 lej, akkor az szinte 2 millió euró, ami helyi termékekre fordítva jelentős gazdasági elmozdulást is eredményezhetne közösségünkben.

Ilyen tudatos lépések vinnének előre... mert „*Minden magyar felelős minden magyarért*” (Szabó Dezső).

A felelősségvállalás, a bizalom megteremtése, az alázattal történő cselekvés, az elfogadás és a szolidaritás az emberek és a szervezetek/ intézményeik között szükséges ahhoz, hogy hittel és közösséggel tudjuk tovább szőni a mindannyiunk (közös) álmát, hiszen „*Visszatérni az élethez, ez a feladat! Ezzel ismét egészséges lesz a világunk, mert visszatértünk a természethez, a jó emberi kapcsolatokhoz, az élhető struktúrákhoz, és ez nem más, mint visszatérés a Teremtőhöz.*” (Steinbachi dokumentum)

Az elhangzottak jegyében emelem a Berde-serleget Székelyföldre, Erdélyre, unitárius közösségünkre és magyar nemzetünkre, a minőségi itthoni életünkre, Berde Mózsával közösen hangsúlyozva ismételten az egyéni felelősségünket, mert: „*Az embernek saját lelkiismerete a legjobb barátja, bírója és vezére; lelkiismerete jelölheti meg a legbiztosabb utat.*”

Isten áldjon mindnyájunkat!

SZÓSZÉK – ÍRASZTALA – SZERTARTÁSOK

Koppándi Botond Péter

Menjetek el! – Útravaló beszéd teológusoknak¹

Textus

„Menjetek el! Íme elküldelek, mint bárányokat a farkasok közé!” (Lk 10,3)

„Viseljetek gondot tehát magatokra és az egész nyájra!” (ApCsel 20,28)

Kedves Testvéreim!

Októbertől június végéig ebben a templomban minden vasárnap megismétlődik az a jelenet, amelyben fehérbe és feketébe öltözött nyalka fiúk és szép lányok sorfalat állnak a templom folyosóján, a szolgálatvégző lelkész mögött peckes léptekkel elfoglalják a számukra kijelölt különleges helyet, majd körbenéznek: Úristen, hol vagyok, kik néznek velem ott szemben farkasszemet? Az avatatlan kíváncsiszkodók tágra nyílt szemmel szokták ilyenkor kérdezni, hogy kik ezek a fiatalok –, mire a gyülekezet bennfentes tagjai megnyugtatólag és némi büszkeséggel hangjukban mondják: ők a teológusaink, a jövő unitárius lelkészei.

Testvéreim, az 1990-es évek elején én is ott ültem közöttetek, valahol a hátsó padban, és amikor az ünneplőbe öltözött fiatalok vonultak be, akkor Toldival, sóvárogva így sóhajtottam fel: „Hej, ha én is köztetek mehetnék!” Aztán 1992-től megtapasztalhattam, hogy milyen felemelő, ugyanakkor felelősségteljes érzés úgy bevonulni, hogy körülötted a belvárosi gyülekezet, és a papi székben Erdő

¹ Elhangzott Kolozsváron, 2013. június 29-én, az unitárius teológiai hallgatók évről-évré istentiszteletén.

János, Szabó Árpád vagy Szabó Dezső bácsi szigorú tekintete kéri számon tőled: látszik-e rajtad, hogy jézusi tanítvány, azaz unitárius teológushallgató vagy?

Attól tartok, hogy amíg ezt mondom, egyszer csak feláll a padok közül Jézus, és azt mondja: Elég legyen a beszédből! Tanítványom vagy te is, és mindannyian tanítványaim vagytok. Nektek mondom: *„Menjetek el! Ímé elküldelek, mint bárányokat a farkasok közé!”* És közben reménykedem, hogy lágyabb hangon hozzászól a páli szavakat: *„Viseljetek gondot tehát magatokra és az egész nyájra!”*

Jézus ezt nem először teszi. Két évezreddel ezelőtt azt mondta Máténak, a mindenki által megvetett vámszedőnek, hogy *Kövess engem!* Azt mondta Simonnak, akit Péternek, közsiklának nevezett el, hogy *„Evezd a mélyre!”* És azt mondta Jakabnak és Jánosnak, a Zebedeus fiainak, hogy ezentúl a „mennydörgés fiainak” neveztetnek, és hogy tanítványai lesznek. És szólt Taddeusnak, Júdásnak, Filepnek, a 12-nek, de szólt talán 72-nek, vagy még annál is többnek, és három év alatt megismertette velük Isten országát, tanította őket, megmutatta, hogyan kell gyógyítani, hogyan kell meglátni az emberben a felebarátot, Isten gyermekét.

Aztán, amikor mindenki úgy gondolta, hogy ez így marad a világ végezetéig, elég szigorú hangon azt mondta nekik: *Menjetek! Ímé elküldelek, mint bárányokat a farkasok közé!* És Máté szerint azt is mondta, hogy *„az aratnivaló sok, a munkás kevés. Kérjétek hát az aratás urát, hogy küldjön munkásokat az ő aratásába”.* És olyan szépen mondta: *„Menjetek Izráel házának elveszett juhaihoz. Menjetek el, és hirdessétek: elközelített a mennyek országa!”* És azt is, hogy *„Gyógyítsatok meg betegeket, támasszatok fel halottakat, tisztítsatok meg leprásokat, üzzetek ki ördögöket.”* És Lukács szerint is azt mondta, hogy *„az aratnivaló sok, a munkás kevés.”* És azt is, hogy: *„Gyógyítsátok az ott lévő betegeket, és mondjátok nekik: Elközelített az Isten országa.”*

De mondott furcsaságokat is: *„Ha pedig bementek egy városba, és nem fogadnak be titeket, menjetek ki annak az utcáira, és mondjátok ezt: Leverjük még a port is, amely városotokból lábunkra tapadt, de tudjátok meg, hogy közel jött az Isten országa. Mondom nektek: Sodomának elviselhetőbb sorsa lesz azon a napon, mint annak a városnak.”*

De azt is mondta: *„Aki titeket hallgat, engem hallgat, és aki titeket elutasít, engem utasít el, és aki engem elutasít, az azt utasítja el, aki elküldött engem.”*

És így zárta: *Menjetek! Ímé elküldelek, mint bárányokat a farkasok közé!*

Jézus mindezeket akkor mondta, amikor a háromévi együttlét után, az egyszerű tanítványok már apostolokká nemesedtek. Az *apostolosz* szó küldöttet, követet jelent, és a szóban benne foglaltatik az is, hogy olyan emberek, akik küldetésükben küldőjük személyét képviselik. Isten küldő szava, majd a Jézussal el-

töltött tanítványi évek tapasztalata teszi őket apostolokká, és feladatuk az evangélium, az örömhír továbbadása. Jézus azt mondja nekik, hogy küldetésük során Isten békességét viszik ugyan magukkal – lesznek, akik befogadják őket, és lesznek, akik nem, és azzal biztatja őket, hogy ugyanazt a megbízatást kapják, amit Jézus is kapott az Atyától: „*Aki titeket hallgat, engem hallgat, és aki titeket elutasít, engem utasít el, és aki engem elutasít, az azt utasítja el, aki elküldött engem.*”

Testvérek, azóta az elhívás és az elküldés kéz a kézben járnak, és a történet évről évre megismétlődik. Székelyföldön, de az Aranyos mentén vagy a Székelykő alatt is imádságos csendben időnként megszólít az Úr egy-egy sokra hivatott, jólelkű emberpalántát: Kelj fel, és menj Kolozsvárra! A Nyikó mentén vagy Háromszéken is akad olykor egy-egy halszavú, szelíd tekintetű lelkészünk, akinek személyén keresztül mintha Jézus szólna egy-egy jóreménységű fiatalhoz: Kövess engem! Vagy az Ifjúsági Egyletben tapasztalja meg sok fiatal, hogy a közösségépítésben közvetetten szól az Úr: veletek vagytok! És kollégiumainkban, a JZSUK-ban vagy a Berde Mózsában mindig akad egy-egy lánglelkű tanár, akinek lelkesedése, szellemisége és lelkesége megérint egy-egy diákot, aki azt mondja: Ilyen szeretnék lenni! Nekem Kolozsvárra kell mennem, a Teológiára!

És Kolozsvár átfomálja az embereket! Az elején úgy érzik, hogy bárányokként érkeznek farkasok közé, de az itt töltött 4+2 év apostollá teszi a tanítványként érkezőket. Micsoda hatások érik őket! – Minden reggel imádsággal kezdik a napot, és a reggeli áhítatok rutinja fehérre mossa a lelküket! A közösségi élet áldásaiból naponta részesülnek, önképzőkörön és bibliaórákon pallérozzák elméjüket, és élvezik Kolozsvár kulturális áldásait. Tanulnak hébert, görögöt, latint, művészettörténetet és zenét. És „furcsaságokat” is: pojmenikát, katekétikát, liturgikát és homiletikát. Tanáraiktól megtanulhatják azokat a hittani tételeket, amelyekkel kikövezhetik az unitárius ösvényt. Megtanulhatják azt, hogy az unitárius egyháztörténet is az élet tanítómestere, és hogy az isteni gondviselés kell az egyház megmaradásához: Megismerik a bibliai világ misztériumait és a Mester és tanítványi viszony lényegét. Tanulnak empátiát, szeretetet, odafigyelést, kedvességet, a lelkésszé formálódás lényegét, és állandóan hallhatják, hogy Csajágaröcsöge, de minden kicsiny erdélyi falu jövője áll vagy bukik azon, hogy hogyan prédikálnak, és hogy mennyire „pásztorális” a lelki viszonyulásuk. Így, – ahogy mondani szoktuk – „6 év alatt magukra szedik mindazt, amiből egy egész életen át fognak élni”.

Aztán ebből a védett, szinte idillikusnak mondott állapotból magunkhoz térít egy hang: *Menjete el! Íme, elküldelek, mint bárányokat a farkasok közé!* Ma különösen három ember hallja ezt meglehetősen élesen: Hogyan??? Furcsa ez a Jézus! Bárányoknak nevez minket? Még jó, hogy nem birkáknak! Farkasok közé

küld? Ő, aki mindenkiben, még a legelvetemültebbekben is meglátta a jót, farkasoknak nevezi az embereket??? *Lupus homini lupus est?* Ember embernek farkasa???

Igen! Jézus megteheti! Hiszen – a Biblia írja – : ő a Jó Pásztor! Ő az, aki „Izráel házának elveszett juhaihoz” küldetett. Ő az, aki a 99-et otthagyva megkeresi az elveszett 1-gyet is! Ő az a pásztor, aki összegyűjti az övéit! Ő az, aki báránylelkületet vár el az övéitől, aki tudja, hogy ebbe a farkaslelkű világba szelídlelkű, báránytermészetű jó emberekként érdemes élni és dolgozni!

És ő az, aki azt akarja, hogy mi, a tanítványok legyünk jó pásztorok, azok, akik gondot viselnek önmagukra és az egész nyájra!

És azért mondja mindezt, mert tudja, hogy 6 év után a teológus elmondhatja magáról, hogy azért mer vállalkozni a lelkészségre, mert érzi, hogy „*az Úr Lelke van rajtam, mert felkent engem!*” és tudja, hogy az a dolga, amit a Mt 25, 35–36 így ír le: „*Mert éheztem, és ennem adtatok, szomjaztam, és innom adtatok, jövevény voltam, és befogadtatok, mezítelen voltam, és felruháztatok, beteg voltam, és meglátogattatok, börtönben voltam, és eljöttetek hozzám.*”

Hogy farkasok közé kell menni? – Relatív! Hozzáállás kérdése! Amikor Mózes 12 embert küldött Kánaán kikémlelésére, hogy megnézzék milyen föld az, akkor 10 azt mondta, hogy lehetetlen elfoglalni, mert erős nép lakja, de Káleb és Józsué azt mondta: tejfel-mézzel folyó föld az, elfoglalhatjuk, mert meg tudunk birkózni vele. Mint a történetben: *Milyen emberek laknak a vidéken? – Hát ahonnan jöttél, ott milyenek laknak? Rosszak, irigyek, stb. – Itt is / Jók, igazak, kedvesek, stb. Itt is.* Vagy ahogy Babitsól tanultuk: „*Akinek szép a lelkében az ének, /az hallja a mások énekét is szépnek.*”, stb.

Kedves végzős hallgatók! Halljátok a küldő szót: Menjetek! Tanítványi éveitek végéhez érve menjetek! Apostolokká lettetek, akik elhívást kaptak, tanításban részesültek, és most küldetést kell teljesíteniük. Ennek a farkaslelkületű világnak szüksége van rátok! Szükség van az evangéliumra, a jó szóra, a simogatásra, a beleérzésre, a lángralobbantó szónoklatokra. Az Anyaszentegyháznak szüksége van rátok, vár a tömbmagyarság, vár a szórvány. Nem lesz könnyű, de fölverteztetek magatokat hittel, tudással, megfelelő lelkiséggel és jófajta unitárius szellemiséggel. A „*menjetek!*” mellett halljátok meg a páli figyelmeztetést is: „*Viseljetek gondot önmagatokra és az egész nyájra!*” Tudom, hogy hivatásokat lelkiismeretesen fogjátok teljesíteni, ezért a felhívás első részét hangsúlyozom: viseljetek gondot magatokra! Öngondoskodás, önpásztorlás, self care! Nagyon fontos! Ha ép és egészséges a lelked, ép és egészséges lesz a családod; ha egészséges lelkű a családod, akkor egészséges lelkű lesz a gyülekezeted!

Ezt soha ne feledjétek! Ahogy Walt Whitman mondta: *There is no place on this earth worth of your soul!* – *Nincs a világon egy hely, amely felérne a lelkeddel!*

Akár azt is gondolhatnátok, hogy mostmár befejezem, de nem teszem. Nem, mert a jézusi és a páli szavak mindannyiunknak szólnak. Keresztény unitáriusok vagyunk, tanítványok, akiket a magunk módján elhívott az Úr. Elhívott, aztán elküldött a nagyvilágba: tegyetek tanítványokká minden népeket! Sok az éhező, szomjúhozó, mezítelen, beteg, jövevény. Ha csak egyet is a „legkisebb atyámfiat” közül megetetünk, felruházunk, befogadunk stb. akkor betöltjük hivatásunkat! Tanítványok vagyunk, és apostolokká lehetünk! Soha nem lehet tudni, hogy holnap/holnapután ki fog közülünk ott, a középső soron bevonulni!

„Menjetek! Ímé, elküldelek, mint bárányokat a farkasok közé! (...)„Viseljetelek gondot önmagatokra és az egész nyájra!” Ámen.

Az együttérzés áldása¹

Textus: Mk 6,30–44

Az apostolok visszatértek Jézushoz, és elbeszélték neki mindazt, amit tettek és tanítottak. Ő pedig így szólt hozzájuk: Jöjjetek velem, csak ti magatok egy lakatlan helyre, és pihenjete meg egy kissé! Mert olyan sokan mentek hozzá, hogy még enni sem volt idejük. Elhajóztak tehát egy lakatlan helyre magukban. De sokan meglátták és felismerték őt, amikor elindultak, ezért minden városból összefutottak oda, és megelőzték őket. Amikor Jézus kiszállt, és meglátta a nagy sokaságot, megszánta őket, mert olyanok voltak, mint a pásztor nélkül való juhok, és kezdte őket sok mindenre tanítani. De amikor az idő már későre járt, odamentek hozzá a tanítványai, és ezt mondták neki: Lakatlan hely ez, és az idő már későre jár. Bocsásd el őket, hogy a környező tanyákra és falvakba menve ennivalót vegyenek maguknak. Ő azonban így válaszolt nekik: Ti adjatok nekik enni! De ők ezt mondták neki: Talán mi menjünk el, és vegyünk kétszáz dénárért kenyeret, hogy enni adhassunk nekik? Jézus megkérdezte tőlük: Hány kenyeretek van? Menjete, nézzétek meg! Amikor megnézték, ezt mondták: Öt kenyérünk van meg két halunk. Ekkor megparancsolta nekik, hogy ültessenek le mindenkit csoportokban a zöld fűre. Le is ültek százas és ötvenes csoportokban. Jézus pedig vette az öt kenyeret és a két halat, feltekintett az égre, megáldotta és megtörte a kenyeret, majd átadta a tanítványoknak, hogy tegyék eléjük; és a két halat is elosztotta mindnyájuknak. Miután mind ettek, és jóllaktak, összeszedték a kenyérdarabokat tizenkét tele kosárral; és azt is, ami a halakból maradt. Akik pedig ettek a kenyerekből, ötezren voltak, csak férfiak.

¹ Elhangzott Kolozsváron, a teológiai évfázón, 2015. június 28-án.

Ünneplő gyülekezet, kedves testvéreim!

Ez a hónap a mi tájainkon a különféle tanévzárókról és ballagásokról szól, meg arról a temérdek izgalomról, amit nyolcadikos és tizenkettedikes fiataljaink és szüleik átélnek az úgynevezett képességi és érettségi vizsgákon. Reméljük, hogy a sokéves tanulás és lázas készülés meghozza gyümölcsét, és fiaink, lányaink álmai teljesülnek.

Ma tanévzáró istentiszteletre gyűltünk egybe, azért különlegesebb és ünneplésebb a mai alkalom, mert a hatodik évfolyamot végzett teológiai hallgatók elbúcsúznak az őket formáló intézettől, társaiktól, a belvárosi gyülekezettől, és beállnak azon munkások közé, akik Isten szántóföldjén, szőlőskertjében vagy aratásában fáradoznak. Istené a dicsőség, Neki adunk hálát azért, hogy életünket megtartotta és megsegített ebben a tanévben is, erőt, hitet adott munkánk elvégzéséhez.

Beszédem alap gondolatát Márk evangéliumából választottam, és egy elég hosszú, tizennégy versből álló szakaszt olvastam fel. Az ötezer ember megvendégelésének története az úgynevezett csodatörténetek közé tartozik. A Jézus feltámadását elbeszélő események mellett az ötezer megvendégelésének elbeszélése is különös fontossággal bírt, és ezt a legbeszédesebben az igazolja, hogy a történet mind a négy evangéliumban fennmaradt. Nem is olyan régen a facebookon láttam erről a csodatételről készült, jól sikerült, a 21. század individualizmusát kifigurázó karikatúrát. Biztosan sokan emlékeztek erre a képre. Jézus kezében egy hallal és egy kenyérrel ott áll a hatalmas tömeg előtt, készen arra, hogy szétossza azokat, éppen megtörténne a csoda, amikor a tömegből ilyen megjegyzések érkeznek: sajnálom, de én vega vagyok, nem eszem halat; gluténérzékeny vagyok, nem ehetek lisztből készült terméket; valaki ellenőrizte a halak higanyszennyezettségét? Ha már a facebookon is ezt a bibliai történet karikírozzák, időszerűségét feszegetik, úgy gondoltam, nem árt az évzáró istentiszteleten körbejárni a kérdést, hátha van ennek a történetnek valami más üzenete is, ami útravalóul szolgálhat a lelkeszi pályára készülőknek.

A felolvasott történet azzal kezdődik, hogy Jézus egy lakatlan helyre vonult el tanítványaival megpihenni. A Márk szerinti evangélium hatodik fejezete olyan többletismeretekkel szolgál, amelyek hozzásegíthetnek a kiválasztott rész jobb megismeréséhez. Röviden hadd ismertessem az előzményeket: Jézus kiküldte tizenkét tanítványát, ők pedig elmentek az emberek közé, hirdették az evangéliumot, és betegeket gyógyítottak. Azután visszatértek, és elbeszélték Jézusnak mindazt, amit tettek, ő pedig elvonult velük egy lakatlan helyre, hogy megpihjenek. Elég fonákul hangzik, de alig kezdték meg a tanítványok a szolgálatot, máris szükség volt egy kis elvonulásra, mi több, magának Jézusnak is meg kellett

pihennie. Az ember elfárad, Jézus is fáradt volt, rettenetes híreket kapott, hiszen nem sokkal a tanítványokkal való találkozás előtt tudta meg, hogy mentorát és rokonát, Keresztelő Jánost Heródes lefejeztette. Jézus magányra, pihenésre vágyott. A rossz hírek hallatán gyakran érezzük mi is, hogy el kellene menni valami lakatlan helyre, hogy nyugodtan és zavartalanul átgondolhassuk feladatainkat.

Kedves végzősök, még el sem kezdtétek a szolgálatot, és már arról hallotok, hogy milyen fontos megpihenni. Ti az elmúlt másfél-két esztendőben már kipróbáltatok magatokat, és nagyszerű munkát végeztetek gyakorló teológusi minőségben, belekóstoltatok a lelkészi szolgálat szépségébe, és bizonyára ráéreztek arra, hogy ezt a munkát érdemes végezni. Ne felejtsetek el, hogy néha szükség megállni, megpihenni, feltöltődni. Mi, lelkészek, hajlamosak vagyunk arra, hogy túlhajtsuk magunkat. Alkalmoszerűen konzultációra kell majd jönnötök Kolozsvárra, úgy tekintsetek ezekre az alkalmakra, mint a tanítványok a Jézussal való együttlétre. Ezek a feltöltődés áldott alkalmai lehetnek. Adjon Isten nektek olyan barátokat és lelkészársakat, akiknek társaságában jól érzitek magatokat, akiknek elmondhatjátok a szolgálattal járó nehézségeket.

Amikor Jézus tanítványaival beszállt a hajóba, hogy egy lakatlan helyre menjen, sokan felismerték, és mire a vágyott nyugalom helyére érkeztek, már nagy sokaság várta őket. Ilyen ez, végzős testvéreim, nem lehet nyomtalanul eltűnni, a sokaság ott vár ránk, ahol nem is gondolnánk, ott, ahol látszólag semmi keresnivalójuk. Azt is jó már most megszívlelni, hogy nem a templomban várták Jézust és tanítványait a különféle helyekről összesereglettek, hanem egy névtelen, lakatlan helyen. A lelkészi szolgálatot névtelen, Isten háta mögötti helyeken is végezni kell. A szolgálat nem csak a templom falai között zajlik, és a sokaság legtöbbször nem a templomban van. Különös képesség kell ahhoz, hogy észrevegyük, meglássuk a sokaságot, a szűkkeblű felekezeti öntudat szemüvege sötét, aki ezt felölti, lehet remek szónok, unitárius szent, prédikálhat minden vasárnap nagyot és szépet, de a sokaságot nem látja meg, mert ehhez a látáshoz több kell. Jézus ezzel a különleges képességgel és látással rendelkezett. Az evangéliumokban azt olvassuk, hogy Jézus megszánta a sokaságot, ezért kezdte őket tanítani. Testvéreim, sokkal többről van itt szó, mint pusztá szánalomról. Jézus nem valamiféle kegyet gyakorolt, amikor tanítani kezdett, nem szánakozott kenetteljesen a sok szerencsétlenül, nem kezdett nagylelkű adakozásba, hanem teljes lényével, szíve legmélyéig együtt érzett az egybegyűltekkal. A katolikus bibliafordítások az eredeti görög szöveget a latin *misericiórdiával* próbálták visszaadni, amit magyarul úgy lehetne lefordítani, hogy megesett rajtuk a szíve. Talán szebb is, mint azt mondani, hogy megszánta őket; a megszázásban van valami leereszkedő – Jézus

nem ereszkedett le a sokasághoz, ő egy volt a sokasággal. A *megegett rajtuk a szíve* ógörögben egyetlen igével is kifejezhető. A görög *szplanchnidzomai* ige textusunkban aorisztosban áll, azt pedig már minden másodéves teológus tudja, hogy az aorisztosz befejezetlen igeszemléletet jelent, azaz ismétlődő cselekvést. A görög ige eredeti névszói alakja a *szplanchnon*, ez pedig legbelsőbb énünkre, érzéseinkre, vonzódásunkra utal. Az orvostudományban a *szplanchnicus* kifejezés a hasi, zsigeri szervekre utal. Amikor valami mély érzélem lesz úrrá rajtunk, úgy érezzük, hogy egész bensőnk megmozdul. Jézus nem megszánta a sokaságot, hanem megegett a szíve rajtuk, teljes lényével együtt érzett velük olyannyira, hogy késő estig tanította őket. Ekkor odamentek hozzá a tanítványok, és az észszerű gyakorlatiasság nevében azt javasolták: bocsássa el a sokaságot, hogy a környező településeken ételment vegyenek maguknak. Ő azonban így válaszolt nekik: „Ti adjatok nekik enni!” A tanítványok szerint az adott feltételek között a legcélszerűbb megoldás az lett volna, ha Jézus elküldi a sokaságot. Mindenki boldoguljon, úgy ahogyan tud. Második lehetőségként azon gondolkodtak, hogy elmennek, és vásárolnak kétszáz dénárért, azaz majdnem egy évi keresetért kenyeret. Ha a pragmatizmus prizmáján át nézzük a történeteket, a tanítványoknak kétségkívül igazuk van. Jézus nem a cselekedetek gyakorlati hasznosságának távlatából szemlélte a dolgokat, hanem az együttérzés mindent megváltoztató dimenzióit feszegette. És ami ezután történt, az már beilleszthető a gyülekezet-építés jól megtanult alapelemeibe, hiszen Jézus a kiscsoportos foglalkoztatás feltételeit tanítja meg, a tanítványok pedig elkészítik az első SWOT elemzést, és ennek alapján cselekszenek. Első dolog az erőforrások felmérése: hány kenyerek van? – kérdezi Jézus a tanítványoktól, ők azonban még erre sem tudnak válaszolni, el kell, hogy menjenek, és meg kell, hogy nézzék, mennyi ételmük van. Na, gyon sokszor mi is így vagyunk ezzel, nem vagyunk tisztában erőforrásainkkal, MÁSHOL keressük azokat az erőforrásokat, amelyekkel mi magunk rendelkezünk.

Jézus nem a tanítványok véleményét változtatta meg, hanem a lelkületüket. A felelősségvállalás nehéz, de gyönyörűsége igáját veszik magukra a tanítványok, mert a „küldjük el őket, ők majd gondoskodnak magukról” könnyebbik útja helyett, a „ti adjatok enni” áldásaiban részesülnek.

Kedves végzősök, nem szabad kitérni a felelősség és a feladatok elől, nem szabad elküldeni azokat, akik testi vagy lelki táplálékot várnak tőletek. Ha alaposabban körülnézünk házunk táján, kiderül, hogy mind anyagi, mind emberi erőforrás tekintetében jobban állunk, mint gondolnánk. Nem kell kétszáz dénárért vagy egy esztendei segédlelkészi fizetésért kenyeret venni, és szétosztani a szegények között, és a sokaságot sem kell elküldeni. De fel kell nézni az égre, megál-

dani, megtörni és szétosztani a kenyeret. Ez a ti feladatotok, és ez a jézusi asztalközösség. Az élelem szétosztása a legszentebb, egyben legradikálisabb cselekedet. Ezt a történetet el lehet spiritualizálni, de lényegében arról szól, hogy az isteni igazságosság jegyében kötelességünk szétosztani az élet fenntartásához szükséges javakat. Sajnálatos, hogy Erdélyben is és az unitárius egyházban is az lett a jelszó, hogy mindenki „deszcurkálódik”, ahogyan tud. Elfelejtettünk az égre nézni, elfelejtettük, mit jelent megáldani, megtörni és szétosztani. Isten az együttérzőkre adja áldását, a keveset, ha jó szándékkal hasznosítjuk, megsokasítja, de a felelőtlenség és könnyelműség megbosszulja önmagát. Nem hogy az ötezres, de még ötvenes kis közösségeket is szétbomlasztja önző ostobaságunk. A pragmatizmus és a ráció nem biztos, hogy minden élethelyzetben jó megoldást kínál.

Kedves végzősök! Az unitárius karon a jézusi lelkületet igyekeztünk megismertetni veletek, képzések során legbensőbb énünkkel, szívünk legmélyéig együtt éreztünk veletek, és imádságainkban együtt vagyunk Veletek. A tudomány vagy annak látszata megkopik, egyetlen dolog marad meg életetekben és szolgálatotokban – az együttérzés, és ez a mindenkori szolgálat záloga, de ezt a legnehezebb megtanulni. Boldog lennék, ha a sok tudomány mellett, amit itt hat esztendő alatt elsajátítottatok, a szerető együttérzést is magatokkal vinnétek.

A megújult teológiai oktatás hírnökei Ti vagytok, kedves ifjak, rajtunk és rajtatok múlik gyülekezeteink és közösségeink jövője. Lelkesedéseetekkel, felkészültségeetekkel újítsátok meg egyházi életünket, fiatalságotokkal hozzatok új lendületet közösségeinkbe, együttérzéseetekkel tegyétek jobbá a világot. Ámen.

Pálfi Dénes

**A szeretet gazdagító ereje.
Jászboldogháza és Sinfalva testvérkapcsolatának
20. évfordulójára¹**

Textus: ApCsel 3,6

*Péter így szólt hozzá: Ezüstöm és aranyam nincsen, de
amim van, azt adom neked: a názáreti Jézus Krisztus
nevében kelj fel, és járj!*

Augusztus 23-a van, és mi ünnepelünk. Nem úgy, mint régen, jó negyedszázaddal ezelőtt, amikor kezdetben kényszerből, majd lassú beletörődéssel, a szabadnapnak örvendve, ünnepeltük ezt a napot. Látszólag egyetértve azokkal, akik 1944-ben cserbenhagytak és a „jó” oldalra állva, az amúgy is túlerőben levő ellenséggel támadtak az „édes Erdélyt” védő csapatainkra. S azok a „rossz” oldalon maradva, végig ott harcolva, vesztesekként kerültek ki a világháborúból. S míg az elpártoló szövetségeseiket dicsőségre emelte jellemtelenségük, kétszínűségük, árulásuk, a mieinket a porba alázta, irgalomra szoruló koldusokká tette a végső-kig való helytállás, kitartás, az elorzott hazáért vívott becsületos, nagy véráldozatot és sok drága életet követelő küzdelem.

Elég komor hangvétellel indul ez a prédikáció! – mondhatjátok, de úgy érzem, bevezetésként mindezt el kell mondanom. Mert augusztus 23-a van újra, és mi újra ünnepelünk. És – hála Istennek – másként ünnepelünk, mint az átkos zsarnoki rendszer közel félszázada alatt. A mai napot, ünneplésünket bearanyozza augusztus 20-ának napfényes ünnepe, s ezen a napon minden igaz magyar szív I. István királyunkra emlékezik, aki 1038. augusztus 15-én, 977 éve halt meg, s akit 1083. augusztus 20-án, 932 éve, szentté avatott a keresztény egyház. „Sokat írtak róla, sokféleképpen értékelték, de sohasem vonták kétségbe hatalmas egyéniségét. Király volt és szent, ami ritkaság. A magyarság, de a környező népek is fejet hajtanak előtte irodalmi hagyományaikban.” (Tóth Sándor) Sőt már a keleti kereszténység is felvette szentjei sorába.

¹ Elhangzott Sinfalván, 2015. augusztus 23-án.

A rendszerváltás előtt keveset hallhattunk, szinte nem is beszéltek róla, neve hiányzott az itteni történelemkönyvekből. De a nyolcvanas évek elején az *István, a király* című gyönyörű rockoperának is köszönhetően, szentté avatott királyunk újra elfoglalta méltó helyét az agymosástól, a zsarnokság magyar öntudatot gyilkoló eszközeitől meggyötört elmékben, a nemzet testéről erőszakkal leszagztatott magyarok szívében. A diktatúra sötétjében lassan pitymalló öntudattal, megvilágosodó lélekkel énekeltük mi is: „Felkelt a Napunk, / István a mi urunk! / Árad a kegyelem, béke ránk!” És azt is, hogy: „Szép Magyarország, édes hazánk!” Nem csoda, hogy a lemez indexre, tiltott listára került, de magyarországi rokonok mégis átcsempészték a határon, nászajándékkul az esküvőmre.

Ma már, hála Istennek, lehet énekelni és beszélni István királyról, augusztus 20-a piros betűkkel díszileg unitárius naptárunkban is, de eltekintve az Anyaországtól és a tömbben élő magyarságtól, a szórványban szürke hétköznapiaként telik el ez a nap, esetleg a templomban hangzik el egy ünnepi prédikáció, amit kevesen hallgatnak meg. Mi itt nem részesülünk a Magyarok Kenyeréből sem, amit ilyenkor sütni szoktak a különböző országrészek által ajándékozott hozzávalókból, de a fontos, hogy ne feledjük el: a mi drága nemzeti kenyerünk maga István király, akinek a keresztény erényeiből, nemzete iránti szeretetéből ma is táplálkozhat a magyar lélek.

A mai augusztus 23-át azonban nemcsak az István királyra való emlékezés teszi ünneppé, hanem elsősorban az, hogy ezt jászboldogházi testvéreinkkel együtt ünnepelhetjük, testvérkapcsolatunk születésének 20. évfordulója jegyében. Hála Istennek, hogy együtt vagyunk, együtt ünnepelhetünk, hasonlóan a boldog szülőkhöz, akik, 20. születésnapján, ünnepi érzéssel tekintenek felnőtt gyermekükre, s szívük megtelik gyönyörűséggel, látva, hogy érdemes volt érte fáradozni, küzdeni és áldozni. És megtelik reménységgel is, mert minden ifjává lett gyermek nemcsak az áldozatos múltat, hanem a reményteljes jövőt is magában hordozza. S ez a reménység arról szól, hogy a nagykorúvá lett élet egyszer meghálálja, szeretetével viszonzozza a szeretetet, gazdagítja drága szülei szívét, lelkét, életét. Átvitt értelemben ezzel a boldog érzéssel és reménységgel szemlélem 20 éves kapcsolatunkat, amely minket már eddig is számtalanszor gazdaggá tett, és azzá tesz – hiszem – a jövőben is.

De vajon milyen gazdagságról van szó? Milyen gazdagságot kaptunk és vártunk 20 éves testvérkapcsolatunktól? És itt szót kér a Szentírás, az evangélium, s talán épp ideje is beszélni a felolvasott bibliai versről és a hozzá kapcsolódó történetről. Jézus halála és az első pünkösd után vagyunk, amikor a lélekben megerősödött és egyházalapító apostolokká lett tanítványok, Péter és János, felmennek a jeruzsálemi templomba, a délutáni imádkozás idejére. Éppen arra visznek

egy születése óta sánta férfit, akit naponta letettek a templom Ékesnek nevezett kapujához, hogy az arra járóktól alamizsnát kérjen, magyarul: kolduljon. A rokkant ember Pétert és Jánost is megszólítja, pénzt kérve tőlük. És ekkor hangzanak felé Péter szavai: „Ezüstöm és aranyam nincsen, de amim van, azt adom neked: a názáreti Jézus Krisztus nevében, járj!” „És jobb kezénél fogva felemelte, annak pedig azonnal megerősödött a lába és a bokája, felugrott, talpra állt, és járt. Bement velük a templomba is, járkált, ugrándozott, és dicsérte az Istent.” – olvashatjuk a textust követő versekben.

Előrebocsátom, remélve, hogy senkit meg nem botránkoztatok, sértek: én ezt a csodásnak nevezhető történetet szó szerint elfogadni nem tudom. Unitáriusként nem hiszek a csodákban, de hiszek a jézusi szeretet erejében, amely ezüstenél, aragnál és minden földi kincsnél értékesebb, amely gazdaggá teszi a koldusszegényt, erőssé és járti képessé a testi-lelki rokkantságba bénult embert. Ez teszi bátrakká a Jézust megtagadó Pétereket, s indítja el őket embertársaik felé, testvéri érzésekkel, segíteni akaró jó szándékkal. És ez a szeretet a szülője az időtálló, mindenkit boldogító és gazdagító emberi kapcsolatoknak is.

Ennek erejével találkozott a rokkant koldus alamizsnára és Péter testvéri segítségére kinyújtott jobb keze, s lettek igazán gazdaggá: az ajándékozó és a megajándékozott egyaránt. Elgondolkozva a történeten ráébredünk arra, hogy ebben a koldusoktól nyüzsgő világban milyen nagy szükség van erre az erőre, milyen nagy szükség van az azt nyújtó, ajándékozó Péterekre.

Milyen nagy szüksége volt erre az erőre magyar nemzetünknek, amikor történelme dicső napjait véres események, szabadságért vívott nemes harcait kiábrándító, reményt fosztató veszteségek követték, amikor nagyjaink: Rákóczi, Kossuthok, Horthyk bujdosni kényszerültek, koldusbotra, kegyelemkenyérre jutottak. És lett a nemzet sok fia és leánya is „...országút népe, / idegen föld csavargója, / pásztortalan jószág-féle.” – a háborús bűnösnek megbélyegzett és száműzetésre kényszerült Wass Albert *Nagypénteki siratójának* szavaival élve.

Nemzetünk szinte rendszeres pontossággal ismétlődő tragédiái, gyakori koldus-voltunk Arany János *Koldus-ének* című versét juttatja eszembe, amelyben az 1848–49-es szabadságharcban megrokkant honvéd „küszöbről küszöbre” jár, „kérni egy falatot”, a versszakok végén feljajduló kéréssel: „– Adjatok, adjatok, amit Isten adott.” Ám úgy néz ki, hiába harcolt a szabadságharcban „Versectől Szolnokig, Izsaszegettől Vácig”, ahol ott maradt a jobb keze, a bal pedig mankót hordoz rokkant lába istápjaként, ahol annyi „nemes vérrel” együtt az ő vére is omlott, kérésére sok ajtó, szív és kéz zárva marad, a „szelet kenyérkét, alamizsna fillért” kevesen adják neki jó szívvel. Egyedül a cigány az, aki ingyen húzza számára a „keservest”, s „könnye pergi át a barna ábrázatot”, amikor ő fájdalmát, a

vesztes szabadságharc fájdalmát, a keserű nótába s egy pohár borba fojtja. A koldusbotra jutott, rokkant, fájó szívű embernek az utolsó kérése így hangzik: „Oh, ha megtaláltok egykor az útfélen, / Adjatok egy szűk sírt hazám szent földjében.” Hiszem, azt megadták neki. A szent haza hantja örökre magához ölelte, őt vérevel áztató, védő, ölelő, hű szívű fiát.

Talán kissé „sírva vígad a magyar” –hangulata van a prédikációnak újra, s ünneplésünknek is? Lehet, de úgy látom nemcsak az én szemem ejt könnyet, nemcsak az én szívemben szakadnak fel régi sebek, de mások szeme és szíve is könnyes, és érez együtt velem. Köztük vannak drága jászmagyar Testvéreink is. Akik századokkal ezelőtt nem kéregető koldusokként, hanem méltóságteljes ázsiai nemzetként – akárcsak magyar őseink 1100 éve –, jelentek meg történelmünk színpadán, itt, a Kárpát-medencében. S István királyunk utódai magukhoz ölelték őket, itt hazára leltek, amelyet ők is, hozzánk hasonlóan, sok verejtéssel, könnyel és vérral öntöztek, szeretettel szépítettek és gazdagítottak. Szűkebb hazájukért, az általuk lakott területért temérdek pénzt is áldoztak, megváltva, visszaváltva annak szabadságát 1745-ben. Mindig hűséges testvéreink voltak, akiknek segítségében bízhattunk, akik velünk éltek és haltak, küzdöttek és áldoztak a közös haza javáért, gazdagodásáért és megmaradásáért.

Minderről mi, itt és most élők, sajnos, csak a történelmi „csillagfordulás”, a kommunizmus bukása után értesülhettünk.

Mi, akik e rendszer alatt szinte koldusbotra jutottunk, „italunk könny, kegyerünk sár” lett a szó szoros értelmében is, s megrokkant lélekkel vártuk a szabadságot jelentő szeretet áradását. Isten talán épp azért vezérelte ide a jászokat, hogy ezzel a szeretettel megajándékozzanak. És meg is tették. S midőn ezt tették, nem rokkant, kéregető koldusok felé nyújtottak segítő kezét, hanem egyenrangú, szeretett testvérek felé. Mert a jézusi szeretettel áthatott szívük irányította felénk kezüket, s árasztott ránk áldást, erőt, nemcsak ezüstnél és aranynál drágább lelki, szellemi kincseket, de önzetlenül ajándékozott anyagi értékeket, pénzt, erőt, fáradságot és időt, közösségünk javára, jó előmenetele érdekében. Nemcsak szép szavakkal, de méltó tettekkel is áldoztak a testvérszeretet oltárán.

Ma ismételtén megköszönjük Nekik, hogy legnagyobb értéküket, amijük volt és van: szeretetüket, nekünk ajándékozták és ajándékozzák. Hogy szeretetet árasztó szívük és kezük találkozott szeretetre sóvárgó szívünkkel és kezünkkel, s e találkozás egyenrangú emberekké, testvérekké tett bennünket. Köszönjük, hogy 20 év után is a kölcsönös szeretet dobbantja össze a szívünket, érinti össze kezünket, s tesz minket, „múltat és jövődőt megbűnhődöttéket”, örvendező, erős és gazdag emberekké. Köszönjük Nektek, jászboldogházi Testvéreink, és köszönjük Istennek, kérve Őt, hogy 20 év, a mai ünnepi együttlét után, még sok-

szor vezessen át bennünket a felemelő találkozások „ékes kapuján”, a további reményteljes és kölcsönösen gyümölcsöző testvéri kapcsolat és szeretetteljes együttműködés útján.

Drága Testvéreim! Jászboldogháziak és sinfalviak! Adjon Isten 20 éves együttlétünknek még sok boldog születésnapot, hosszú, mindannyiunknak erőt és áldást jelentő, örömteljes életet! Ámen.

Pálfi Dénes

Áldott éhség és szomjúság. Úrvacsorai ima őszi hálaadásra¹

Textus: Ám 8,11

Jön majd olyan idő – így szól az én Uram, az Úr –, amikor éhínséget bocsátok a földre. Nem kenyérre fognak éhezni, és nem vízre fognak szomjazni, hanem az Úr igéjének hallgatására.

A hívő ember szent éhséggel és szomjúsággal közeledik az úrasztalához. Nem a falat kenyérre éhezik, nem a korty borra szomjazik, hanem a lélek eledelére és italára, Isten beszédére, a jézusi szeretetre. Jön emlékezni Jézusra, lelkét feltölteni az ő szeretetével, amelyre magasztos példája buzdít. Jön, azonosulva az ószövetségi próféta, Ámos isteni jóslatot tükröző szavaival: „Jön majd olyan idő – így szól az én Uram, az Úr –, amikor éhínséget bocsátok a földre. Nem kenyérre fognak éhezni, és nem vízre fognak szomjazni, hanem az Úr igéjének hallgatására.”

És azonosulva a prófétai beszéddel, megérzi, hiszi, hogy ennek az éhségnek és szomjúságnak, az Úr igéje hallgatásának ideje eljött, most van az ő életében. A kenyér utáni éhség, a víz utáni szomjúság mellett az isteni értékekkel, lelki eledellel, itallal való töltekezés, az azok szerinti élet jelent számára igazi meglepetést, boldogságot, már itt, ezen a földön.

S csak az így érző és hívő ember érti meg Jézust, a tanításában rejlő isteni bölcsességet: „Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságért, mert ők megelégtetnek.” (Mt 5,6)

A mai világot és embert szemlélve úgy tűnik, hogy ez a prófétai idő, az Úr igéje hallgatásának ideje csak kevesek számára jött el. Pedig Isten mindenkihez szól, de beszédét, szavát kevesen hallják, s még kevesebben hallgatják. Mert a kenyér utáni éhség és a víz utáni szomjúság erősebb bennük az Isten utáni éhségnél és szomjúságnál.

¹ Elhangzott 2015. szeptember 27-én.

Sokan éheznek csak a kenyérre, és csak a maguk kenyérére. S bár Isten minden napra bőven kirendeli számukra, abból egy morzsányit sem hajlandók másnak is adni. Ezért van a földön – rajtuk kívül – annyi éhező ember.

Sokan szomjaznak csak a vízre, és csak a maguk vizére, senkivel meg nem osztva azt, bár bőven van nekik. Ezért gyötör szomjúság milliókat.

Sokan éheznek, szomjaznak a csak anyagi értékeket, a számukra gazdagságot jelentő földi kincseket, s szegény gazdagságuk vakító káprázatától nem látják a földhözragadt nélkülözők milliárdnyi sokaságát.

Sokan sóvárogják az önző érdekeiket szolgáló hatalmat, amely annyi jogtalanságot, békétlenséget, háborút, embertelenséget szül, jogfosztottá, hajléktalan-ná, hontalanná, ember mivoltában megtiporttá, áldozattá alázva e bolygó lakóinak nagy részét.

És mindezekre éhezve és szomjazva, s mindezeket megkaparintva, birtokolva/bitorolva, élelmesnek és boldognak érzik, hiszik magukat, a többi embert pedig életképtelennek, boldogtalannak, jelentéktelennek minősítik. Az Úr igéjének hallgatását, a lelkiek utáni éhséget, szomjúságot idejétmúlt, gyerekes, nevetséges dolognak tartják, ami számukra semmilyen haszonnal nem jár, így értelmetlen és értéktelen.

Pedig Jézusnak épp ez hozott igazi hasznot! Bár teste sokszor éhezett és szomjazott kenyérre és vízre, éhezett, szomjazott és szenvedett épp az említettek miatt, Istent éhező és szomjazó lelkét olyan elégedettség és boldogság uralta, amit a csak az anyagiakra áhítózó lélek soha meg nem tapasztalhat. Ezzel a lelki gazdagsággal legyőzte a halált, a tér és idő korlátait, s ez teszi ma is élővé és példaképpé őt a hívó lélek számára.

Élete és példája arról beszél, hogy kenyérrel és vízzel soha nem lakik jól az ember, de aki az ő kenyérével és borával, a lélek ételével és italával, az ő szeretetével él, Isten utáni vágyakozással a szívében, az már itt, a földön, földi életében örökké tartó boldogságot érez.

Őszi hálaadás ünnepén, az úrasztalához készülve, köszönjük meg Istennek, hogy kenyér utáni éhségünket és víz utáni szomjunkat csillapítja, étellel és itallal ajándékozott meg minket verejtékes munkánk után atyai szeretetéből. De köszönjük meg Jézus kenyerét és borát, áldott szeretetét, s főleg azt, hogy ezek utáni vágyakozást, éhséget és szomjúságot ébreszt szívünkben. És kérjük őt, hogy ezt az éhséget és szomjúságot tegye állandóvá bennünk, hogy legyen a mi életünknek is igazi haszna, értelme, értéke, szívünknek igaz gazdagsága, lelkünknek örök boldogsága. Ámen.

Jakabházi Béla Botond

Ítélet helyett szeretet¹

Általános beszéd

Textus: Lk 4,16–21

Amikor Názáretbe ért, ahol nevelkedett, szombaton szokása szerint bement a zsinagógába, és felolvasásra jelentkezett. Ézsaiás próféta könyvét adták neki oda. Szétbontotta a tekercset, és épp azon a helyen, ahol ez volt írva: „Az Úr Lelke van rajtam, azért kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek. Elküldött, hogy hirdessem a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, hogy szabadon bocsássam az elnyomottakat, és hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét.” Összetekerte az Írást, átadta a szolgának és leült. A zsinagógában minden szem rá szegeződött. S elkezdte beszédét: „Ma beteljesedett az Írás, amit az imént hallottatok.” (Szent István Társulati Biblia)

Kedves Testvéreim!

Lukács evangéliumában Jézus első nyilvános szereplése hatalmas botránnyal és egy gyilkossági kísérlettel ér véget. Az otthoni, názáreti zsinagógai összetűzés azért is meglepő, mert Jézus a béketeremtés, szeretet és megbocsátás üzenetével kezdi tanítását, miután Keresztelő János tanítványaként megkeresztelkedik, és egy meghatározó istenélményben van része a Jordán partján. Itt sejtí meg az Istenhez mint gondviselő Atyához való tartozásának biztonságát. Ennek következőben tudatosan benne hivatása, s alig harminc évesen az Isten országa jelenvaló-

¹ A Magyar Unitárius Egyház Főtanácsa által meghirdetett beszéd pályázat első helyezettje. A beszéd pályázatra egy karácsonyi és egy általános beszéddel lehetett jelentkezni. Az eredményhirdetésre 2016. július 1-jén került sor, a főtanács gyűlésén.

ságának, a szeretet szelíd hatalmának, a határtalan megbocsátásnak és az Istenben és Isten által megelt szabadságnak a prófétájává válik.

Miután a pusztai elmélyült csendben saját lelkének sötét zugaiba is betekintést nyert, s szembenézhetett mindazokkal a kísértésekkel, amelyek alááshatnák prófétai hitelét, Jézus naiv ábrándok, személyes érvényesülési vágy nélkül tér vissza Názáretbe, az isteni akaratra való ráhangolódás beavatásszerű tapasztalattal: „lélekkel telve”. És ezúttal a zsinagógában rendkívüli dolog történik. Rendkívüli nem csupán azért, mert botrányba fullad az istentisztelet, és istenkáromlás vádjával egy meredek szikláról saját gyülekezetének tagjai akarják a mélybe vetni, hanem azért is, mert Jézus a prófétai üzenet felolvasása és tanítói szavainak bevezető mondata által a jelenben érvényessé tesz egy ősi ígéretet. Magára vállalja és személyessé teszi azt, amit felismert, átértzett és megélt: Isten a jelen pillanatban is megváltó, szabadító Atya, akit nem csupán várni kell, a jövőbe vetítve igazságosságon és szereteten alapuló országát, hanem a jelenben megtapasztalni, akaratát teljesíteni.

Jézus első tanítói szavait a zsinagógában tekinthetjük a mester bemutatkozó beszédének, amelyben röviden tudunkra adja, hogy miről fog szólni élete, tanítása és gyógyítói munkássága. A prófétai hagyomány tekintélyéhez fordul, és Ézsaiás könyve 61. fejezetéből olvas fel egy részt, de amit felolvas, az nem felel meg teljességében annak, ami a prófétai könyvben szerepel.

Az evangéliumokban Jézus gyakran utal a zsidó szentírára, és az általa idézett részek sok érdekes kérdést vetnek fel. A bibliakutatók ma sem tudnak egyértelmű választ adni arra például, hogy Jézus az Ószövetség melyik nyelven őrzött változatára utal. Mindenesetre tanítói tevékenységében mind a héber (masszoréta), mind az arámi nyelvű Szentírára (Targum) hivatkozik (pl. Jóel prófétát a masszoréta héber szöveg alapján idézi a Mk 4,26–29-ben, Ézsaiást viszont az arámi Targumból a Mt 26,52-ben vagy a Mk 9,47–48-ban).

A názareti zsinagógában, bármelyik forrásból használt ószövetségi részt is olvassa fel Jézus, olyat tesz, amit elképzelhetetlennek tartanak sokan még ma is, akik kizárólag az írott szó szentségére alapozzák vallásosságukat: Jézus felülbírálja a szentírást, szándékosan kihagy belőle. Erre az apró, jelentéktelennek tűnő részletre érdemes alaposabban odafigyelnünk, mert a jézusi üzenet része az is, amit szándékosan nem tanít a Mester. Tudatosan mellőz egy mondatot, amikor az ószövetségi prófétai üzenetet választja saját hivatásának megjelöléseként. Ezzel tudatosan szembehelyezkedik a kortársai által mélyen tisztelt vallásos hagyományok egy részével, és ellentmond magának az Ószövetségnek is ott, ahol az elődök félelmeiből és vágyaiból táplálkozó, isteni ítéletről, megtorlásról, sőt bosszúállásról szóló tanítások egy haragvó és félelmetes istenséget ábrázolnak.

Az Ézsaiás könyvéből felolvasott néhány mondat a leghosszabb az összes Jézus által olvasott vagy idézett bibliai részek közül, és az evangélium központi témáját fogalmazza meg: „Az Úr Lelke van rajtam, azért kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek. Elküldött, hogy hirdessem a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, hogy szabadon bocsássam az elnyomottakat, és hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét.” Ezzel a prófétai kijelentéssel kezdi meg Jézus tanítói munkásságát, egy ítélet helyett együttérzést, áldozat helyett irgalmat, számonkérés helyett a megbocsátást ígérő istenség, a gondviselő Atya oltalmát hirdetve. Jézus nem csupán tanítja, hanem meg is testesíti az irgalmas Isten szeretetét. Az örömhír a szegényeknek, a foglyoknak, a fogyatékkal élőknek szól, szabadulást ígér, Isten kegyelmét, gondoskodó szeretetét. Ezért tudott és tud mind a mai napig a jézusi tanítás és példa örömmüzenet lenni. Ugyanis ha elsősorban nem a szegényeknek, a nyomorban élőknek, a megalázottaknak és a hatalommal rendelkezők kiszolgáltatottjainak szólna az üzenet, akkor nem is volna örömmüzenet, és ha nem az emberi életet megszentelő, szerető Atya volna Isten, hanem egy feltételeket szabó, végső soron ítéletet osztó égi zsarnok, akkor az üzenet nem öröm, hanem keserűség, csalódottság forrásává válna: egyének és csoportok erkölcsi és vallási köntösbe álcázott hatalmi versengésének újabb eszköze. Minden vallásosság, amely az isteni szeretetet feltételekhez köti, és végítéletet hirdet, valamilyen formában egy torz, büntető istenséget tisztel. A sors iróniája az, hogy a Jézusra mint vallásalapítóra tekintő keresztény felekezetek jelentős része hiszi ezt, és inkább féli, mint szereti Istent. Nekünk viszont, unitárius lelkületünkben, az isteni szeretet és jószág egyetemes érvényessége és feltétel nélküliége nagyrészt abból a forrásból táplálkozik, amelyet a jézusi tanítás és példa jelent számunkra.

A Mester a prófétai könyvből olvasva megáll egy olyan kijelentés előtt, amely Ézsaiás számára fontos, Jézus azonban nem hisz benne: „Hogy hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét, *Istenünk bosszújának napját...*” (Ézsaiás 61,2b). Nem hiszi, sőt az ellenkezőjét tanítja annak, hogy Isten bosszút fog állni bármiért, azaz „megfizet”. Jézust nem csak itt, hanem több helyen is úgy ábrázolja az evangélium, mint aki felülbírája és újraértelmezi az Ószövetséget. Hasonló módon jár el Jézus számos más alkalommal is, tanítva az istenség együttérző, erőszak nélküli, és befogadó voltát, akinek igazságossága nem a bosszút és megalázást jelenti, hanem a törött lélek és a bűnt elkövető ember visszahelyezését a közösségbe, emberi méltóságának és áldottságának tudatával. Jézus érzi, tudja, hogy az a hatalom, amely általa is megnyilvánul, amelyben bízunk, akit ismer és szeret – a jószág Istene, a megtapasztalható szentsége. Ezért hallgatja el vagy hagyja feltétel nélkül szándékosan figyelmen kívül a Biblia azon tanításait, amelyek ítélke-

zőek, büntetőek, rituálistikusak. Sosem idézi a Számok könyvét (4Móz), amely törvények és szabályok lajstromát tartalmazza, sosem idézi Józsuét vagy a Bírák könyvét, amelyek lépten-nyomon az erőszakot szentesítik. Vagyis Jézus nem idézi a Szentírást akkor, amikor az büntető vagy hatalmi ambíciókat fogalmaz meg, elitista vagy kizáró jellegű. Sőt kimondottan az ellenkezőjét tanítja. Még a Leviticus (3Móz) 18–20-ban található 28 tiltó parancs közül is csak azért sorol fel néhányat, hogy hozzáfűzze saját, belső lelkületét tükröző új értékrendjét, és hogy kiemelve a 3Móz 19,18-ban megfogalmazott, egyetlen pozitív alakú parancsot: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!”

Mi, akik az unitárius lelkületünk részének valljuk azt, hogy a Szentírást nem csak szeretettel és tisztelettel, hanem értelemmel kell olvasnunk, felismertük, hogy a szent szövegek szerepe elsősorban nem az, hogy dogmatikailag „helyes” válaszokat adjanak különböző kérdésekre, hanem arra hivatottak, hogy belőle bátorítsanak magunknak és gyülekezetünknek feltenni azokat a nehéz kérdéseket, amelyekre a válaszkeresés folyamatában tanulunk meg mélyebben érző, őszintébben élő, nemesebb szándékú emberekké válni.

Jézus már názareti fellépésekor megosztotta kora társadalmát. Nem is történhetett ez másként. Ami jó hír az elnyomottaknak, az rossz hír a zsarnoknak, ami örömezenet a szegényeknek, azt felháborító és zavarkeltő tanításnak érzik azok, akik élvezői a fennálló társadalmi berendezkedésnek. Egy hierarchikus társadalomban, melyben a vallás és kultusz a tisztasági törvény köré szerveződött, rendbontásnak számított a „méltatlanokkal” egy asztalhoz ülni. Jézus viszont éppen ezt teszi, és tanítja, hogy a mennyek országa, Isten királysága azoké, akik vágnak a szentségre, és akiknek a legnagyobb szüksége van rá, és nem azok kiváltsága, akik úgy gondolják, hogy méltóvá tették magukat erre. Istent nem lehet sem jótettekkel, sem a megfelelő előírások betartásával megnyerni – mert nem a tökéletesek istene, hanem a teljességre vágyóké, a sérülteké, a szegényeké és elnyomottaké és üldözötteké.

Jézus az Istennel való bensőséges kapcsolata által már akkor modellértékűvé vált követői és tanítványai számára. Kora társadalmának legkevésbé értékelt, a vallásos elit szempontjából reménytelenül elveszett csoportnak: nőknek, betegeknek, szegényeknek, erkölcsileg megbukott megbélyegzetteknek hirdette az isteni szeretetet. Ez pedig ellentmondana a prófétai üzenet azon részének, mely szerint Isten, jósága mellett bosszúálló hatalom is.

A felolvasott bibliai rész utolsó mondata Jézus saját szavait idézi, aki ezzel a meglepő kijelentésével összegzi mindazt, amit a továbbiakban mondani akar az otthoni gyülekezet előtt. A „Ma beteljesedett az Írás...” kijelentése arra vonatkozik, amit évszázadokkal azelőtt a próféták hirdettek, s melyet minden nemzedék,

különösképpen a babilóniai fogság idejében, valamint a római uralom elleni lázadások korában várt: Isten beavatkozik a történelembe úgy, hogy megszünteti a zsarnokságot, és megújítja az emberi szívet. Jézus – számos elődjével és korának elvárásaival szembehelyezkedve – a megváltást nem erőszakkal, vagyis az ellenség Föld színéről való eltörlése által, hanem a szeretet (és még az ellenség szeretete által is!), a megbocsájtás, együttérzés és igazságosság érvényesülésében látja. Ezért az Írás beteljesedése Jézus tanítása és munkássága során, amelyet a Mester a szeretet kettős parancsolatában fogalmaz meg, új értelmet nyer. Ezt fogalmazza meg Pál apostol is leveleiben, melyek az evangéliumok megírása előttől származnak: „Mert az egész törvény ebben a mondatban teljesedik be: Szeresd felebarátodat, mint saját magadat.” – írja az apostol a galatai gyülekezethez intézett levelében (5,14), és megerősíti ezt a gondolatot másutt is, pl. a rómaiakhoz írott levélben: „A szeretet nem tesz rosszat az embertársnak. A törvény tökéletes teljesítése tehát a szeretet.” (13,10).

Jézus egy új, lélekkel telített, embertársak iránti nagylelkű szeretetet tanúsító vallásosságot hirdet, melynek gyökerei az Ószövetségben keresendőek, viszont egy olyan mély, rövid szintézise a mózesi előírásoknak és a próféták tanításának, hogy az újdonság erejével hat, akik mesterük halála után egy új, kereszténynek nevezett közösséget hoznak létre. S a felolvasott bibliai rész Jézusnak ezzel a meglepő kijelentésével zárul, hogy már a jelenben beteljesült a várakozás, az isteni megváltást nem a jövőben kell remélni, hanem a jelenben megtapasztalni.

A Szentírás teljes egészében veszélyeket is rejt magában, ugyanis szinte bármilyen ideológiának az igazolására felhasználható, és fel is használták az évezredek során. Gyűlölködő emberek találnak a Szentírásban gyűlöletet szító részeket, hogy azzal igazolhassák türelmetlenségüket és az erőszakot. Ezért kell nekünk Jézusra tekintenünk, és egyre jobban elsajátítanunk azt a látás- és gondolkodásmódot, amely nem kirekeszt és elválaszt embert az embertől, közösségeket egymástól, hanem az isten szeretetének tudatában testvérekké tesz.

Istenhez való tartozásunk, akaratának teljesítésében való elszántságunk felhatalmaz arra, hogy a saját életünkben hirdessük az ítélet helyett az irgalmat, az elkülönülés helyett a sorsvállalást, elnyomás helyett a szabadulást, a bosszú helyett Isten gondviselését. És ha elbizonytalanodnánk, vagy az örömmézenet terjesztésében kétségek miatt elbátortalanodnánk, tekintsünk Jézus első nyilvános szereplésére, a názáreti fellépés látszólagos kudarcára. Amit az evangéliumi hagyomány kér tőlünk, az egyszerű, de nehéz: „a törvény tökéletes teljesítését” kizárólag a szeretet által. Kérjük a Lélek erejét, hogy ebben követni tudjuk Jézust, és hogy az Írás ma is, bennünk és általunk is beteljesedjék! Ámen.

Székely Kinga Réka

Lelked, a jó termőföld¹

Általános egyházi beszéd

Textus: Mt 13, 8–9

A többi pedig jó földbe esett, és termést hozott : az egyik százannyit, a másik hatvan annyit, a harmadik harmincannyit. Akinek van füle, hallja.

Kedves Testvéreim! Gyermekkorunkban sokszor megtörtént, hogy szüleink szólítottak, mi pedig nem hallottuk meg, vagy nem akartuk meghallani. Ilyenkor szüleink így szidtak: mi van, fiam, ráültél a füledre? Mi gyermekként, úgymond, felháborodtunk – a szüleink csúfolkodnak velünk, hát hogy tudna valaki ráülni a fülére?

Azonban ahogy mi is felnőttek lettünk, és kamaszodó gyermekeink sokszor ugyanúgy levegőnek néznek minket, mint mi annak idején a saját szüleinket, a mi szánkat is sokszor elhagyja ez a méltatlankodó mondat: mi van, fiam, ráültél a füledre? Nem hallod, nem akarod hallani azt, amit mondok?

A názáreti Jézus valamivel szebben fogalmazott, amikor a magvető példázatának elmondása után így szólt: Akinek van füle, hallja. Rákérdezhetünk: miért mondta ezt? Hallássérült volt valaki a hallgatóságban? Nem, Testvéreim. Arról van szó, hogy Jézus célja az volt, hogy evangéliumát az emberek ne csak hallják, de értsék is. Továbbmenve: ne csak értsék, de fogadják is szívükbe. Jézus azért mondta el a magvető példázatát, hogy az emberek magukra ismerjenek benne. A történet a következő: kimegy a magvető vetni. A traktor és vetőgép előtti világban a magvetés kellékei: egy ember, egy zsák, benne magok, és az előkészített föld. A zsák az ember nyakában, keresztben a hóna alatt, és minden lépésnél tenyeréből szétszórta a magot. Gondolom, hogy idősebb testvéreink emlékeznek

¹ A Magyar Unitárius Egyház Főtanácsa által meghirdetett beszédpályázat második helyezetteje. A beszédpályázatra egy karácsonyi és egy általános beszéddel lehetett jelentkezni. Az eredményhirdetésre 2016. július 1-jén került sor, a főtanácsai gyűlésen.

erre az érzésre, amikor még így vetették a gabonát. Nyilván hasonló érzés a veteményezés is, csak arányaiban más. Én ma is meg tudok hatódni azon, hogy egy elvetett apró magból, mondjuk murok- és petrezselyemmagból olyan nagy zöldség tud nőni. Egy kész csoda.

Szóval kimegy a magvető vetni, és bár jól végzi a munkáját, mégis különböző eredménye lesz egy-egy tenyérnyi elszórt magnak.

Mert van olyan mag, amelyik az út szélére esik, ott pedig az éhes madarak mindjárt felkapkodják. Abból a magból nem lesz termés.

Van olyan mag, amelyik sziklás-köves földre esik, idővel kikel, növekszik is a gabona, de amikor eljönnek a nyári esőtlen hetek, a gabona elsárad, mert nem tud elég tápanyagot szívni a földből a kövek, sziklák miatt. Abból a magból sem lesz termés.

Van olyan mag, amelyik tövises, gazos földre esik, idővel kikel, növekszik is a gabona, de a sok gyomnövény megfojtja a gabonát. Abból a magból sem lesz termés.

Van azonban olyan mag, amelyik jó földre esik, és termést hoz – harmincannyit, hatvanannyit, százannyit. Ott van termés. Akinek van füle, hallja.

A tanítványok hallják ezt a példázatot, csak éppen nem értik. Őszintén bevallják, nem értik, hogy miért beszél nekik Jézus a magvetésről, a termést nem hozó és a termést hozó magról.

Jézus így válaszol: a magvető Isten küldötte, Isten szolgálja. A mag Isten ígéje, Isten törvénye. A föld pedig az emberek lelke.

Isten minden időben elküldi magvetőit, azokat az embereket, akik az Ő törvényeit hirdetik, azt, hogy az ember szeresse az életet, alázattal forduljon a teremtés felé, becsülje meg az életet, tisztelje és szeresse Istent, önmagát és a felebarátját. Azonban az emberek különbözőképpen viszonyulnak Isten törvényéhez, Isten ígéjéhez.

Vannak a „meg se pirulázom” típusú emberek, akiknek nem számít sem Isten, sem ember. Beszédjük, tetteik arról árulkodnak, hogy ők saját magukat tekintik Istennek, a mindenhatónak, és tűzön-vízen át a legfontosabb számukra mindig a saját érdekük még akkor is, ha másokat el kell tiporni, ki kell fosztani, nyomorba kell dönteni ezen érdekek miatt. Meg se hallgatják az evangéliumot, leperereg róluk a szent beszéd, nem éri el lelküket az ima.

Ha van is termése életüknek, lelküknek, azt csakis ők maguk használják fel, másnak nem jut belőle.

Vannak a sziklalelkű, kőszívű emberek, a lélekben elsáradtak, akik nem találják tápra, életnedvre, életkedvre. Talán annyi bánat, csalódás érte őket, hogy nincs erejük boldognak lenni. Meghallgatják az Istenről szóló beszédeket, halvá-

nyan pislákol bennük a vágy, hogy jó és boldog emberek lehessenek, de nincs kitartás bennük, feladják a harcot, még mielőtt annak vége lenne. Fásultan tekintenek a világra, lelkük gyökere nem éri el az isteni szeretet tápláló talaját.

Vannak a kiegyensúlyozatlan, ide is, oda is hajló emberek, akik képtelenek eldönteni, hogy milyen irányban menjenek, milyen elvek szerint éljenek. Mindig mások véleményére kíváncsiak, mert nincs saját véleményük, vagy ha van, akkor nem merik felvállalni. Ezek az emberek mindig mástól kérdezik meg: most vajon mit is kellene tegyek, hogyan kellene döntsek? Valaki más kellene eldöntse helyettem, hogy mit tegyek, kivel barátkozzam, milyen iskolába járjak, kiből bízom, kit hibáztassak, kit kerüljek, ki legyen életem társa... Mindezt csak azért, hogy saját tetteikért ne kelljen felelősséget vállalniuk, hogy másokat hibáztathassanak elrontottnak minősített életükért. Olyanok, mint a tövises föld, a gyomos föld, mindenki tudja őket befolyásolni, de a végén ki is használják őket. Az isteni szeretet nedvétől ők is elszakadnak, és mindenkire figyelnek, csak a teremő Is-tentre nem.

Végül vannak olyan emberek, Jézus tanítása szerint, akiknek lelke olyan, mint a jó termőföld. Meghallják Isten ígét, meghallgatják Isten küldötteit, betartják Isten törvényeit, életük a jóságra, a megértésre, az önzetlenségre épül, ezért ők maguk is, és a körülöttük élők is gyönyörködhetnek bennük, termést hoznak.

Testvéreim önkéntelenül adódik a kérdés: vajon én melyik csoportba tartozom? Vajon az én lelkem melyik földhöz hasonló? Vajon én milyen termést hozok, milyen gyümölcsöt termek? Milyen az én lelkem? Közel tudok-e engedni valakit, akárkit, Istent, eszmét, embert magamhoz? Vagy olyan vagyok, mint az út széle, ahová ráhull a termőföldbe szánt mag, de meg sem érint, mert jönnek a madarak, a közöny, a nemtörődömség madarai, és felkapkodják azokat. Fásult-e az én lelkem? Imbolygó, nyughatatlan-e az én lelkem? Vagy jó termőföld az én lelkem?

Testvéreim, mielőtt kérdéseimmel szétszaggatnálak titeket, szeretném elmondani, hogy én az élet során azt tapasztaltam, ezek a különböző lélek-típusok, amelyeket Jézus a magvető példázatában felemlít, nem különböző emberek kategóriáit határozzák meg. Nem. Nincsen csak nemtörődöm ember, csak kőszívű ember, csak tövises lelkű ember, csak jó termőföld lelkű ember. A jézusi felsorolás inkább arra enged következtetni, hogy ezek a különböző lélek-típusok, az élethez való viszonyulás ezen különböző válfajai, mindnyájunkban benne vannak. Nem lehet azt mondani, hogy az egyik ember lelke mindörökké közömbös, mindörökké fásult, mindörökké elrejtőzik az élet megélésének felelőssége alól, sőt azt sem tudnám kijelenteni, hogy egyes emberek lelke mindörökké a jó ter-

mőföldhöz hasonló. Inkább azt mondom, és remélem, hogy ti is egyetértetek velem, hogy a léleknek ezek a különböző viszonyulásai mindnyájunkban benne vannak, és csak az Istenbe vetett hitünktől függ, hogy mikor melyik viszonyulás erősödik fel bennünk.

Ki ne tudná elmondani magáról azt, hogy voltak életében olyan időszakok, amikor csakis önmaga körül forgott, mint a kutya, amelyik saját farkát akarva elcsípni, körbe-körbe jár, és ezt a szánalmas helyzetet nem veszi észre?

Ki ne tudná elmondani önmagáról, hogy életében voltak olyan időszakok, amikor fásult volt? Amikor nem tudott örvideni semminek se, és senkinek sem?

Ki ne tudná elmondani önmagáról, hogy életében voltak olyan időszakok, amikor nem tudott dönten i önmaga érdekében, és élete boldogtalansága miatt máshol, másban találta meg a bűnbakot?

És ki ne tudná elmondani önmagáról, hogy voltak olyan időszakai is, amikor úgy érezte, hogy lelke olyan, mint a jó termőföld. Nyugalom, békesség, megelégedettség, szeretet vette körül, napjai reményteljesek, boldogak voltak.

Igen, Testvéreim, ezek mind mi vagyunk. Életünkben az öröm és a szenvedés, a hit és a hitetlenség között egyensúlyozunk, mint a légtornász a magasban kifeszített kötélén. A derekunkra kötött biztosító mentőöv az Istenbe vetett hit. Ha belezuhannánk a szenvedés és hitetlenség mélységes szakadékába, Isten a hit által húz ki, és helyez vissza a drótkötélre, hogy elvégezhe ssük életünk következő nagy mutatóványát.

Meg vagyok arról is győződve, Testvéreim, hogy mi mindannyian, akik hiszünk, Isten magvetői vagyunk. Minden egyes hívő ember, ha máshol nem, a saját családjában van elhívva a magvetésre. A családban kell elkezdenni a magvetést, gyermekeinknek kell megtanítsuk, de legfőképp életünkkel példázzuk a jézusi tanítást. Az elsődleges magvető a szülő, aki úgy él, úgy beszél, úgy dolgozik, olyan döntéseket hoz életében, melyekből a gyermek látja, hogy a szülő számára a legfontosabb érték az emberi méltóság tisztelete, a kölcsönös megértés, az önzetlen segítségnyújtás, a hívő élet szeretete.

Mindnyájunkat magvetőknek hívott el az Isten. Mivel nem vagyunk egyformák, különböző területekre küld el Isten. Így a lelkészek, a tanítók arra vannak elhívva, hogy magánéletükön túl a közösség számára is végezzenek magvetést. Nyilván a közösség csak azokat a magvetőket fogadja el, akiket hiteleseknek tart, akiről tudja, mert megtapasztalta, hogy ezek a magvetők saját életükben is azt élik meg, amiről, amire másokat is tanítanak.

Én mindig magvetőnek készültem. Lelkész édesapám mellett sok időt töltöttem. Kisgyermek korom óta vonzott a templom, boldoggá tett az imádkozás.

Láttam, tapasztaltam, hogy milyen fenséges ügy magvetőnek lenni, biztatni minden embert arra, hogy emlékezzék vissza ártatlan gyermeklelke tisztaságára, és találja meg újra jó termőföld lelkét. Láttam, hogy az életpróbák, a veszteségek, a csalódások, mennyire fásulttá tudják tenni az emberek lelkét. Láttam, hogy a szeretethiány mekkora önbizalomvesztéssel jár, és hogy milyen rongyos lelkű emberekké válnak azok, akik kiesnek a szeretet megtartó erejéből. De azt is láttam, hogy a jó termőföld lelkű emberek a paradicsomot tudják megélni a földön, a mennyországot tudják megélni hétköznapijaikban. Jó magvetőnek lenni, én is az leszek.

Azonban nagy hirtelenséggel nagy törés állt be az életembe, minden figyelmeztetés nélkül berontott hozzánk a halál. Megdöbbsentem. Lelkem kiüresedett. Szívem-lelkem megkeményedett, minden jóság elpárolgott belőlem, csak düh, csak harag és irigység maradt. Miért az én édesapám kellett meghaljon? Miért ő? Mindenre irigy voltam akinek még volt édesapja. Nem leszek én többé magvetője az Istennek.

Azonban, amilyen hirtelenséggel jött a rossz, olyan hirtelenséggel jött a jó is hozzám. Egyik éjjel álmomban arra lettem figyelmes, hogy nyílik a házunk ajtaja és a legnagyobb természetességgel bejön rajta édesapám, megáll az asztal mellett, ránk mosolyog és így szól: jól van, jó úton jársz, ezen menj tovább. És amilyen csendesen jött, ugyanolyan csendesen el is távozott. Bennem egy olyan fokú megnyugvás lett úrrá, melyről mégcsak álmodni sem tudtam azidáig. Valahogy megéreztem a lélek örökkévalóságát. Megéreztem azt, hogy aki nincs velünk földi valóságában, mégiscsak velünk van lélekben. Nem hagyott el. Elmúlt minden haragom. Lelkem felszabadult a fásultságból, dühöm szétfoszlott, és újra szeretni tudtam az életet, benne önmagamot, és azokat is, akiknek még volt édesapjuk.

Testvéreim, azért mondtam el a saját történetemet, mert biztos vagyok benne, hogy nektek is volt hasonló tapasztalatban részetek. Tudjátok ti is, hogy jó termőföld lelkünk mennyire megkövesedik, elgazosodik, ha bánat, gyötrellem éri. Merem remélni, hogy azt is megtapasztaltátok, hogy ha képesek vagyunk megosztani másokkal lelki életünket, akkor sokkal hamarabb találunk rá a gyógyulás útjára, mint azok, akik haragból, önsajnálathból, csüggedésből magas falat építenek fel maguk körül.

Hiszem, hogy mindnyájan magvetésre vagyunk elhívva még akkor is, ha időnként nem tudjuk végezni ezt a feladatot. A fontos, hogy ezt felismerjük, és még fontosabb, hogy az Istenbe vetett hit, mint egy pislákoló mécses, mindig ott legyen a lelkünk mélyén, hogy soha ne szakadjunk el teljesen a jó Istentől.

Figyeljünk lelkünkre, vizsgáljuk azt szeretettel. Óvjuk és gondozzuk lelkünket, hogy életünk nagy próbái ne tudjanak végletesen kárt tenni benne. A lel-

künk termőföldnek van teremtvé, Isten termőföldjének, melyen a termés a mi életünk boldogsága. Törekedjünk arra, hogy termést hozzunk, a lélek kincseit teremjük meg. Legyen termésünk a jóindulat, a hűség, a megértés, a kitartás.

Ne csak halljuk, de értsük is meg Isten akaratát, Isten törvényeit. Ne ülünk a fülünkön, amikor minket akar megszólítani az evangélium. Fogadjuk be szívünkbe a vallás lényegét, az Isten, az ember, az élet iránti szeretetet. És soha ne csüggedjünk, mert mindig van reményük a hívőknek arra, hogy elmúlnak a rossz napok, a szeretetlenség időszakai. Lelkünk minden fásult, gazos, köves időszak után, az Istenben bízva, megérjük azt, hogy lelkünk, életünk, újra olyan lesz, mint a jó termőföld.

Engedd meg lelkednek, hogy teremje meg gyümölcseit. Fogadd el Isten segítségét, hogy lelked újra jó termőföld lehessen! Ámen.

Simon József: *Explicationes explicationum. Filozófia, irodalom és egzegztika Enyedi György életművében.* Budapest, 2016, Typotex, 376.

Az unitárius egyház történetében a 16. század a kialakulás, formálódás százada volt, olyan, az egyház szellemiségét, teológiáját és történetét meghatározó püspökökkel, mint Dávid Ferenc, Hunyadi Demeter vagy a fiatalon elhunyt Enyedi György. Az 1592-ben püspökké választott Enyedi után gazdag kéziratok maradtak fenn, még ha műveinek nagy része csak másolatokból ismert is. Emellett azon kevés szerencsés unitárius szerző közé tartozott, akiknek teológiai munkái nyomtatásban is napvilágot láttak a 16. és 17. században. Enyedi már nem élhette meg, hogy főműve, az *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti*, az ó- és újtestamentumbeli helyek explikációi, magyarázatai megjelenjenek. Hittársai gondos szervező és szerkesztő munkája révén a kötetet mégis kinyomtatták a püspök halála után egy évvel, 1598-ban. Azt is elérték e szerény egyházfiak, hogy a munka a következő század elején magyar fordításban is megjelenjen, és az unitárius egyház egyik legfontosabb teológiai összegző munkájaként évszázadokra meghatározza a tudós unitárius egzegztikát. E kiváló püspököt és életművét állítja középpontba Simon József nemrég napvilágot látott

monográfiájában. Simon új kötetére régóta várt már a szakközönség. Elkészültét sokéves munka előzte meg, melynek során az író behatóan foglalkozott a kora újkori radikális reformációval, erdélyi vallásfilozófiával és eszmetörténettel. Christian Franckenről publikált német nyelvű monográfiája után a kevésbé kutatott Enyedi György felé fordulva időről időre megjelentette kutatásainak részleteit, melyek mára már szerves részét képezik az Enyedikutatás irodalmának. Az utóbbi évtizedek kutatási eredményei egyre inkább világossá tették, hogy a magyar teológia- és eszmetörténet tárgyalásából Enyedi Györgyöt, hiába egy radikális egyház tagja, nem lehet kihagyni. Simon József kötete ezt még világosabbá teszi számunkra.

Enyedi nemzetközi szinten is kiemelkedő egzegztikai fejtegetéseinek átlátása, megértése még a kortársaknak is nagy nehézséget okozott, a munkájára született első nemzetközi és magyar teológiai jellegű válaszokra szinte egy évtizedet kellett várni, majd száz éven át vitatkoztak vele kisebb-nagyobb kaliberű teológiai gondolkodók, és ahogy Simon maga is megjegyzi, „egzegztikai eredményeit száz évvel

halála után kezdték értékelni a felvilágosult bibliai hermeneutika vezető nemetalföldi alakjai”. Simon, mondhatjuk, ehhez az értelmező hagyományhoz kapcsolódik, ám a művet nem vagy nem csupán teológiai, hanem karakteresen filozófiai szempontból vizsgálja.

Simon József monográfiája a Typotex kiadónál jelent meg, a kiadótól megszokott kisméretű kötetben, melynek keskeny margója és szoros kötése nem könnyíti meg az olvasást. A könyv tudásanyaga viszont kárpótolja ezért az olvasót. A kötésen lévő illusztráció már a könyv kinyitása előtt ízelítőt ad abból az összetett, kéziratokból és korabeli nyomtatványokból álló szövegtörzsből, melyet részletesen tárgyal a kötet.

A téma tárgyalásmódja merész és érdekes, hiszen Simon tulajdonképpen nem ad összefoglaló, részletes értelmezést az *Explicationes* teljes szövegéről, sőt, sok fejezetével egyáltalán nem is foglalkozik. Ehelyett megelégszik részproblémák tárgyalásával, melyek egzisztenciális, filozófiai vagy irodalomtörténeti szempontból érdekesek számára, és melyekkel kapcsolatban pontos és precízen alátámasztott tételeket állít fel. Már a könyv tartalomjegyzékének tanulmányozása is gazdag anyagot ígér. A témák mellett, hogy jól átgondolt struktúra mentén vezetik végig az olvasót az *Explicationes*, e sokrétű és bonyolult munka szövegén, különböző szakterületek szerint csoportosulnak.

A kötet bevezetéssel kezdődik (11–24. oldal), melyben Simon Enyedi György életrajzát, valamint a püspöknek az 1590-es évek folyamán készült, az elemzés során is kulcsszerepet kapó műveit ismerteti. Maga az életrajz a Káldos János és Balázs Mihály által már az 1990-es évek elején részletesen leírt adatokhoz képest nem bővült ugyan, ám az összefoglaló áttekintés sokban segíti a kötet olvasóját a kontextus megragadásában. Simon, mint ahogy ezt a könyv címe is sugallja, alapvetően nem a magyar prédikációs irodalom fontos szerzőjét vagy a szépirodalom-fordítót, hanem a szentírás értelmezésével foglalkozó egzisztencia tudóst állítja reflektorfénybe. Miután röviden beszél az *Explicationes* kiadástörténetéről, rátér Enyedi tanítványával, az előbb reformátussá váló, majd az évtized második felében katolizáló Szilvási Jánossal folytatott első vitájának kéziratok anyagára. Ezek az alapvetően 1593-ban és azután született kéziratok a 60. prédikációval együtt beépültek az *Explicationes* szövegébe. Ugyanígy felhasználta Enyedi explicációiban Héliodórosz *Aethiopicájának* latin fordítását is, mellyel 1592-ben, a püspöki kinevezése előtti hónapokban készült el, s mely szintén kéziratban maradt fenn. Ebben a fejezetben tárgyalja Simon a *sensus literalis* és a *sensus spiritualis* értelmezések kérdéskörét mint egzisztenciális problémát is. Az is sok gondolkodnivalót ad az értő olvasó számára, hogy Simon sze-

rint Enyedi intellektuális teljesítményének csúcspontja ez a szövegcsoporthoz, melynek elemzésével magára a korpuszra is más, új, gazdagabb értelmezési perspektíva nyílik. Erről a könyv további fejezeteiben sokszorosan meg is győzi az olvasót.

A második, hosszabb fejezet (25–147. oldal) Enyedi szövegeinek szoros olvasatában a filozófiai témákra, ezen belül is azok egzegetikai irodalomban betöltött funkcióira fókuszál. Simon az *Intelligibilis test*, az *Egyenlőség*, a *Hasonlóság*, a *Részek problémái*, a *Név*, a *Kauzalitás*, az *Ismeret*, és a *Természet-filozófia* fejezetekben tárgyalja a felvetett kérdéseket. Ezekben a püspököt követve olyan klasszikus és kortárs, Enyedi életművének alakulásában fontos szerepet játszó szerzőket, filozófusokat, teológusokat idéz és elemez, mint Plátón, Arisztotelész, Averroës, Algazel, Aquinói Szent Tamás, William Ockham, Kálvin, Béza, Andrea Cesalpino, Fausto Sozzini. Magyarázataiba bevonja és központi vezérfonalként használja a Szilvási Jánossal folytatott viták során elhangzott Enyedi-érvek mellett Enyedi padovai tanárai, az arisztotelianus Jacopo Zabarella és Francesco Piccolomini nézeteit ugyanúgy, mint Francisco Vallésnak az explikációkban parafrazált természetfilozófiai téziseit. A tömény magyarázatot, ahogy a könyv további részeiben is, Enyeditől és a tárgyalt auktoritásoktól való idézetek teszik színesebbé, melyeket a szerző ma-

gyar nyelven emel be a főszövegbe, míg azok latin (és görög) eredetijét a lábjegyzetekbe utalja. Ezáltal gazdag, jól olvasható, nyomon követhető és a tudományos munkát minden területen kiszolgáló szöveggel barátkozhat az olvasó. Az idézetek segítségével Simon több helyen arra is rávilágít, hogy Enyedi explikációi nem nyelvi könnyedségükről ismeretesek, a kidolgozott, jó stílusban megírt gondolatmenetek anyaga sűrű, megértésük – a Simon által is birtokolt – nagyon alapos felkészültséget igényel.

A harmadik fejezetben (148–229. oldal) Simon az irodalomtörténet felé fordul, áthelyezve a fókuszpontot az Enyedi művében található hivatkozásokra. Ezeket két nagy csoportban tárgyalja. A technikai hivatkozásokban Enyedi explikációiba lexikográfiai és nyelvhasználati jellegzetességeik alapján emelt be bizonyos szöveghelyeket a kor legjobb segédkönyveit használva. A tartalmi hivatkozásokban az idézés során Enyedi szem előtt tartotta a nyelvhasználat mellett a szöveg tartalmi sajátosságait, kontextusát, kulturális beágyazottságát is. Ez utóbbi esetekben Simon kitér arra is, hogy ezek a feltehetőleg közvetlen olvasmányélményen alapuló szövegek hogyan adnak többletjelentést a technikai apparátus tartalomtól függetlenített példáinak, míg az első esetben arra mutat rá, hogy az egyszerűnek tűnő példatárszerű idézés szintén szolgálhat irodalomtörténeti tanulságokkal.

A *Technikai hivatkozások* című alfejezetben a szerző újszövetségi helyeket (Gal 4,4; Jn 1,14; Fil 2,5–6) emel ki, valamint itt tárgyalja egy alfejezetben Aiszkhüloszt, Szophoklészt és a szkholion-tradíciót is. A *Galatákhoz írt levél* magyarázatában Simon idézi Enyedinek a szimultán kauzalitás elvéről írt, Aquinói Szent Tamáson alapuló gondolatait, mely tételeket a kortárs Hieronymus Vida Isten-himnuszával támasztott alá, majd megmutatja, hogyan épített a püspök a *születés és küldetés* szavak értelmének magyarázatakor Aiszkhüloszból és Plutarkhoszból merített terminológiai hivatkozásokat a bibliai szövegmagyarázatok textúrájába. János evangéliumának explikációját magyarázva Simon megmutatja, hogyan használta Enyedi az értelmezői tradíciót technikai hivatkozásoknál, a fiktív szövegek nyelvhasználati sajátosságait bevonva a teoretikus fejtegetések példaanyagába, olyan auktoritásokat felvonultatva, mint a Hésziodoszt magyarázó Polüdeukész vagy a Homéroszt elemző Hészükhiosz és Plutarkhosz. A Fil 2,5–6 explikációjában a *hasonlóság* és *egyenlőség* fogalmakat körüljáró Enyedi magyarázatának elemzése a homéroszi szövegek példaként való felhasználását mutatja be. Simon rávilágít arra is, hogy a Homérosz-idézetek felhasználásakor Enyedit nem a korabeli thesaurusok és lexikonok vezették, hanem saját olvasmányélményei alapján alakította ki a végleges magyarázat példáit. Márk

evangéliumának magyarázata közben Simon bemutatja, hogy Enyedi hogyan fordította latinra, majd magyarázta Mikeás könyvének idézetével párhuzamosan Aiszkhülosz vagy másol Szophoklész drámáit, a Fil 2,5–6 magyarázatakor „Homérosz legnagyobb tudású értelmezőjének”, Eusztathiosznak kommentárjait, miközben részletesen ismerteti az antik irodalom szkholion-hagyományának fontos szerzőit, és bemutatja, hogyan vette Enyedi figyelembe e tradíciót explikációiban.

A *Tartalmi hivatkozások* című alfejezetben kerülnek sorra a részben már tanulmányokban publikált Plutarkhosz-hivatkozások mellett Suetonius és Arisztotelész, valamint az egyik legfontosabb, a szakközönség számára már szintén ismert résztéma, Enyedi Héliodórosz-hivatkozásai. Enyedi egyik kedves szerzője, Plutarkhosz és a Mt 16,16, a Jn 1,14, valamint a Jel 1,8 bibliai versek explikációja kapcsán Simon ismerteti Enyedi elemzéseit és cáfolatait Krisztusnak az Atya esszenciájából való keletkezésével, istenfiúságával, valamint a második isteni személy meglétével kapcsolatban, részletesen tárgyalva a püspök által előszeretettel használt módszerét, a különböző filozófiai-teológiai kontextusok kreatív egymásba játszását. Suetoniustól és Arisztotelésztől a Zsid 1,3 magyarázatakor, a *dicsőség*, a *szubsztancia*, a *képmás* szavak elemzése, a tükörképi viszony értelmezése, Isten és

Krisztus lényegi egységének megcáfolása, Krisztusnak mint „a legdicsőségesebb képmás”-nak bemutatása közben idézett Enyedi nyelvi példákat. Ennek kapcsán Simon nem csupán az „exegetikai praxis határvidékén” járó biblíamagyarázó püspök merészségére hívja fel az olvasó figyelmét, de arra is, hogyan kap a nyelvi fordulatok kultúr-történeti tartalmának a grammatikai forma érdekében elkendőzött jelentése bizonyos ironikus felhangot, feltárva a nyelv öntörvényű működését. A Fil 2,6 és Héliodórosz összekapcsolása az *Explicationes* egyik legterjedelmesebb és legjobban kidolgozott fejezetében szerepel. A *forma*, az *egyenlőség* szavak magyarázata közben Enyedi az *Aethiopicát* idézve következetesen feltárta a *zsákmány* szó összes jelentésárnyalatát, mely során fő céljának a *Filippibeliekhez írt levél* adott versének újraértelmezését és a görög bibliai szöveg jellegzetességeinek elemzését tekintette. Simon két lehetőséget képzel el e radikális szövegválasztás háttérében: Az egyik, hogy a püspök szándékosan szét akarta feszíteni „a teológiai egzegetika által kijelölt műfaji kereteket”. A másik, hogy be akarta mutatni a gyökeresen eltérő nyelvi kontextusok átjárhatóságát. A másik Héliodóroszhoz kapcsolódó bibliai szövegrész a Jn 20,28. A feltámadott Krisztussal találkozó Tamás apostol kiáltása kerül itt kontextusba a Kharikleia haláltól való megmenekülésén ujjongó tömeg kiáltásával, melyet Enyedi Krisztus is-

teni természetének cáfolatára használt fel, miközben a korszak egyik teológiai kulcsproblémájához, az invocáció és adoráció kérdéséhez jutott el. E kérdés kapcsán pedig nem a trinitáriusok és antitrinitáriusok, de az antitrinitáriusokon belüli adorantista és nonadorantista irányzatok feszültek egymásnak. Természetesen a „kétarcú” Enyedi nem foglalt nyíltan állást egyik irányzat mellett sem, érdemes azonban megemlíteni e részletet, mert a jelenleg zajló kutatások részletesen foglalkoznak a Simon által is feltárt problematikus unitárius szöveghagyománnyal, legutóbb például Molnár Dávid próbálta újrhangolni a nonadorantizmus kérdését az erdélyi kontextusban. Simon a fejezetet a fentebb elemzett Héliodórosz-idézetek történeti, teológiai, filológiai jellegű befogadásának történetével zárja, melyben a 17. és 18. századi reflexiók felsorolása után a 20. század elejéről is felvontat olyan tudósokat, akik lényegében Enyedire támaszkodva és az *Aethiopicát* idézve elemzik a *Filippibeliekhez írt levél* második könyvének szövegét.

A negyedik fejezetben (230–266. o.) Simon az *Explicationestől* távolabb lépve az erdélyi antitrinitarizmus tradíciójának kontextusában vizsgálja a filozófia státusát. Ebben a korábbi publikációkból szintén már részben ismert fejezetben a 16. századi erdélyi antitrinitarizmus filozófiaképének átfogó ismertetésén kívül kiemelve fog-

lalkozik Jacobus Palaeologus skolasztikus hitvitájával, Christian Francken és Fausto Sozzini 1584-es disputájával, valamint Enyedi platonizmus-képe kapcsán az *Explicationes* szerkesztője és későbbi fordítója, Toroczkai Máté előszavával.

Ezután (267–303. o.) tárgyalja Simon az *Explicationes* mint a 17. századi Európában magyar szerző által írt egyik legolvasottabb könyv recepció-történetét, a példák közül kiemelve és külön elemezve Jacobus Martinus 1614-ben, Wittenbergben publikált *De tribus Elohim* című munkáját, részletesen ismertetve Martinus Enyedi ellen megfogalmazott polémiaját. Simon bemutatja, hogyan strukturálta át Enyedi munkáját Martinus, aki csak az ószövetségi helyekre koncentrált, a fókuszta még ezen belül is a mózesi könyvekre és a zsoltárookra helyezte, és kritikáját lényegében a héber Isten-ki-fejezés (Elohim) elemzésének problémáira szűkítette. Ezután tér rá Simon A „régiek transzcendentálfilozófiája” alcím alatt az Ábrahámnak megjelenő három vendég történetének elemzésére, bemutatva mind Enyedi, mind Martinus álláspontját, rámutatva a két szerző metafizika-felfogásának különbségeire, összevetve Martinus metafizikai nézeteit forrásával, Suárez *Disputatio Metaphysicae*-jével. Majd, még mindig Enyedi és Martinus szövegeire fókuszálva, az egzegetika metafizikai perspektíváját tárgyalja részletesen.

A kötetet egy, a magyar kutatók számára sok szempontból kiemelten fontos és hiánypótló fejezet (304–329) zárja. Itt az *Explicationes* szerzője, Enyedi után Simon megismerteti az olvasókkal a mű szerkesztőjét és fordítóját, Toroczkai Mátét. A Johann Sommert, Jacobus Palaeologus, Christian Francken is másoló Toroczkai marosvásárhelyi, udvarhelyi, tordai és radnóti lelkészi működése után feltehetőleg azzal a fő céllal érkezett 1597 végén lelkéssként Kolozsvárra, hogy előkészítse nyomtatásra az elhunyt püspök kéziratait. Az 1598-as latin kiadás után valószínűleg 1601-ben, püspöki kinevezése évében kezdte el magyarra fordítani az *Explicationest*, ám azt csak halála után adták ki. Simon a fejezet elején összegzi Tóth Kálmán alapos és átfogó tanulmányát a magyar nyelvű változat megjelenésének történetéről, Radecius Bálint püspök, Péchi Simon, Bethlen Gábor fejedelem és a könyvnyomtató Makai Nyíró János szerepéről, majd rátér a szöveg latin és magyar változatának összehasonlítására. Toroczkai eddig kevésbé kutatott fordítói munkájának feltárása a kötetnek a korabeli egyház által tervszerűen előkészített külföldi és magyar, tudós és laikus recepciójának működésébe enged bepillantást, emellett a fordítástechnika szempontjából is kiemelkedően fontos kérdéseket tárgyal. A két alfejezetben Enyedi antik irodalmi utalásainak és a csak a magyar változatban szereplő Ézsaiás-helyek szer-

zóségi problémájának ismertetése közben Simon részletesen bemutatja a püspök stílusának jellemzőit, a rétegzett szövegstruktúrával és kidolgozott szakterminológiával dolgozó Enyedi-szöveg fordításának szépségeit, nehézségeit, azokat a részleteket sem hagyva figyelmen kívül, ahol a fordítói munka csődöt mondott, és ahol a pontos fordítás helyett Toroczkai a latin kiadás-hoz utalta az érdeklődő olvasókat.

Az összefoglaló fejezetben (330–339. o.), melynek alcíme *Servet, Dávid, Enyedi*, egy utolsó, sűrű leírást kap az olvasó arról, hogyan illeszkedik Enyedi a 16. századi antitrinitárius krisztológia, teológia és egzegetika történetébe, és hogyan tud újat mutatni a teológiai tézisek alátámasztása során használt filozófiakoncepció.

A kötet appendixébe (340–345) került az annyiszor idézett Szilvási-polémia kéziratkorpuszának leírása, melyben Simon vázolja annak tartalmi struktúráját, és felsorolja az *Explicationesszel* való párhuzamos szöveghelyeit. A könyv névmutatóval, bibliai helyek mutatójával és részletes bibliográfiával zárul.

Bár Simon József új monográfiájának számos részlete már ismerős a szakközönség számára, a kötet így, teljességében még részletesebb, egységes, új képet mutat az egzegéta püspökről. A könyv egyik nagy hozománya, hogy Simon Enyedit nemcsak a magyar teológia-, filozófia- és irodalomtörténetben helyezi egészen új pozícióba, de arra is rávilágít, hogy az európai kontextus tekintetében, a mű nemzetközi visszhangja és évszázadokig elhúzódó hatása miatt még inkább különleges helyet érdemel ki a püspök. Simon József kérdésfelvetései, kutatási eredményei pedig, reméljük, a következő években, évtizedekben inspiráló iránymutatásként szolgálnak a magyar és külföldi kutatók számára. Az *Explicationes explicationum*, hasonlóan a benne elemzett unitárius explikáció-gyűjteményhez, nem könnyű olvasmány, stílusa és adatgazdagsága, aktuális témaválasztása, a szerző által készített átírások és fordítások alaposága mégis magáért beszél. Nem mondhatok mást, mindenkinek ajánlom.

Lovas Borbála

HALOTTAINK

Életének 92. évében Sárospatakon elhunyt **Albert Attila** nyugalmazott unitárius lelkész. 1925. január 6-án született Bölönben. Középiskolai tanulmányait a Kolozsvári Unitárius Főgimnáziumban végezte, itt érettségizett 1945-ben. Teológiai tanulmányait 1945–1949 között az Unitárius Teológiai Akadémián végezte. Teológiai szakvizsgát 1949-ben, lelkészképesítő szakvizsgát 1950-ben tett. 1955-ben szentelték fel unitárius lelkésznek Kolozsváron. 1956-ban kötött házasságot Benedek Piroskával. Házasságukból két gyermek született: Levente és Attila. Gyakorló segédlelkészi szolgálatát 1949-ben kezdte Csegezen. 1955-től 1988-ig a Sepsikőröspataki Egyházközség lelkésze. 39 év lelkészi szolgálat után vonult nyugdíjba. Hamvait június 19-én és június 26-án búcsúztatták Miskolcon, illetve Sepsiszentgyörgyön, majd urnáját végakarátának megfelelően a bölöni temetőben helyezték el június 26-án.

Életének 94. évében elhunyt **Adorjáni Rudolf Károly**. 1922. október 14-én született Dicsőszentmártonban. Középiskolai tanulmányait a Székelykeresztúri Unitárius Főgimnáziumban végezte, itt érettségizett 1941-ben. Teológiai tanulmányait a Kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1941–1945 között. Teológiai szakvizsgát 1945-ben, lelkészképesítő vizsgát pedig 1946-ban tett. 1946-ban szentelték unitárius lelkésznek a székelykeresztúri zsinaton. 1946-ban kötött házasságot az uzoni Incze Júliával, a házasságból két lányuk, Klára Zsuzsanna és Mária Gyöngyi, és egy fiuk, Adorjáni Levente unitárius lelkész született. Lelkészi szolgálatát 1945–1946-ba helyettes lelkészként a szentivánlaborfalvi egyházközségben kezdte, majd Magyarzsákodon folytatta. 1947-től a Pipei Unitárius Egyházközség rendes lelkésze volt 9 éven át. 1956-tól 29 éven át a Szőkefalvi Egyházközségben végezte lelkészi szolgálatát 1985-ben történt nyugdíjazásáig. Nyugdíjasként Dicsőszentmártonban élt. Temetésére május 12-én 13 órától került sor Dicsőszentmártonban. Nagy Endre helybeli lelkész mondta a temetési beszédet, az egyetemes egyház részéről Bálint Benczédi Ferenc püspök, a Pipeszásznádasi Egyházközség részéről Jenei László Csaba, az ULOSZ részéről Fülöp Alpár, a barátok és lelkészársak részéről Török István mondott beszédet. A sírnál Nagy László volt szőkefalvi lelkész búcsúztatta.

ABSTRACTS

Mark D. Morrison-Reed: *Ménage à Trois: The UUA, GAUFCC and IARF and the Birth of the ICUU* (translated and revised by Dávid Gyerő)

This paper focuses on the birth of the International Council of Unitarians and Universalists. The present translation (being the first part of the original paper) discusses the origins of the ICUU, presents those committees and associations that played crucial role in shaping the ICUU and summarizes the background that created this more truly interfaith body, the ICUU.

The roots of the ICUU lead back to the very beginning of the 20th century, when the International Council of Unitarian and Other Liberal Religious Thinkers and Workers was founded in Boston on May 25th, 1900. This body then became well known under the name International Association for Religious Freedom (IARF) (1969). Another important body that contributed to the birth of the ICUU was the Unitarian Universalist Association (UUA), an international body of congregations, founded in 1961. The General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches (GAUFCC, formed in 1928) contributed to the birth of the ICUU too. All these bodies had to reinterpret and adjust what international and interfaith religion meant to them.

Keywords: ICUU, IARF, GAUFCC, UUA, interfaith, history

Béla Botond Jakabházi: *The Theoretical Basis for Pastoral Crisis Intervention*

Although psychological crisis intervention has come a long way during the last decades, with well established, effective mechanisms of action, the functional integration of religious, spiritual and pastoral resources into the general crisis intervention model is still waiting to happen.

Ministers in general have at their disposal a particularly valuable set of tools, that can be of added value in helping clients in crisis situations. And while pastoral crisis intervention is one of the newest branches of pastoral psychology,

it is absent from the education of theological student training in Transylvania. The need for ministers to gain confidence to professionally and wholeheartedly help parishioners, people in need in crisis situations becomes even greater when we consider the fact that the minister is the person who has a close relationship with people based on trust and mutual respect.

This paper offers a general introduction to the topic of pastoral crisis intervention. It highlights the similarities and the differences from general crisis intervention, and provides a concrete model of pastoral crisis intervention for people in grief, so that as ministers we may provide a more effective support to those in need.

Keywords: pastoral care, crisis intervention, spiritual first aid, grief intervention

Norbert Zsolt Rác: *Regarding the Unitarian Reception of 19th Century Liberalism: The Debate between Domokos Simén and Ferenc Kozma about the Origins of Religion*

This paper presents the debate about the roots of religion between the theology professor Domokos Simén and the Székelykeresztúr high school teacher Ferenc Kozma in the year 1870. Their debate represents a particularly important stage in the development of 19th Century Hungarian modern, liberal Unitarianism. It records the tension between the Schleiermacherian and Hegelian concepts of theology present in the modernist liberal European tradition. Schleiermacher claims the origins of religion in the domain of feelings, stating that religion differs from metaphysics that wants to divide and classify the universe, and differs from morals too that wants to determine the universe by moral rules. Religion is an approach, a feeling. Hegel, on the other hand, states that mind and science have to be at the roots of religion too, otherwise a religion based solely on feelings leads to uncontrollable subjectivism. Simén seems to follow the footsteps of Hegel, while Kozma shares the views originating from Schleiermacher's theory.

Keywords: Domokos Simén, Ferenc Kozma, Schleiermacher, Hegel, 19th Century Hungarian liberal Unitarianism, religion, metaphysics, morals, feelings, theology

Anna Szakál: *István Tiboldi the Poet and His Conflicts with His Close Society*

István Tiboldi (1793–1880) was a Unitarian poet and schoolteacher born in Székelyszentmiklós (Nicoleni), who attended the Unitarian colleges in Székelykeresztúr and Kolozsvár. He is well known for contributing to the *Vadrózsák* (*Wild Roses*), a collection of Szekler folklore, coordinated by the Unitarian bishop, János Kriza (1811–1875).

He was the embodiment of the typical 19th century intellectual poet who was connected to the poetry tradition from the 18–19th century, but who was also a self proclaimed popular poet. His poems were made for occasions. Occasional poetry seemed to move to the periphery of the 19th century literary canon but offered access to the growing interest in folklore.

This paper offers a new approach to the work of Tiboldi as contributor to the *Vadrózsák*: as a teacher he was a central figure in the village of Szentgerice (Gălățeni). Although his occasional (and ironic) poetry in his late years led to some intense conflicts between him and the villagers, his role as an occasional poet offered him the web of relations where he could collect folklore texts.

Keywords: István Tiboldi, folklore, occasional poetry, 19th century intellectual roles

STUDII

Mark D. Morrison-Reed Cooperare internațională în înființarea Consiliului Unitarian Universalist (tradus și revizuit de Dávid Gyerő)	111
Béla Botond Jakabházi Bazele teoretice ale intervenției pastorale	134
Norbert Zsolt Rác Recepția unitariană al liberalismului din secolul al 19-lea. Disputa dintre Domokos Simén și Ferencz Kozma despre originea religiei	156
Anna Szakál Poetul István Tiboldi și conflictele sale cu consătenii	171

ATELIER

Áron Orbán Toast cu pocalul Berde.	186
--	-----

AMVON – MASA DOMNULUI – LITURGHII

Botond Péter Koppándi Căutați-vă drumul! – Cuvinte de rămas bun pentru studenți-teologi	190
Sándor Kovács Binecuvântarea compasiunii.	195
Dénes Pálfi Puterea îmbogățitoare a iubirii. A 20-a aniversare a înfrățirii dintre Cornești și Jászboldogháza	200

Dénes Pálfi	
Foamete și sete binecuvântată. Rugăciune de comuniune	205
Béla Botond Jakabházi	
În loc de judecată	207
Kinga Réka Székely	
Sufletul tău, pământul bun	212

RECENZII

József Simon: <i>Explicationes explicationum. Filosofie, literatură și exegetică în opera lui György Enyedi</i> . Budapest, 2016, Typotex, 376 p. (Borbála Lovas) . .	218
Anunț de deces	225
Rezumate	226

Fondat în 1861. Publicat de Biserica Unitariană din Transilvania. Apare trimestrial.

Redactor șef: **dr. Sándor Kovács**

Redactor: **dr. Júlia Eszter Andorkó**

Îngrijirea textelor/corectură: **Miklós Kürti, Rodger Mattlage**

Tehnoredactor: **Péter Virág**

Colectivul de redacție: **dr. Mihály Balázs, dr. Juliane Brandt, dr. Szabolcs Czire, Botond Koppándi, Lehel Molnár, dr. Ildikó Horn, dr. Elek Rezi**

Adresa redacției: B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 9, 400105 Cluj-Napoca, Romania

Tel: +40 264 593236, +40 364 405557; fax: +40 264 595927; e-mail: keresztenymagveto@unitarius.org

Tipărit la Tipografia IDEA, Cluj. ISSN 1222-8370.

STUDIES

Mark D. Morrison-Reed

Ménage á Trois: The UUA, GAUFCC and IARF and the Birth of the ICUU
(translated and revised by Dávid Gyerő) 111

Béla Botond Jakabházi

The Theoretical Basis for Pastoral Crisis Invention. 134

Norbert Zsolt Rác

Regarding the Unitarian Reception of 19th Century Liberalism: The Debate
between Domokos Simén and Ferencz Kozma about the Origins of
Religion 156

Anna Szakál

István Tiboldi the Poet and His Conflicts with His Local Society. 171

WORKSHOP

Áron Orbán

Toast with the Berde-Stoop. 186

SERMONS

Botond Péter Koppándi

Go Your Way! – Valediction to Theological Students 190

Sándor Kovács

Blessings of Compassion 195

Dénes Pálfi	
The Enriching Power of Love. The 20 th Anniversary of the Partnership between Siménfalva and Jászboldogháza	200
Dénes Pálfi	
Blessed Famine and Thirst. A Communion Prayer	205
Béla Botond Jakabházi	
Instead of Judging.	207
Kinga Réka Székely	
Your Soul, the Good Soil.	212

BOOK REVIEWS

József Simon: <i>Explicationes explicationum. Philosophy, Literature and Exegetics in the Work of György Enyedi</i> . Budapest, 2015, Typotex, 367 p. (Borbála Lovas).	218
Obituary.	225
Abstracts	226

Year of Foundation: 1861. Publisher: The Transylvanian Unitarian Church. Appears quarterly.

Editor in Chief: **dr. Sándor Kovács**

Editor: **dr. Júlia Eszter Andorkó**

Copyreader: **Miklós Kürti, Rodger Mattlage**

Layout: **Péter Virág**

Editorial Board: **dr. Mihály Balázs, dr. Juliane Brandt, dr. Szabolcs Czire,
Botond Koppándi, Lehel Molnár, dr. Ildikó Horn, dr. Elek Rezi**

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 9, 400105 Cluj-Napoca, Romania

Tel: +40 264 593236, +40 364 405557; fax: +40 264 595927; e-mail: keresztenymagveto@unitarius.org

Printed by the IDEA Printing House. ISSN 1222-8370.